

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СМОТРИЧ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

**ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ
РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ**

081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Смотрич Д. В.**

Науковий керівник: **Решота Володимир Володимирович**
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Смотрич Д. В. Процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Львівський національний університет імені Івана Франка; Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2021.

Дисертацію присвячено визначенню процесуально-правових засад виконання судових рішень в адміністративних справах, а також розробленню пропозицій щодо удосконалення законодавства у відповідній сфері.

Запропоновано поняття «виконання судового рішення в адміністративних справах» розглядати у двох аспектах – у матеріально-правовому та процесуальному.

Встановлено, що у матеріально-правовому аспекті виконання судового рішення в адміністративному судочинстві – це невід’ємна складова права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд, яке виражається у тому, що остаточне судове рішення, яким закінчено розгляд адміністративної справи або вирішено процесуальні питання та яке набуло законної сили, буде реалізоване своєчасно, у повному обсязі та у спосіб, визначений у резолютивній частині такого рішення.

У процесуальному аспекті під виконанням судових рішень слід розуміти реалізацію суб’єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов’язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб’єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення.

До процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судового рішення в адміністративному судочинстві віднесено: 1) закріплення обов’язковості виконання судового рішення, яке набуло законної сили;

2) публічний порядок винесення судового рішення; його оприлюднення у встановленому законом порядку; 3) встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання, якщо рішення винесено не на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень; 4) встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення; 5) здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення.

Визначено, що порядок виконання судового рішення – це послідовна, здійснювана у визначеному законом порядку, зміна пов'язаних між собою етапів, на кожному з яких судом, сторонами, державним виконавцем, іншими особами – учасниками виконавчого провадження реалізується певна сукупність дій, спрямованих на виконання боржником в адміністративній справі, покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

Запропоновано такий критерій класифікації способів виконання судового рішення, як характер діяльності (активної чи пасивної), що становить зміст виконання рішення, за яким способи виконання поділяються на: 1) здійснення активних дій (нарахування, перерахування, донарахування та сплата коштів на користь суб'єкта приватного права, сплата відшкодування шкоди, яка є наслідком його протиправних рішень, дій або бездіяльності, здійснення реєстраційних дій, прийняття до розгляду, розгляд та надання вичерпної, мотивованої відповіді по заяві, прийняття рішення тощо); 2) пасивне виконання судових рішень (утримання суб'єктом владних повноважень від: вчинення дій, які визнані неправомірними, виконання певних повноважень, якщо судом визнано відсутність компетенції (повноваження) суб'єкта владних повноважень, реалізації акта індивідуальної дії або нормативно-правового акта, який визнаний протиправним та нечинним судовим рішенням тощо); 3) пасивно-активне виконання судового рішення (виконання рішення про визнання нечинним нормативно-правового акта).

Виявлені такі особливості порядку виконання судових рішень в деяких категоріях адміністративних справ: 1) у справах, в яких боржником є

колегіальний суб'єкт публічного управління: способом виконання таких рішень є, як правило, прийняття конкретного рішення або вчинення певної дії на користь позивача, позаяк, виконання такого рішення у примусовому порядку можливо лише шляхом спонукання виконавцем або судом за допомогою процесуальних засобів та засобів примусу (штрафу) відповідного суб'єкта виконати рішення суду; 2) у справах про стягнення коштів з бюджетів: державний виконавець позбавлений можливості самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами, оскільки стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи.

Запропоновано суб'єктів виконання судового рішення в адміністративному судочинстві поділити на чотири групи: 1) суд, що постановив рішення, від активної позиції якого залежить своєчасність та належність виконання судового рішення; 2) учасники справи – боржник та стягувач, які є найбільш зацікавленими у виконанні судового рішення; 3) державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій; 4) інших органи, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення.

З метою удосконалення національного механізму забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень адміністративних судів доцільно застосувати такий досвід деяких зарубіжних держав: 1) запровадження інституту колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган (Франція); 2) закріплення права судді призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення (Італія); 3) запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності за неналежне, несвоєчасне виконання судового рішення

(Литва); 4) детальне регулювання процедур примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права та ін. (Грузія); 5) закріплення строку добровільного виконання судового рішення в процесуальному кодексі та встановлення судового контролю за виконанням всіх судових рішень з можливістю накладення санкції за невиконання такого в добровільному порядку у встановлений кодексом строк (Казахстан).

Доведено, що активна позиція адміністративного суду у процесі виконання судового рішення сприяє підвищенню оперативності та ефективності такого виконання. Одним із дієвих процесуальних засобів, які при цьому можуть застосовуватися судом – це здійснення судового контролю у спосіб зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати до суду звіт про виконання судового рішення, накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк, а також визнання протиправними дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених ним у зв'язку з виконанням (невиконанням) судового рішення. Судовий контроль спрямований на те, щоб особа, якій належить виконати рішення суду, що набрало законної сили, здійснила достатні дії для організації процесу його виконання у чіткій відповідності до висновків суду, незалежно від будь-яких умов, оскільки інше суперечитиме принципу верховенства права. Іншими процесуальними засобами забезпечення виконання судового рішення, які можуть застосовуватися судом, є роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження.

Виявлено, що основною проблемою виконання судових рішень в адміністративних справах є їх неповне або несвоєчасне виконання, причиною чого стає: незбалансованість державної соціальної та бюджетної політики, неналежне виконання державним виконавцем своїх зобов'язань, зволікання суб'єктом владних повноважень щодо виконання покладених на нього судовим

рішенням обов'язків.

Запропоновано з метою удосконалення інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві: 1) доповнити положення Закону України «Про виконавче провадження» статтею, в якій закріпити повноваження суду (судді) у виконавчому провадженні, а саме: здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця тощо; 2) збільшити обсяг фінансування видатків держави на виконання судових рішень, боржником в яких є держава, зокрема, шляхом пошуку додаткових джерел, з яких формуватиметься спеціальний фонд у Державному бюджеті України, який спрямовуватиметься на покриття заборгованості держави перед громадянами, яка виникла на підставі судових рішень; 3) у ст. 264 КАС України встановити конкретний строк опублікування резолютивної частини рішення та закріпити обов'язкове залучення органів Міністерства юстиції України (якщо відповідний акт підлягає державній реєстрації), а також профільних міністерств та відомств, які є головними розробниками акта, що визнаний нечинним, до розгляду адміністративної справи; 4) визначити порядок виконання судових рішень органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та розробити з урахуванням положень БК України Типовий Порядок виконання судових рішень, боржником в яких є органи місцевого самоврядування, на основі якого відповідні місцеві ради розроблятимуть власний порядок, тощо.

Ключові слова: судові рішення, виконання судових рішень, виконавче провадження, адміністративне судочинство, процесуально-правові засади, судовий контроль, процесуально-правові засоби.

ANNOTATION

Smotrych D.V. Procedural and legal principles of execution of court decisions in administrative cases. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 – Law. Ivan Franko National University of Lviv; Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the definition of procedural and legal bases of execution of court decisions in administrative cases, as well as to the development of proposals for improving the legislation in the relevant field.

It is proposed to consider the concept of «execution of a court decision in administrative cases» in two aspects – in substantive and procedural.

It is established that in the substantive aspect of the execution of a court decision in administrative proceedings – is an integral part of the right of a person who appealed to the administrative court to protect violated rights and legally protected interests in public relations, judicial protection and a fair trial, which is expressed in the fact that the final court decision, which completed the administrative case or resolved procedural issues and which has entered into force, will be implemented in a timely manner, in full and in the manner specified in the operative part of such a decision.

In the procedural aspect, the execution of court decisions should be understood as the implementation by the subject to whom the court decision imposes the relevant obligations, the instructions of the operative part of the court decision, which may be expressed in the commission of such actions by such subject.

The procedural guarantees of ensuring the proper execution of a court decision in administrative proceedings include: 1) consolidation of the obligation to execute a court decision, which has entered into force; 2) public procedure for making a court decision; its promulgation in the manner prescribed by law; 3) the establishment of a special procedure for appealing a court decision for enforcement, if the decision is not in favor of the defendant – the subject of power; 4) establishment of legal liability

for non-execution of a court decision; 5) exercise of judicial control and application by the administrative court of other procedural means of ensuring the execution of a court decision.

It is determined that the procedure of execution of a court decision is a consistent, carried out in the manner prescribed by law, change of interrelated stages, at each of which the court, parties, state executor, other persons – participants in enforcement proceedings implements a set of actions the debtor in an administrative case, the duties imposed on him by a court decision.

The criterion of classification of methods of execution of a court decision as the nature of activity (active or passive) is offered, which is the content of execution of a decision, according to which the methods of execution are divided into: 1) implementation of active actions private law, payment of damages resulting from its illegal decisions, actions or omissions, registration actions, acceptance for consideration, consideration and provision of a comprehensive, reasoned response to the application, decision-making, 2) passive execution of court decisions (retention by the subject authority from committing actions that are recognized as illegal, the performance of certain powers, if the court found the lack of competence (authority) of the subject of authority, the implementation of an act of individual action or legal act, which is recognized as illegal and invalid court decision, etc.); 3) passive-active execution of a court decision (for example, execution of a decision on invalidation of a normative legal act).

The following features of the order of execution of court decisions in some categories of administrative cases are revealed: 1) in cases in which the debtor is a collegial subject of public administration: the way of execution of such decisions is, as a rule, acceptance of the concrete decision or performance of certain action, execution of such a decision in a compulsory manner is possible only by inducing the executor or the court by means of procedural means and means of coercion (fine) of the relevant subject to execute the court decision; 2) in cases of recovery of funds from budgets: the state executor is deprived of the opportunity to write off funds on executive documents, as recovery of funds from the state budget is entrusted directly

to the State Treasury Service of Ukraine in accordance with the procedure for receipt of executive documents.

It is proposed to divide the subjects of execution of a court decision in administrative proceedings into four groups: 1) the court that rendered the decision, on the active position of which depends the timeliness and appropriateness of the execution of the court decision; 2) participants in the case - the debtor and the debt collector, who are most interested in the execution of the court decision; 3) state executors, who become the main subjects of execution of a court decision in case of its application for enforcement, as well as other participants in enforcement proceedings who may be involved by the executor in carrying out enforcement actions; 4) other bodies which are involved by the executor in carrying out executive actions, or which by virtue of the law are endowed with the powers necessary for execution of the court decision.

It is proposed to apply the following experience of some foreign states in order to improve the national mechanism for ensuring full and timely execution of court decisions of administrative courts: 1) introduction of the institution of collective liability for non-execution of a court decision, if such execution is entrusted to a collegial body (France); 2) consolidation of the judge's right to appoint a special responsible entity for the execution of a court decision (Italy); 3) introduction of the institute of bringing executors to justice for improper, untimely execution of a court decision (Lithuania); 4) detailed regulation of procedures for enforcement of court decisions in administrative cases adopted in respect of budgetary institutions, legal entities under public law, etc. (Georgia); 5) fixing the term of voluntary execution of a court decision in the procedural code and establishing judicial control over the execution of all court decisions with the possibility of imposing a sanction for non-execution of such on a voluntary basis within the period established by the code (Kazakhstan).

It is proved that the active position of the administrative court in the process of execution of a court decision helps to increase the efficiency and effectiveness of such execution. One of the effective procedural means that can be used by the court is

the exercise of judicial control in the manner of obliging the subject of power to submit to the court a report on the execution of the court decision, imposing a fine on the head of the subject of power – the debtor, as a result of consideration of such report or its failure to submit within the period prescribed by the court, as well as the recognition of illegal actions or omissions of the subject of power, allowed by him in connection with the execution (non-execution) of the court decision. Judicial review is aimed at ensuring that a person who is to enforce a judgment that has entered into force takes sufficient steps to organize the process of enforcing it in strict accordance with the court's findings, regardless of any circumstances, as otherwise contrary to the rule of law. Other procedural means of ensuring the execution of a court decision, which may be applied by the court, are clarification of the court decision, establishment of the term, method and procedure for execution of such a decision, admission of replacement of the party to the enforcement proceedings.

It was revealed that the main problem of execution of court decisions in administrative cases is their incomplete or untimely execution, which is caused by: imbalance of state social and budgetary policy, improper fulfillment of state obligations by the state executor, delay of the subject of power to fulfill court duties. decision of duties.

It is proposed in order to improve the institution of execution of court decisions in administrative proceedings: 1) to supplement the provisions of the Law of Ukraine «On Enforcement Proceedings» with an article fixing the powers of the court (judge) in enforcement proceedings, namely: judicial control over execution of court decisions on appeals against decisions, actions or omissions of a public or private executor, etc.; 2) increase the amount of financing of state expenditures for the execution of court decisions in which the state is a debtor, in particular, by finding additional sources from which a special fund will be formed in the State Budget of Ukraine to cover state debts to citizens arising from court decisions; 3) in Art. 264 CAS of Ukraine to set a specific deadline for publication of the operative part of the decision and to establish mandatory involvement of the Ministry of Justice of Ukraine (if the relevant act is subject to state registration), as well as relevant

ministries and agencies that are the main developers of the act; 4) determine the procedure for execution of court decisions by local governments and their officials by making appropriate amendments to Art. 77 of the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» and development taking into account the provisions of the BC of Ukraine of the Standard Procedure for execution of court decisions, the debtor of which is local government, on the basis of which relevant local councils will develop their own procedure, etc.

Key words: court decision, execution of court decisions, executive proceedings, administrative proceedings, procedural and legal principles, judicial control, procedural and legal means.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смотрич Д. В. Правове забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах і рішень європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 115–118.

2. Smotrych D. Історичне дослідження проблематики щодо примусового виконання судових рішень в адміністративних справах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 185–190.

3. Smotrych D. Features of judicial control of the judicial decision execution in administrative process. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 5. С. 93–98.

4. Smotrich D. Європейський досвід у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2. С. 193–198.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Смотрич Д. В. Поняття, види та ознаки виконання судових рішень у адміністративних справах. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 16 грудня 2016 року); упор. В. К. Грищук. Львів: ЛДУВС, 2016. С. 417–424.*

6. Смотрич Д. В. Процесуальні вимоги до виконання судових рішень у адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ХХІІІ звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 97–102.*

7. Смотрич Д. В. Особливості виконання судових рішень щодо боржників – колегіальних суб'єктів публічного управління. *Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1–2 вересня 2017 р.): Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 64–69.*

8. Смотрич Д. В. Основні форми судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному спорі. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 листопада 2017 р.): ЛДУВС, 2017. С. 227–229.

9. Смотрич Д. В. Основні стадії примусового виконання судового рішення в адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 85–87.

10. Смотрич Д. В. Особливості виконання судових рішень приватними виконавцями в адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2019 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 67–70.

11. Смотрич Д. В. Виконавчі системи Європейських країн. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XVIII міжнар. студентсько-аспірантська наук. конф. (м. Львів, 18–19 квітня 2019 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 158–159.

12. Смотрич Д. В. Європейський досвід у сфері виконання судових рішень у адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–7 лютого 2020 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 90–93.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ	26
1.1 Інститут виконання судових рішень в адміністративних справах: поняття, зміст та особливості	26
1.2 Процесуально-правові гарантії забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах	43
1.3 Способи та правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах	58
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ	79
2.1 Етапи виконання судових рішень в адміністративних справах	79
2.2 Особливості виконання судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ	98
2.2.1 Виконання судових рішень щодо боржників – колегіальних суб’єктів публічного управління	98
2.2.2 Порядок та умови виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджету	107
2.2.3 Особливості виконання органами виконавчої влади судових рішень про визнання протиправними і нечинними їх нормативно-правових актів	118
2.3 Суб’єкти виконання судових рішень в адміністративних справах	127
Висновки до розділу 2	140

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ	
РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В	
АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ	143
3.1 Європейський досвід у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах	143
3.2 Судовий контроль та інші процесуальні засоби забезпечення виконанням судових рішень в адміністративних справах	165
3.3 Проблеми, що виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративних справах та способи їх вирішення	184
Висновки до розділу 3	205
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215
ДОДАТКИ	240

ВСТУП

Актуальність дослідження. Становлення України як європейської, соціальної, правової держави зумовлює необхідність імплементації та дотримання європейських принципів у сфері судочинства. В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони закріплено співробітництво та наближення національного законодавства до європейських стандартів, зокрема, у сфері юстиції та правосуддя [1]. Так, одним із основоположних принципів, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположні свободи, є право на справедливий суд, невід'ємним складовим елементом якого є гарантія виконання судового рішення, що набуло законної сили. У прецедентній практиці Європейського суду з прав людини сформувалась стійка позиція, відповідно до якої судове провадження закінчується належним виконанням остаточного судового рішення.

Разом з тим, в Україні склалась негативна практика невиконання або неналежного виконання судових рішень, про що свідчать дані офіційної статистики, а також той факт, що Україна займає лідерські позиції по кількості звернень її громадян до Європейського суду з прав людини, зокрема, посиляючись на порушення статті 6 Конвенції. Особливо гостро проблема виконання судових рішень стоїть в адміністративному судочинстві, де боржником виступає державний орган, його посадова особа або інший суб'єкт владних повноважень. Водночас, незадовільний стан у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах свідчить про низький рівень дотримання у державі принципу верховенства права.

Однією з причин існування проблеми невиконання судових рішень в адміністративних справах є недосконалість правового регулювання у цій сфері, недостатня сформованість організаційно-правових механізмів, що зумовлює необхідність проведення ґрунтовного наукового аналізу у цій сфері з метою

подальшого розроблення практичних пропозицій щодо усунення наявних проблемних питань, що виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративному судочинстві.

Дослідженню цієї проблематики свою увагу присвятили багато видатних науковців. Зокрема, теоретичні питання щодо виконання судових рішень, у тому числі в адміністративних справах досліджували такі науковці, як: О.М. Бандурка, Я.О. Берназюк, І.А. Боровська, І.В. Бойко, С.М. Брайченко, М.О. Букач, А.О. Бушан, О.О. Галус, Є.М. Гришко, О.М. Гришко, О.В. Гетманцев, Е.Ф. Демський, М.В. Джафарова, А.С. Зеленов, О.Р. Івасин, Р.В. Ігонін, В.О. Ільницький, О.М. Капля, М.В. Ковалів, К.О. Кропивна, М.О. Козелецька, Л.В. Крупнова, К.О. Лагода, І.В. Лимарь, О.С. Лужанський, П.В. Макушев, О.М. Мамонтова, Р.С. Мельник, О.В. Пабат, О.М. Пасенюк, А.І. Педан, В.М. Притуляк, А.В. П'ятницький, В.В. Решота, І.О. Розум, О.М. Сасевич, М.О. Сорока, В.П. Тарануха, М.І. Труш, В.П. Феннич, І.Г. Француз, Д.О. Чепкаленко, О.С. Чорна С.О. Якимчук, А.В. Яковенко та ін. Зазначені наукові роботи мають важливе наукове і практичне значення, сприяють удосконаленню нормативно-правового регулювання відносин у сфері виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. Разом з тим, залишаються невирішеними ряд питань наукового та практичного характеру, зокрема: не сформованість наукового підходу до розуміння поняття виконання судового рішення в адміністративному судочинстві у матеріально-правовому та процесуальному аспектах, неурегульованість деяких процесуальних питань виконання судових рішень в адміністративних справах (порядок виконання судових рішень колегіальними органами, порядок виконання судових рішень у немайнових спорах) та ін.

Таким чином, недостатність теоретичних розробок теми, наявність практичних проблем, які виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративних справах, недосконалість процесуального законодавства у цій сфері обумовлюють актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане з урахуванням положень Законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 року (ст. 3), «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 року, «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 року, «Про Конституційний суд України» від 13.07.2017 року, «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року; Указів Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» від 12.01.2015 року, «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 року та ін.

Дисертаційне дослідження здійснене в межах науково-дослідної роботи кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Адаптація адміністративного та фінансового законодавства України до права Європейського Союзу» (державна реєстрація 0119U002407; 01.2019-12.2021 рр.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є визначення адміністративно-процесуальних засад виконання судових рішень в адміністративному судочинстві та розробка рекомендацій щодо удосконалення процесуального законодавства у сфері регулювання виконання судових рішень в адміністративному судочинстві.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття та особливості виконання судових рішень в адміністративному судочинстві;
- окреслити систему процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах;
- розробити класифікацію способів виконання судових рішень в адміністративних справах;
- виявити особливості виконання судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ;
- охарактеризувати процесуальний статус суб'єктів виконання судових

рішень в адміністративних справах;

– проаналізувати зарубіжний досвід у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах та визначити способи його застосування для удосконалення процесуального законодавства України;

– охарактеризувати процесуальні засоби, які може застосовувати суддя з метою забезпечення належного виконання судових рішень в адміністративних справах;

– визначити проблеми та запропонувати способи вдосконалення порядку виконання судових рішень в адміністративних справах.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративних справах.

Предмет дослідження – процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах.

Методи дослідження. В якості методологічної основи дослідження виступають сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлюється системним підходом, що надало можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми.

Так, за допомогою гносеологічного методу дослідження було з'ясовано поняття та особливості виконання судових рішень в адміністративних справах, а також визначення інших базових понять, що досліджувались у роботі (*підрозділи 1.1–1.3*). Метод аналізу було покладено в основу дослідження правовідносин, що виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративних справах (*підрозділи 2.1–2.3*). Структурно-функціональний аналіз дав можливість визначити відповідність нормативно-правових актів у сфері регулювання виконання судових рішень реальних правовідносинам у цій сфері (*підрозділи 3.1, 3.3*). Порівняльно-правовий метод покладено в основу аналізу зарубіжного досвіду у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах (*підрозділ 3.1*). Метод статистичного аналізу було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами, судовою

практикою національних судів та Європейського суду з прав людини (підрозділи 2.1–2.3, 3.2). У процесі визначення перспективних напрямів подальшого розвитку порядку виконання судових рішень в адміністративних справах, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері були застосовані методи правового моделювання та прогнозування (підрозділи 3.1, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дана наукова робота є комплексним дослідженням основних аспектів виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. До найбільш значущих результатів дослідження належать такі:

уперше:

– запропоновано поняття «виконання судового рішення в адміністративних справах» розглядати у двох аспектах – у матеріально-правовому та процесуальному. Зокрема, у матеріально-правовому зроблено акцент на тому, що це невід’ємна складова права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд; у процесуальному аспекті виконання судового рішення визначено, як реалізацію суб’єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов’язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб’єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення;

– узагальнено особливості порядку виконання судових рішень в деяких категоріях адміністративних справ, зокрема: 1) у справах, в яких боржником є колегіальний суб’єкт публічного управління: способом виконання таких рішень є, як правило, прийняття конкретного рішення або вчинення певної дії на користь позивача, позаяк, виконання такого рішення у примусовому порядку можливо лише шляхом спонукання державним виконавцем або судом за допомогою процесуальних засобів та засобів примусу (штрафу) відповідного

суб'єкта виконати рішення суду; 2) у справах про стягнення коштів з бюджетів: державний виконавець позбавлений можливості самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами, оскільки стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи;

– запропоновано з метою удосконалення виконання судових рішень у справах щодо оскарження нормативно-правових актів у ст. 264 КАС України встановити конкретний строк опублікування резолютивної частини рішення суду у виданні, в якому було опубліковано оскаржуваний нормативно-правовий акт, та закріпити обов'язкове залучення органів Міністерства юстиції України (якщо відповідний акт підлягає державній реєстрації), а також профільних міністерств та відомств, які є головними розробниками акта, що визнаний нечинним, до розгляду адміністративної справи цієї категорії;

удосконалено:

– визначення поняття процесуально-правових гарантій забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, яке запропоновано розуміти як систему визначених нормами адміністративного процесуального законодавства засобів, за допомогою яких забезпечується належне та ефективне виконання суб'єктом владних повноважень або суб'єктом приватного права своїх обов'язків, визначених у судовому рішенні, яке набуло законної сили. До процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судового рішення в адміністративному судочинстві віднесено: 1) закріплення обов'язковості виконання судового рішення, яке набуло законної сили; 2) публічний порядок винесення судового рішення; його оприлюднення у встановленому законом порядку; 3) встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання, якщо рішення винесено не на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень; 4) встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення;

5) здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення;

– класифікацію способів виконання судового рішення в адміністративній справі, в основу якої покладено такий критерій, як характер діяльності (активної чи пасивної), що становить зміст виконання рішення, за яким способи виконання розмежовано на: 1) здійснення активних дій (нарахування, перерахування, донарахування та сплата коштів на користь суб'єкта приватного права, сплата відшкодування шкоди, яка є наслідком його протиправних рішень, дії або бездіяльності, здійснення реєстраційних дій, прийняття до розгляду, розгляд та надання вичерпної, мотивованої відповіді по заяві, прийняття рішення); 2) пасивне виконання судових рішень (утримання суб'єктом владних повноважень від: вчинення дій, які визнані неправомірними, виконання певних повноважень, якщо судом визнано відсутність компетенції (повноваження) суб'єкта владних повноважень, реалізації акта індивідуальної дії або нормативно-правового акта, який визнаний протиправним та нечинним судовим рішенням, тощо); 3) пасивно-активне виконання судового рішення (наприклад, виконання рішення про визнання нечинним нормативно-правового акта);

– класифікацію суб'єктів виконання судового рішення в адміністративному судочинстві, які поділено на чотири групи: 1) суд, що постановив рішення, від активної позиції якого залежить своєчасність та належність виконання судового рішення; 2) учасники провадження – боржник та стягувач, які є найбільш зацікавленими у виконанні судового рішення; 3) державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій; 4) інші органи, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення;

– підхід до обґрунтування значення судового контролю та інших процесуальних засобів забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах (роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження), яке полягає в активній позиції адміністративного суду та спрямований на те, щоб особа, якій належить виконати судове рішення, що набрало законної сили, здійснила достатні дії для організації процесу його виконання у чіткій відповідності до висновків суду, незалежно від будь-яких умов, оскільки інше суперечитиме принципу верховенства права;

набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо удосконалення національного механізму забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень адміністративних судів на основі застосування досвіду деяких зарубіжних держав, а саме: запровадження інституту колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган (Франція); закріплення права суду призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення (Італія); запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності за неналежне, несвоєчасне виконання судового рішення (Литва) тощо;

– практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, зокрема, шляхом доповнення положень Закону України «Про виконавче провадження» статтею, в якій закріпити повноваження суду (судді) у виконавчому провадженні, а саме: здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та рекомендації, розроблені автором і запропоновані в дисертації, можуть бути використані для удосконалення

порядку виконання судових рішень в адміністративних справах, що сприятиме впровадженню одержаних результатів у таких сферах:

у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретико-правових питань виконання судових рішень в адміністративних справах;

у правотворчості – для підготовки і уточнення низки законодавчих і підзаконних актів з питань регулювання діяльності адміністративних судів, інших органів та посадових осіб щодо виконання судових рішень в адміністративному судочинстві;

– *у правозастосовній діяльності* – використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність та оперативність виконання судових рішень в адміністративних справах;

– *у навчальному процесі* – для підготовки підручників та навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право України», «Адміністративно-процесуальне право» та інших дисциплін правового характеру, при підготовці відповідних їх розділів, а також при проведенні занять з підвищення кваліфікації працівників органів державної влади України (*довідка Національного університету «Львівська політехніка» від 24.09.2020 р. № 67-01-1473*).

Наукові висновки та теоретичні положення дисертаційного дослідження фактично доведені до рівня конкретних пропозицій і практичних рекомендацій для використання в практичній діяльності органів державної виконавчої служби та інших органів та посадових осіб щодо забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві.

Отримані результати можуть бути застосовані для подальших науково-дослідних розробок теоретико-методологічних питань, пов'язаних із функціонуванням інституту виконання судових рішень в адміністративних справах та удосконаленням порядку їх виконання.

Особистий внесок здобувача. Основні теоретичні положення та розробки в межах дослідження, зокрема ті, що характеризують його наукову новизну і практичне значення результатів, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми загалом, окремих її аспектів, отримані узагальнення та результати було оприлюднено на наукових конференціях, зокрема: Регіональній науково-практичній конференції *«Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні»* (м. Львів, 16 грудня 2016 року); XXIII звітній науково-практичній конференції *«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»* (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства»* (м. Харків, 1–2 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах»* (м. Львів, 10 листопада 2017 р.); XXIV звітній науково-практичній конференції *«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»* (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.); XXV звітній науково-практичній конференції *«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»* (м. Львів, 7–8 лютого 2019 р.); XVIII міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції *«Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи»* (м. Львів, 18–19 квітня 2019 р.); XXVI звітній науково-практичній конференції *«Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні»* (м. Львів, 6–7 лютого 2020 р.).

Публікації. Наукові результати дисертаційного дослідження опубліковано у 12 працях, а саме 4 наукових статтях, 3 з яких – у періодичних наукових виданнях іноземних держав (Словенія) та 8 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них 199 сторінок основного тексту, додатки на 3 сторінках. Список використаних джерел налічує 270 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

1.1 Інститут виконання судових рішень в адміністративних справах: поняття, зміст та особливості

З часу здобуття Україною незалежності було проголошено шлях, спрямований на побудову демократичної та правової держави. Такі цілі зумовили виникнення суттєво новітніх точок зору щодо гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина. Швидка асиміляція міжнародних норм у національну правову систему підтвердила правильність стандартів у сфері правовідносин держави та особи і ще раз довела неефективність діючих механізмів вирішення правових спорів між громадянами та органами публічної влади. Якраз це стало причиною збільшення кількості теоретичних досліджень і законопроектної діяльності в цій сфері.

Водночас, варто зауважити, що таке стрімке та поспішне перетворення законодавства, на жаль, спричинило зниження його якості. І навіть навпаки, брак планомірної науково переконливої теорії розвитку адміністративного судочинства зумовив декларативність та недосконалість багатьох прийнятих норм і, відповідно, зменшення реальних можливостей згаданого правозахисного інституту. То ж питання адміністративного судочинства загалом і належного виконання судових рішень адміністративних судів зокрема потребують ґрунтовнішого дослідження.

В правовій науці окремі питання виконання судових рішень досліджували у своїх роботах такі науковці, як О.М. Бандурка [2], С.М. Брайченко [3], М.О. Букач [4], А.О. Бушан [5], О.В. Гетманцев [6], М.О. Козелецька [7], Л.В. Крупнова [8], К.О. Лагода [9], І.В. Лимарь [10], П.В. Макушев [11], О.М. Пасенюк [12], В.М. Притуляк [13], І.Г. Француз [14], Д.О. Чепкаленко

[15], О.С. Чорна [16] та ін.

В окрему групу доцільно виділити наукові роботи, які безпосередньо присвячені окремим аспектам виконання судових рішень в адміністративних справах, зокрема, таких авторів, як: Я.О. Берназюк [17], О.О. Галус [18], Є.М. Гришко [19], О.М. Гришко [20; 21], А.С. Зеленов [22], О.Р. Івасин [23], В.О. Ільницький [24], О.М. Капля [25], М.В. Ковалів [26], А.В. П'ятницький [27], В.В. Решота [28], І.О. Розум [29], О.М. Сасевич [30], М.І. Труш [31], С.О. Якимчук [32], А.В. Яковенко [33] та ін.

Так, деякі науковці присвятили свої дослідження історико-правовим засадам становлення та розвитку інституту виконання судових рішень.

Приміром, Д.О. Чепкаленко присвятив свою увагу дослідженню генези інституту виконання судових рішень у XV – першій половині XIX ст. на основі аналізу нормативно-правових актів зазначеного періоду. Висвітлив характерні ознаки окремих періодів розвитку виконавчого провадження на території сучасної України, починаючи з періоду перебування українських земель під владою Польщі та Литви до початку впровадження судової реформи 1864 р. [15, с. 59-60].

О.М. Сасевич розглядав історико-правові засади становлення та розвитку інституту судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному процесі України [30]. Р.В. Ігонін проводив наукові розвідки щодо розвитку законодавства, яке регулювало правовідносини у сфері виконавчого провадження дореволюційної, радянської та пострадянської доби [34, с. 8]. Комплексне дослідження, присвячене історико-правовим засадам розвитку інституту виконання судових рішень, проведено С.О. Якимчук [32, с. 51-63].

Ці наукові роботи мають важливе значення для виокремлення характерних закономірностей розвитку інституту виконання судових рішень та окремих механізмів забезпечення такого виконання, з урахуванням яких можливо визначити перспективи розвитку відповідного інституту.

При цьому поняття та сутність інституту виконання судового рішення в

адміністративних справах не достатньо досліджені у науці адміністративного права України. Наявні наукові роботи дають лише фрагментарне уявлення про цей інститут, висвітлюючи окремі аспекти зазначеної проблематики.

Зокрема, на думку А.В. Яковенка, виконання судових рішень в адміністративних справах є завершальною стадією провадження в адміністративному судочинстві, сутність якого полягає у практичній реалізації рішення (приписів) суду щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб [33, с. 158].

Можна погодитись з науковцем про те, що виконання судового рішення є завершальною стадією провадження в адміністративному судочинстві, оскільки такий висновок узгоджується з положеннями ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» [35], однак наведене визначення не розкриває сутність та зміст виконання судового рішення, вказуючи лише на те, що таке виконання полягає у його практичній реалізації.

Дійсно, у тлумачному словнику поняття «виконання» визначається в одному із своїх значень, як здійснення чого-небудь, реалізація завдань, наказів, задумів і т. ін., приведення у життя [36, с. 411].

Отже, у буквально-логічному розумінні «виконати судове рішення» означає втілити його у життя, реалізувати на практиці. Таке втілення в адміністративному судочинстві досягається шляхом виконання суб'єктом владних повноважень, який є відповідачем у справі, своїх обов'язків, зміст яких визначений у судовому рішенні, яким закінчено розгляд адміністративної справи та яке набуло законної сили. Крім того, виконанню може підлягати судове рішення, яким вирішено певне процесуальне питання. У такому разі суб'єктом виконання може бути учасник справи або інший суб'єкт, якому адресоване процесуально-судовий припис.

Разом з тим, процесуальне законодавство висуває ряд вимог до виконання судового рішення, які слід враховувати під час формулювання поняття досліджуваного інституту. Так, аналізуючи розділ IV Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [37], присвячений

процесуальним питанням, пов'язаним з виконанням судових рішень в адміністративних справах, можна зробити висновок, що основними характеристиками виконання судового рішення є обов'язковість, своєчасність, точність, дотримання встановленої процедури виконання тощо. Таким чином, виконання судового рішення являє собою його реалізацію на практиці з дотриманням основних процесуальних принципів. Тільки за таких умов можна зазначити, що остаточне судове рішення, яким завершено розгляд адміністративної справи та яке набуло законної сили, є виконаним належним чином та у повному обсязі. Тому сутність та особливість виконання судового рішення в адміністративному судочинстві виявляються саме у цих умовах-принципах, визначених у КАС України.

Подібного підходу до розуміння виконання судового рішення дотримується А.І. Педан. На думку науковця, виконання судового рішення – це завершальний етап захисту прав фізичних, юридичних осіб та держави незалежно від виду судочинства [38, с. 131].

Важливо звернути увагу на те, що А.І. Педан підкреслює, що виконання судового рішення спрямоване не тільки на захист прав фізичних та юридичних осіб, але й інтересів держави. В контексті ст. 2 КАС України такий висновок може здатися не зовсім точним, оскільки у цій правовій нормі йдеться про те, що метою адміністративного судочинства є виключно захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Однак, на нашу думку, такий підхід до розуміння мети адміністративного судочинства є дещо обмеженим, оскільки на підставі системного аналізу ст. ст. 5, 19 КАС України можна зробити висновок, що метою адміністративного судочинства є також забезпечення захисту суспільного інтересу, як інтересу необмеженої кількості осіб.

На це, зокрема, звертає увагу Я.О. Берназюк, який у своєму дослідженні, присвяченому правовим підставам звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права, дійшов до висновку, що в адміністративних справах суб'єкт владних повноважень має право звертатися із

позовом до суб'єкта приватного права, зокрема, якщо мотивом звернення до суду є захист суспільного інтересу (прав необмеженої кількості осіб). При цьому науковець підкреслює, що з метою дотримання принципу рівності сторін в адміністративному судочинстві, позивачем – суб'єктом владних повноважень має бути обґрунтовано необхідність захисту такого інтересу саме у судовому порядку, а також те, що звернення до суду здійснено з метою реалізації суб'єктом владних повноважень своїх функцій, визначених Конституцією та законами України [39].

Тобто, метою адміністративного судочинства є захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень зі сторони суб'єкта владних повноважень та суспільного інтересу, якщо із адміністративним позовом до суду звертається суб'єкт владних повноважень, а тому виконання судових рішень в адміністративних справах має особливо важливе значення не тільки у контексті захисту індивідуальних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах, але й для захисту суспільного, тобто загального інтересу. У таких справах відповідачем може бути як суб'єкт приватного права, так і суб'єкт владних повноважень.

Важливо відмітити, що А.І. Педан, досліджуючи інститут виконання судових рішень, вказує на те, що цей інститут має універсальний характер, а розподіл сфер відання має значення тільки під час безпосередньої діяльності уповноважених суб'єктів виконання судового рішення, де визначаються функціональні спроможності конкретного виконавця, наділеного владними повноваженнями. У зв'язку з цим науковець висуває припущення про те, що існування комплексної галузі права під назвою «виконання судових рішень» має місце в загальній системі права України, де конкретній сфері судочинства притаманні специфічні особливості реалізації виконавчого провадження [38, с. 131].

Висловлена науковцем точка зору видається дещо спірною, оскільки виконання судового рішення у кожному виді судочинства вирізняється певними особливостями, які виявляються не тільки на етапі здійснення суб'єктами

владних повноважень, до відання яких належить забезпечення виконання судового рішення, своїх функцій у цій сфері (фактично – примусове виконання), але й на етапах звернення судового рішення до виконання, добровільного виконання судового рішення, здійснення судового контролю за таким виконанням тощо.

Так, в адміністративному судочинстві основною особливістю виконання судового рішення є те, що, у разі задоволення позову, стороною, яку зобов'язано виконати судове рішення, у більшості випадків є суб'єкт владних повноважень. Тобто має місце нерівний статус сторін в адміністративному судочинстві, що обумовлює необхідність надання більших гарантій одній стороні (суб'єкту приватного права) для «урівноваження» можливостей сторін та дотримання, закріпленого у ст. 8 КАС України, принципу рівності усіх учасників адміністративної справи. Причому такі гарантії необхідні, як під час розгляду та вирішення справи, так і під час виконання судового рішення.

У даному контексті слушною видається думка деяких науковців, які зазначають, що правовою природою публічно-правових спорів, які вирішуються у порядку адміністративного судочинства, є те, що у таких спорах громадянину протистоїть потужний адміністративний апарат [40, с. 88].

З цього приводу Р.С. Мельник та В.М. Бевзенко також зазначили, що вагомою запорукою виконання конституційного принципу щодо відповідальності держави за власну діяльність перед кожним громадянином є право оскаржувати в судових органах рішення, дії чи бездіяльність державних органів, місцевих органів самоврядування, їх посадових та службових осіб. Складність захисту прав громадян, їх об'єднань, інтересів юридичних осіб у сфері публічних відносин пояснюється тим, що у цих відносинах адміністрація – органи та посадовці, які здійснюють управлінські функції, мають право приймати обов'язкові для громадян рішення [41, с. 282].

Крім того, визначаючи критерії відмежування адміністративного судочинства від інших його видів, Верховний Суд сформулював правовий висновок про те, що основна ідея/мета системи адміністративних судів полягає

у тому щоб захистити «малу людину» від «великої держави», в особі її багаточисленних суб'єктів владних повноважень, які наділені множинністю повноважень та низкою механізмів владного примусу. Саме для цього, як зазначив суд, законодавством передбачено низку винятків для позивачів (суб'єкта приватного права) [42; 43; 44].

Таким чином, у зв'язку з тим, що під час виконання судових рішень в адміністративних справах виникає ситуація, за якої суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями, зобов'язаний виконати судове рішення на користь суб'єкта, який не є носієм таких повноважень, то, у разі невиконання такого рішення у добровільному порядку, до суб'єкта владних повноважень має бути застосований державно-владний примус. Водночас, такий примус, на відміну від випадків його застосування до суб'єкта приватного права, має особливі форми та межі, за яких важливим є дотримання оптимального балансу між забезпеченням своєчасного, точного, неухильного виконання судового рішення та втручанням у дискреційні повноваження суб'єкта, зобов'язаного виконати таке рішення.

З метою гарантування виконання судових рішень, зокрема, в адміністративному судочинстві, Верховною Радою України у 2013 році прийнято Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45].

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що інституту виконання судового рішення в адміністративному судочинстві притаманні особливості, які виявляються як на етапі добровільного виконання, так і на етапі звернення такого рішення до примусового виконання. Головним чином, такі особливості полягають у створенні додаткових гарантій для суб'єкта приватного права, які необхідні для «урівноваження» можливостей учасників судового провадження. Зазначені особливості ставлять під сумнів «універсальність» інституту виконання судових рішень в усіх видах судочинства, на яку вказує А.І. Педан.

І.А. Боровська у дослідженні, присвяченому виконанню судових рішень в

адміністративних справах щодо захисту права на безпечне життя і здоров'я довкілля, зазначає, що виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є завершальною стадією захисту порушених прав і законних інтересів, та у свою чергу, відображає ефективність здійснення правосуддя на території держави [46, с. 120].

Необхідно погодитись з думкою науковця з приводу того, що рівень «виконаності» судових рішень в адміністративному судочинстві відображає ефективність здійснення правосуддя. Разом з тим, наведене визначення не розкриває змісту процесу виконання судового рішення, а тільки вказує, що останнє є завершальною стадією судового захисту порушених прав та законних інтересів. Зокрема, науковцем не зазначено, які саме дії та яких суб'єктів складають зміст процесу виконання, які особливості притаманні вказаному процесу.

Окрему увагу у даному дослідженні необхідно приділити комплексній науковій праці А.С. Зеленова, присвяченій виконанню судових рішень в адміністративних справах. Так, автор виконання судового рішення розглядає як стадію судового процесу, тобто є прихильником саме процесуальної концепції інституту виконання судового рішення. При цьому науковець констатує важливість такого підходу у сфері вирішення публічно-правових спорів, що виникають між приватними особами (фізичними та юридичними) та суб'єктами владних повноважень, обґрунтовуючи свою думку тим, що виконання судового рішення пов'язано зі специфікою судового адміністративного процесу, метою і завданням адміністративного судочинства, а також із попередніми стадіями судового розгляду [22, с. 16].

В цілому, погоджуючись з таким висновком, необхідно вказати, що у своїй науковій роботі А.С. Зеленов розкрив основні важливі питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, а саме: визначив суб'єктів виконання таких рішень, порядок добровільного виконання судового рішення, умови примусового виконання, проблеми та недоліки, що виникають під час виконання судових рішень в адміністративних справах та

розробив слушні пропозиції щодо удосконалення процесу такого виконання. Разом з тим, суттєвим недоліком згаданого наукового дослідження, що є одним з небагатьох, яке претендує на характер комплексного у цій сфері, є відсутність сформульованого авторського визначення поняття «виконання судового рішення», яке б узагальнило проведені дослідження та виокремило ключові характеристики відповідного процесу. Крім того, у вказаній науковій праці не достатньо уваги приділено саме процесуальним аспектам виконання судового рішення в адміністративних справах.

Отже, розглянуті вище підходи до розуміння виконання судового рішення в адміністративному судочинстві відповідають процесуальній концепції, за якої на перший план виходять процесуальні характеристики інституту виконання судового рішення. Основними перевагами цієї концепції є те, що вона розкриває процесуальний зміст виконання судового рішення, тобто дії суб'єктів, спрямовані на реалізацію конкретного судового рішення, втілення його у життя, пояснює особливості процесу такого виконання, форми та порядок виконання тощо.

Водночас, слід зазначити, що недоліком такого підходу є неврахування самої сутності інституту виконання судового рішення, яка виявляється у правовій природі адміністративного судочинства. Тому, не заперечуючи важливості процесуальної концепції розуміння інституту виконання судового рішення в адміністративному судочинстві, необхідно вказати, що у науковій літературі зустрічається так званий матеріально-правовий підхід до визначення досліджуваного інституту.

Так, С.М. Брайтченко та В.М. Фоменко називають виконання судового рішення невід'ємною складовою права особи на судовий захист, яке охоплює нормативно визначений комплекс дій, які спрямовано на захист та відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави [3, с. 24].

Такий підхід розкриває не тільки процесуальний аспект (нормативно-визначений комплекс дій), але і матеріально-правову сутність інституту

виконання судового рішення, оскільки підкреслює, що судовий захист прав та інтересів особи без гарантування державою виконання судового рішення буде ілюзорним та втрачає свою головну мету, визначену ст. 2 КАС України, а саме – ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [37].

Конституція України [47] та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [48] визначають обов'язковість виконання остаточного судового рішення (яке набуло законної сили) невід'ємною складовою права на судовий захист та права на справедливий суд.

Аналогічний висновок зроблений Конституційним Судом України у рішенні № 18-рп/2012 від 13 грудня 2012 року. Зокрема, зазначено, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави [49].

У рішенні № 5-рп/2013 від 26 червня 2013 року Конституційний Суд України підкреслив, що право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень - складовою права на справедливий судовий захист [50].

Про те, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права на судовий захист вказує у своїх правових висновках Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Зокрема, як зазначається ЄСПЛ в одному із пілотних рішень у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», право на суд, захищене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалось невиконаним на шкоду будь-якій зі сторін. Ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невиправданих затримок [51]. Аналогічний висновок міститься й у рішенні ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції» («Hornsby v.

Greece» № 18357/91) [52].

Крім того, у пункті 23 рішення ЄСПЛ у справі «Матківська проти України» зазначено про те, що судовий розгляд і виконавче провадження – це перша та друга стадії загального провадження, які стосуються тривалості провадження; виконання рішення є другим етапом судового провадження, а також, що реалізоване право знаходить свою ефективну реалізацію саме у момент виконання [53]. У пункті 24 рішення ЄСПЛ у справі «Воротнікова проти України» підкреслено, що виконавче провадження не має бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес [54].

Матеріально-правову концепцію розуміння виконання судового рішення знаходимо також у дослідженнях Л.В. Крупної [8, с. 9-10], О.М. Каплі [25, с. 57-58], І.О. Розум [29], які розглядали інститут виконання судових рішень в аспекті реалізації принципу обов'язковості судового рішення.

Таким чином, у матеріально-правовому аспекті виконання судового рішення в адміністративному судочинстві слід розглядати як невід'ємну складову права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд, яке виражається у тому, що остаточне судове рішення, яким закінчено розгляд адміністративної справи або вирішено процесуальні питання та яке набуло законної сили, буде реалізоване своєчасно, у повному обсязі та у спосіб, визначений у резолютивній частині такого рішення.

У процесуальному аспекті під виконанням судових рішень слід розуміти реалізацію суб'єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов'язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб'єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення.

Значна кількість наукових досліджень присвячено примусовому виконанню судових рішень, в яких основна увага приділяється проблематиці

процесу примусового забезпечення виконання судового рішення суб'єктом владних повноважень, який не виконав таке рішення у добровільному порядку.

Приміром, І.Г. Французом узагальнено доктринальні підходи до розуміння поняття «примусове виконання судових рішень» у межах: 1) широкого розуміння, як елементу (стадії) судового провадження, що підтверджується і правовою позицією ЄСПЛ, за якою виконання судового рішення, ухваленого будь-яким судом, має розглядатись як складова судового процесу; 2) вузького розуміння, як інструментального примусового засобу держави щодо зміни правової дійсності відповідно до правових наслідків, передбачених рішенням суду [14, с. 14].

У свою чергу Є.М. Гришко у дисертаційному дослідженні, присвяченому державному управлінню у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів в Україні, розглядає примусове виконання судових рішень як окрему державно-управлінську функцію, що полягає у виконанні державно-управлінських завдань, пов'язаних із суспільними відносинами, що виникають у зв'язку з примусово-виконавчою діяльністю з приводу захисту прав та інтересів майнового, особистого немайнового характеру [19, с. 8].

А.В. Яковенко на підставі дослідження нормативно-правового забезпечення виконання судових рішень в Україні робить висновок, що чинне вітчизняне законодавство являє розгалужену систему правових норм у сфері виконання судових рішень, у тому числі тих, які передбачають відповідальність за неналежне ставлення до вимог суду або інше порушення передбаченого механізму (процедури, правил, обов'язків) їх реалізації, що супроводжуються настанням різних негативних юридичних наслідків [33, с. 158-159].

Необхідно погодитись з думкою науковців про те, що примусове виконання судових рішень загалом та в адміністративному судочинстві зокрема, є важливою гарантією обов'язковості судового рішення, яка полягає у тому, що при невиконанні судового рішення, яке набуло законної сили, у добровільному порядку, таке виконання здійснюється за допомогою механізму державного примусу. Тому, дослідження інституту виконання судових рішень

без дослідження механізму примусового виконання буде позбавлене довершеності.

На підставі аналізу доктринальних підходів до розуміння механізму примусового виконання судового рішення В.М. Притуляк визначає примусове виконання судових рішень як систему процесуальних дій, що здійснюються спеціально уповноваженими органами та посадовими особами на завершальній стадії судового процесу та спрямовані на реалізацію рішення суду і поновлення порушених прав та інтересів особи, у випадку невиконання їх зобов'язаним суб'єктом у строк, наданий для самостійного виконання, на підставах, у межах та у спосіб, визначених законом та судовим рішенням [13, с. 13].

Наведене визначення примусового виконання судових рішень дає підстави виокремити його важливі ознаки, зокрема: 1) примусове виконавче провадження не є обов'язковим етапом виконання судового рішення, оскільки має місце лише у разі, якщо судове рішення не виконано у добровільному порядку або виконано несвоєчасно, не у повному обсязі або неналежним способом; 2) зміст примусового виконання судового рішення складає система процесуальних дій спеціально уповноважених органів та осіб, а також сторін виконавчого провадження; 3) примусове виконання судового рішення є гарантією того, що остаточне судове рішення, яке набуло законної сили, буде виконане з дотриманням принципів своєчасності, ефективності, належності тощо.

У цьому аспекті необхідно погодитись з думкою І.В. Лимарь, яка доходить висновку, що ефективність системи виконання судових рішень є і науковим, і прикладним завданням, без вирішення якого неможливо забезпечити ні конституційні, ні міжнародно-правові гарантії доступу до правосуддя, а належний рівень організації виконавчого провадження сприяє підвищенню довіри до судової влади, її ефективності та дії права в цілому.

Слушною видається й думка вченої про те, що завдання суду не обмежується ухваленням судових рішень, оскільки після набрання законної сили судовим рішенням на суд покладаються повноваження щодо вирішення

процесуальних питань, пов'язаних з його виконанням та здійсненням судового контролю за виконавчим провадженням, належною реалізацією посадовими особами власних повноважень під час виконання ними рішень суду з кінцевою метою його реального та своєчасного виконання [10, с. 96].

Окремі пропозиції щодо удосконалення інституту примусового виконання судового рішення у напрямку гармонізації законодавства України у цій сфері із законодавством Європейського Союзу (ЄС) висуває у своєму дослідженні О.М. Гришко. Зокрема, науковець значну увагу приділяє імплементації європейських принципів примусового виконання судових рішень таких, як законність, пропорційність, ефективність тощо [21, с. 34-35].

Деякі науковці присвятили свої дослідження статусу органів та посадових осіб, уповноважених на примусове виконання судових рішень.

Так, О.М. Гришко розкрив питання адміністративно-правового статусу органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів у дисертаційному дослідженні. Результатом цього дослідження став висновок про те, що елементами адміністративно-правового статусу органів та осіб, що здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів, є правосуб'єктність цих органів, їх права та обов'язки, відповідальність осіб за свої рішення, дії чи бездіяльність і завдану третім особам шкоду при виконанні таких рішень, а також статусні принципи діяльності [20, с. 203],

У свою чергу А.В. П'ятницький значну увагу у своєму дослідженні присвятив організації органів та осіб, уповноважених здійснювати примусове виконання судових рішень. Зокрема, А.В. П'ятницький дійшов до висновку про те, що діяльність суб'єктів реалізації заходів примусового виконання судових рішень на пряму залежить від ефективної організації їх діяльності, обґрунтовуючи свою думку тим, що лише за умови належної організації вбачається можливим досягти конкретної мети, а також попередити зловживання своїм службовим становищем з боку державних виконавців, що, у свою чергу, є передумовою дотримання прав та свобод всіх інших учасників

таких правовідносин [27, с. 287].

Необхідно зазначити, що наукові дослідження, присвячені статусу органів та осіб, уповноважених на примусове виконання судових рішень, складають важливе науково-теоретичне підґрунтя в аспекті вирішення правової проблеми процесуально-правового забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах. Ці дослідження розкривають окремі особливості примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, узагальнюють основні проблеми та недоліки, що притаманні сучасній системі виконавчого провадження.

Певну наукову цінність для даного дослідження мають роботи, в яких розкриваються окремі елементи процесуального механізму забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві.

Зокрема, О.Р. Івасин проаналізував спеціальні способи судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, до яких відніс: зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення; накладення штрафу за невиконання судового рішення; визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такої постанови суду або порушення прав позивача, підтверджених такою постановою суду [23, с. 87-88].

Однак, такий підхід до визначення процесуальних засобів судового контролю за виконанням судового рішення видається дещо обмеженим, оскільки не враховує інші процесуальні засоби, які можуть застосовуватися адміністративним судом з метою забезпечення виконання судового рішення.

У даному аспекті більш ґрунтовним є концепція, запропонована Я.О. Берназюком, який запровадив поняття «процесуальні засоби» забезпечення реалізації конституційної гарантії обов'язковості судового рішення. На підставі аналізу положень КАС України науковець виокремлює такі основні процесуальні засоби, за допомогою яких адміністративний суд забезпечує належне виконання судового рішення, яке набрало законної сили:

1) роз'яснення судового рішення (ст. 254); 2) судовий контроль за виконанням судового рішення (ст. ст. 382, 383); 3) заміна сторони виконавчого провадження (ст. 379); 4) поновлення пропущеного з поважних причин строку пред'явлення виконавчого листа до виконання (ст. 376); 5) відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, зміна чи встановлення способу і порядку виконання (ст. 378); 6) зупинення виконання судових рішень лише у виключних випадках (ст. 375); 7) застосування як преюдиційних обставин, встановлених у судовому рішенні, що набуло законної сили, під час судового розгляду іншої справи (ч. 4–7 ст. 78) [17] тощо.

Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що у науці адміністративного права незначна кількість комплексних наукових робіт, що присвячені безпосередньо інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. Зокрема, незважаючи на те, що окремі питання у цій сфері становлять значний науковий інтерес, досі не сформовано єдиного та вичерпаного підходу до розуміння поняття та сутності інституту виконання судового рішення в адміністративній справі.

У більшості наукових праць, що становлять науково-теоретичну основу даного дослідження, розглядаються питання примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, статус органів та посадових осіб, уповноважених на примусове виконання таких рішень, а також окремі елементи процесуального механізму забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, включаючи судовий контроль та інші процесуальні засоби.

При цьому, розглянуті наукові підходи до визначення поняття виконання судових рішень в адміністративних справах доцільно поділити на дві групи, які представляють процесуальну та матеріально-правову концепції.

Перша концепція розкриває процесуальний зміст виконання судового рішення, тобто дії суб'єктів, спрямовані на реалізацію конкретного судового рішення, втілення його у життя, пояснює особливості процесу такого виконання, форми та порядок виконання тощо. За даного підходу виконання

судових рішень – це реалізація суб'єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов'язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб'єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення.

З точки зору матеріально-правової концепції виконання судового рішення розглядається як невід'ємна складова, гарантованого Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд.

Не заперечуючи важливості процесуальної концепції розуміння інституту виконання судового рішення в адміністративному судочинстві, яка розкриває процесуальний зміст виконання судового рішення, необхідно враховувати й матеріально-правовий підхід, який визначає правову природу досліджуваного інституту, його сутнісну особливість. Тільки системне поєднання цих двох підходів дає комплексне уявлення про інституту виконання судового рішення в адміністративному судочинстві.

Особливість інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві обумовлена метою останнього, а також правовим статусом учасників адміністративного процесу. Зокрема, мета адміністративного судочинства виражається у забезпеченні захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень зі сторони суб'єкта владних повноважень та охорона суспільного інтересу, якщо із адміністративним позовом до суду звертається суб'єкт владних повноважень, а тому виконання судових рішень в адміністративних справах має особливо важливе значення не тільки у контексті захисту індивідуальних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах, але й для захисту суспільного, тобто загального інтересу. Крім того, стосовно статусу учасників адміністративного судочинства, особливості виконання судового рішення полягають у створенні додаткових гарантій для суб'єкта приватного права, які необхідні для

«урівноваження» можливостей з іншою стороною судового процесу – суб'єктом владних повноважень.

1.2 Процесуально-правові гарантії забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах

В адміністративному судочинстві виконання судових рішень, головним чином, покладається на сторону – суб'єкта владних повноважень, у зв'язку з чим інша сторона – фізична або юридична особа набуває право вимагати від зобов'язаної сторони своєчасного та неухильного виконання своїх обов'язків, визначених судовим рішенням, яке набуло законної сили. При цьому ефективність виконання судових рішень в адміністративному судочинстві залежить від належно організованого процесуального механізму забезпечення такого виконання. Важливим елементом такого процесуального механізму є процесуально-правові гарантії забезпечення виконання судових рішень.

У правовій науці поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення, процесуальні норми, закріплені у них права та обов'язки учасників провадження [55, с. 512].

О.В. Пабат у дослідженні, присвяченому адміністративно-процесуальним гарантіям прав та свобод громадян, визначає останні як передбачені законодавством правові засоби та способи, що забезпечують реалізацію, охорону і захист прав та свобод громадян, і спрямовані на законний хід і результати процесу [56, с. 15].

Не вдаючись до детального аналізу поняття «процесуальні гарантії», під процесуально-правовими гарантіями забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві пропонуємо розуміти систему визначених нормами адміністративного процесуального законодавства засобів, за допомогою яких забезпечується належне та ефективне виконання суб'єктом

владних повноважень або суб'єктом приватного права своїх обов'язків, визначених у судовому рішенні, яке набуло законної сили.

Зі змісту положень Конституції України [47], КАС України [37], Закону України «Про виконавче провадження» [35] вбачається, що до процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судового рішення в адміністративному судочинстві слід віднести: 1) закріплення обов'язковості виконання судового рішення, яке набуло законної сили; 2) публічний порядок винесення судового рішення; його оприлюднення у встановленому законом порядку; 3) встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання, якщо рішення винесено не на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень; 4) встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення; 5) здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення.

Так, стосовно першої гарантії виконання судових рішень в адміністративному судочинстві слід зазначити, що обов'язковість виконання судового рішення закріплено у ст. 129-1 Конституції України [47], яку було доповнено Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [57]. Зокрема, згідно ст. 129-1 Конституції України суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

У доктрині адміністративного права [8; 22; 31] обов'язковість судового рішення визначається як основоположний конституційний принцип. Разом з тим, на нашу думку, вказаний принцип виступає одночасно й гарантією, оскільки наведені конституційні положення гарантують, що судові рішення набуває сили обов'язкового, а його виконання забезпечується судом та іншими державними органами у встановленому законом порядку.

При цьому варто зазначити, що у науковій літературі ведеться дискусія стосовно того, чи доцільно надавати судовому рішенню загальнообов'язкового

характеру чи воно є обов'язковим до виконання лише для учасників справи.

З цього приводу М.І. Труш зазначає, що загальнообов'язковість судового рішення в силу положень закону, які впливають із владного характеру судового рішення як акта, що реалізує судову владу, не має суб'єктивних меж, але властивість здійсненності (реалізованості) такі межі має. У зв'язку з цим, науковець робить висновок про те, що було б необґрунтованим поширювати дію реалізованості судового рішення, яке набрало законної сили, на всіх осіб без винятку, включаючи тих осіб, які не брали участі у справі, і яких не зачіпають владні приписи, які містяться в судовому рішенні [31, с. 182].

Оцінюючи наведену точку зору, необхідно звернутися до положень процесуального законодавства. Зокрема, ч. 2 ст. 14 КАС України [37] та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [58] регламентовано, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Зазначені правові норми чітко вказують саме на загальнообов'язковий характер виконання судового рішення. Однак, зважаючи на те, що судові рішення може бути адресоване лише визначеному колу осіб, то у першу чергу обов'язок щодо його виконання поширюється саме на цих осіб.

У зв'язку з цим доцільно погодитись з думкою Л.В. Крупної, яка зазначає, що у судових рішеннях міститься, як загальна складова принципу обов'язковості, звернена до необмеженої кількості осіб, так і спеціальна складова, що адресується певним особам [8, с. 9].

Очевидно, що у деяких судових рішеннях в адміністративному судочинстві, зокрема, якими визнаються протиправними та нечинними нормативно-правові акти, спеціальна складова адресована необмеженому колу осіб, позаяк, такі рішення обов'язкові для виконання всіма особами. Для доведення такого судового рішення до відома необмеженої кількості осіб ст. 265 КАС України [37] передбачено, що його резолютивна частина

публікується відповідачем у виданні, в якому таке рішення було офіційно оприлюднено, після набрання судовим рішенням законної сили.

Цікавий правовий висновок стосовно дії гарантії обов'язковості виконання судових рішень в адміністративних справах зроблений Верховним Судом у справі № 805/5043/15-а. У цій справі відповідач – суб'єкт владних повноважень посилався на те, що за відсутності укладеної додаткової угоди між позивачем та банком згідно з умовами банківського договору, фізична особа – позивач не набула прав вкладника банку та відповідно, відсутні підстави для її включення до переліку вкладників, які мають право на відшкодування суми коштів за вкладом за рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. При цьому суди дійшли до висновку, що не укладення з позивачем додаткової угоди відповідно до умов договору банківського вкладу стало наслідком невиконання банком прийнятих на себе зобов'язань, а після запровадження тимчасової адміністрації – невиконання Уповноваженою особою Фонду рішення суду, яке набуло законної сили, а тому не прийняли довід відповідача.

На цій підставі Верховний Суд сформулював правовий висновок про те, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, або надання йому переоцінки суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності. Тому посилення сторони у справі в обґрунтування своєї позиції на фактичні обставини, виникнення яких стало наслідком невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, не повинно прийматися до уваги судами [59].

Отже, Верховним Судом підкреслено, що виконання судового рішення є обов'язковим для самого суду, який має враховувати прийняте іншим судом рішення, яке набуло законної сили, навіть, якщо воно не виконане.

Обов'язковість виконання судового рішення також виражається у так званому преюдиційному характері встановлених у рішенні, яке набуло законної сили, обставин.

У судовій практиці сформувалась стала правова позиція, відповідно до якої преюдиція – це обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що

набуло законної сили, в одній справі для суду при розгляді інших справ. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню [60].

Звільнення від доказування преюдиційних обставин закріплено у ч. 4 ст. 78 КАС України [37], положення якої у судовій практиці розуміють так, що учасники адміністративного процесу не зобов'язані повторно доказувати ті обставини, які були встановлені чинним судовим рішенням в іншій адміністративній, цивільній або господарській справі, якщо в цій справі брали участь особи, щодо яких відповідні обставини встановлені.

Тобто, за змістом ч. 4 ст. 78 КАС України учасники адміністративного процесу звільнені від надання доказів на підтвердження обставин, які встановлені судом при розгляді іншої адміністративної, цивільної чи господарської справи. Натомість такі учасники мають право посилатися на зміст судового рішення у відповідних справах, що набрало законної сили, в якому відповідні обставини зазначені як установлені [61; 62].

З цього приводу слушним видається зауваження О.М. Мамонтової з приводу того, що механізм реалізації преюдиційних положень має всеохоплюючу дію, однак розгалужене розуміння поняття «преюдиція» підводить до того, що виникає питання про виокремлення вірного чи невірного погляду на інтерпретацію преюдиційних фактів [63, с. 225].

У зв'язку з цим, у судовій практиці сформульовано висновок про межі застосування преюдиції. Зокрема, зазначається, що передбачене ч. 4 ст. 78 КАС України звільнення від доказування не має абсолютного характеру і не може сприйматися судами як неможливість спростування під час судового розгляду обставин, які зазначені в іншому судовому рішенні. Адміністративні суди не повинні сприймати як обов'язкові висновки щодо фактичних обставин справи, наведені у чинних судових рішеннях в інших адміністративних, цивільних чи господарських справах. Для спростування преюдиційних обставин учасник адміністративного процесу, який ці обставини заперечує, повинен подати суду належні та допустимі докази. Ці докази повинні бути оцінені судом, що розглядає справу, у загальному порядку за правилами ст. 90 КАС України [37].

Якщо суд дійде висновку про те, що обставини у справі, що розглядається, є інакшими, ніж установлені під час розгляду іншої адміністративної, цивільної чи господарської справи, то справу належить вирішити відповідно до тих обставин, які встановлені безпосередньо судом, який розглядає справу [64].

Таким чином, обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ лише в тому разі, коли в них беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, чи їх правонаступники, але в інших випадках – ці обставини встановлюються на загальних підставах.

У науці адміністративного процесуального права обов'язковість виконання судових рішень пов'язують з таким поняттям, як законна сила, під якою розуміється такий стан рішення, коли воно стає максимально недоторканим у результаті прояву властивостей, що надають рішенню стабільності та незмінності. У процесуальній науці законна сила судового рішення характеризується такими властивостями як обов'язковість чи загальнообов'язковість, незаперечність, виключність, преюдиціальність, здійсненність, стійкість, остаточність, виконуваність та ін. [25, с. 57].

Відповідно до загального правила, визначеного ст. 255 КАС України [36] рішення суду першої інстанції набуває законної сили після того, як закінчиться строк подання апеляційної скарги (30 днів – для рішень, ст. 295 КАС України), якщо таку скаргу не подали. Якщо подано апеляційну скаргу, судові рішення, у випадку, коли його не скасовано, набуває законної сили після того, як було повернуто апеляційну скаргу, відмовлено у відкритті апеляційного провадження чи ухвалено постанову судом апеляційної інстанції внаслідок апеляційного перегляду. Постанова суду апеляційної інстанції стає чинною з дати її ухвалення.

Таким чином, закріплення у Конституції України та процесуальному законодавстві обов'язковості виконання судового рішення є гарантією того, що

відповідне рішення, після сплину визначеного законом строку, набуває законної сили та, відповідно, держава гарантує, що таке рішення буде виконано всіма суб'єктами, яким таке рішення адресовано.

Наступною гарантією забезпечення виконання судового рішення є публічний порядок його винесення (проголошення) та оприлюднення у встановленому законом порядку.

Публічний порядок розгляду справи та проголошення рішення є конституційною та міжнародною гарантією, яка знайшла своє закріплення у ст. 129 Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та подальший розвиток у положеннях процесуального законодавства.

На підставі узагальнення судової практики ЄСПЛ, Е.Л. Трегубов доходить до висновку про відсутність будь-яких виключень із закріпленої у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод публічності проголошення судового рішення. При цьому, відповідно до сталої практики ЄСПЛ публічне оголошення судового рішення означає не спосіб його оприлюднення, а можливість ознайомитися з ним, що пов'язано з особливостями національних судових процедур, які не завжди передбачають усне оголошення судового рішення. У зв'язку з цим, констатується, що у разі, якщо текст рішення є загальнодоступним, порушення ст.6 Конвенції не буде [65, с. 361].

Проводячи аналогії з українським законодавством у цій сфері, А.О. Малярєнко зазначає, що у законодавстві України закріплена чи не найжорсткіша, з можливих за Конвенцією, схема публічного проголошення судового рішення, реалізація якої очевидно не обмежується лише зачитуванням вголос прийнятого рішення [66, с. 49].

Необхідно погодитись з висловленою точкою зору, оскільки вказане підтверджується положеннями відповідного процесуального законодавства. Зокрема, у ст. ст. 10 та 250 КАС України закріплено, що судові рішення (повне або скорочене) проголошується у судовому засіданні, яким завершується

розгляд справи, негайно після виходу суду з нарадчої кімнати публічно, крім випадків, встановлених цим Кодексом. При цьому, у ст. 250 КАС України визначено перелік відомостей щодо учасників справи, які не підлягають розголошенню під час оприлюднення судового рішення [37].

Крім того, ст. 11 КАС України визначений порядок доступу до інформації про дату, час і місце розгляду справи та регламентовано, що будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом [37].

Порядок оприлюднення судових рішень та отримання доступу до них визначений Законом України «Про доступ до судових рішень», відповідно до ст. 3 якого, для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень [67].

Отже, судові рішення в адміністративній справі після його оприлюднення стає загальнодоступним, крім випадків, чітко визначених КАС України. За загальним правилом, публічність та відкритість судових рішень в адміністративних справах є гарантією захисту від свавілля судової влади. Що стосується забезпечення виконання судового рішення, то публічність і гласність у цьому випадку надають доступність відповідного судового рішення, внаслідок чого встановлені у судовому рішенні обставини справи та зобов'язання суб'єкта владних повноважень, які покладені на нього таким судовим рішенням, стають загальновідомим фактом, як для учасників справи, так і для інших зацікавлених осіб (правоохоронних органів, засобів масової інформації, громадськості тощо). До того ж, зважаючи на те, що деякі судові рішення в адміністративних справах (наприклад, вже згадані раніше, рішення про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта) адресовані необмеженій кількості осіб, то оприлюднення такого рішення є гарантією того, що відповідний нормативно-правовий акт або інше рішення суб'єкта владних повноважень, скасоване адміністративним судом, втрачає свою чинність та не буде виконуватися.

Ще однією гарантією виконання судового рішення в адміністративному судочинстві є встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання. Такий порядок визначений законами України «Про виконавче провадження» [35], «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45] та ін.

Примусове виконання судових рішень полягає у застосуванні до недобросовісного боржника заходів примусу, а тому виступає гарантією того, що у разі невиконання суб'єктом владних повноважень зобов'язань, визначених судовим рішенням, яке набуло чинності, у добровільному порядку, відповідне рішення може бути звернено до примусового виконання. Тобто наявність механізму примусового виконання судового рішення є гарантією захисту суб'єкта приватного права, на користь якого прийнято рішення, від зловживань або використання службового становища суб'єктом владних повноважень – відповідачем у справі для уникнення виконання ним судового рішення.

З урахуванням особливостей виконання судового рішення саме в адміністративному судочинстві Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45] визначено порядок примусового виконання рішень суду про стягнення коштів з державного органу, державного підприємства або іншої юридичної особи, а також про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна державного органу або юридичної особи.

Разом з тим, суттєвим недоліком Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» є неурегульованість у ньому порядку примусового виконання судового рішення про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії немайнового характеру (прийняти рішення, повторно розглянути та надати мотивовану відповідь на заяву тощо). При цьому, Законом України «Про виконавче провадження» [35] визначено лише порядок примусового виконання судових рішень про вчинення дій немайнового характеру щодо поновлення особи на роботі.

Означене свідчить про наявність прогалини у правовому механізмі примусового виконання судових рішень в адміністративних справах та, як

наслідок, знижує гарантію беззаперечного виконання судового рішення, позаяк, потребує вирішення.

Важливою гарантією забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах є встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 14 та ст. 370 КАС України невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом [37].

З цього приводу необхідно погодитись з думкою науковців, які зазначають, що невиконання рішення суду, яке набуло законної сили, дискредитує орган державної влади в очах суспільства, а, отже, й порушує охоронюваний законом інтерес, відтак, повинно тягнути за собою відповідальність [68].

Найбільш дієвим та можливим до застосування видом юридичної відповідальності є штраф, який накладається адміністративним судом на суб'єкта владних повноважень у порядку встановленому ч. 2-4 ст. 382 КАС України, відповідно до якої за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, накласти штраф у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [37].

Таким чином, накладення штрафу може мати місце лише у разі встановлення судового контролю за виконанням судового рішення, тобто є складовою механізму здійснення судового контролю. Позаяк, самостійно, за власною ініціативою та поза межами процедури судового контролю накласти штраф на суб'єкта владних повноважень за тривале та безпідставне невиконання судового рішення адміністративний суд не може.

З приводу обставин, які мають бути враховані адміністративним судом під час винесення ухвали про застосування штрафу до суб'єкта владних повноважень за невиконання судового рішення, висловився Верховний Суд у постанові від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19.

Суть спору полягала в тому, що судом першої інстанції прийнято рішення про часткове задоволення адміністративного позову та, зокрема, зобов'язано відповідача здійснити перерахунок та виплатити довічне грошове утримання судді у відставці у належному розмірі. Вказаним судовим рішенням також встановлено судовий контроль за його виконанням у спосіб зобов'язання Головного управління Пенсійного фонду України подати до суду звіт про виконання цього рішення протягом 30 календарних днів з дня набрання ним законної сили. Відповідач у встановлений строк подав відповідний звіт, однак останній було визнано таким, що не підтверджує виконання судового рішення у зв'язку з тим, що фактична виплата частини перерахованої суми грошового утримання здійснена несвоєчасно, а решта суми залишається невиконаною. На цій підставі судом першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, до керівника Головного управління Пенсійного Фонду накладено штраф у мінімальному розмірі [69].

Разом з тим, Верховний Суд не погодився із судами першої та апеляційної інстанцій та скасував судові ухвали у частині накладення штрафу. Зокрема, суд з посиланням на сталу судову практику цієї сфері обґрунтував свої висновки тим, що виділені бюджетні кошти на виконання судових рішень, боржником в яких є Пенсійний фонд України, спрямовуються на безумовне виконання таких рішень у порядку черговості прийняття. Тому, за умови дотримання Головним управлінням Пенсійного фонду встановленого порядку виконання судового рішення, рішення щодо накладення штрафу на керівника управління є передчасним, оскільки жодним чином не захищає право особи на отримання бюджетних коштів [70; 71].

При цьому Верховний Суд сформулював правовий висновок про те, що накладення на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання постанови, штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діях суб'єкта владних повноважень, які свідчать про

ухилення останнього від виконання рішення суду [69].

Крім суду, на суб'єкта владних повноважень – відповідача в адміністративній справі, який не виконав судове рішення у добровільному порядку та ухиляється від його виконання після звернення у примусовому порядку, штраф може накладати державний виконавець у порядку та розмірі, що визначені ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження». Розмір штрафу, який може бути накладено на посадових осіб, складає 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі повторного невиконання судового рішення – у подвійному розмірі [35].

Встановлена процесуальним законодавством можливість притягнення керівника суб'єкта владних повноважень та інших посадових осіб, відповідальних за виконання судового рішення, до юридичної відповідальності є гарантією забезпечення своєчасного, без необґрунтованих зволікань, виконання судового рішення, яке набуло законної сили. Тобто встановлення юридичної відповідальності передусім переслідує мету спонукати суб'єкта владних повноважень виконати судове рішення у добровільному порядку. Означене стосується, у тому числі й застосування штрафу на стадії виконавчого провадження, зокрема, у тих випадках, коли примусове виконання судового рішення не виявляється можливим (наприклад, прийняти певне рішення, вчинити певну дію немайнового характеру тощо). При цьому у судовій практиці вироблена позиція, відповідно до якої під час застосування адміністративним судом штрафу до керівника суб'єкта владних повноважень необхідно визначити, чи дійсно відповідачем не виконано всі залежні від нього заходи, спрямовані на виконання судового рішення, і чи є вина відповідача у тому, що рішення виконане не у повному обсязі або несвоєчасно.

Ще однією гарантією забезпечення виконання судового рішення в адміністративній справі є здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення, зокрема, таких, як роз'яснення судового рішення, зміна способу та порядку виконання судового рішення, поновлення пропущеного

строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання тощо.

Так, процесуальні питання, пов'язані з виконанням судового рішення в адміністративному судочинстві, урегульовані розділом IV КАС України. При цьому, важливо зазначити, що вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень в адміністративних справах, вирішуються тими судами, які здійснювали розгляд справи як суд першої інстанції [72].

Одним із дієвих процесуальних засобів забезпечення виконання судових рішень є встановлення судового контролю у формі подання звіту про виконання судового рішення або визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду або державним чи приватним виконавцем.

У науковій літературі з цього приводу зазначається, що судовий контроль за своєю сутністю є специфічним повноваженням судів у сфері нагляду за виконанням, винесеного ними рішення. При цьому, зазначається, що функція судового контролю є процесуальною функцією, оскільки підставою для контролю може бути виключно винесене судове рішення, яким закінчено розгляд справи [73, с. 178]. Важливо підкреслити, що встановлення судового контролю є правом, а не обов'язком суду, а рішення про його встановлення приймається судом за власною ініціативою або за клопотанням сторони у справі.

Як свідчить аналіз судової практики, правовою підставою для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. При цьому суд, встановлюючи строк для подання звіту, повинен враховувати особливості покладених обов'язків згідно із судовим рішенням та можливості суб'єкта владних повноважень їх виконати [74].

Крім того, суд у порядку здійснення судового контролю може прийняти рішення про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених

суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду у порядку, встановленому ст. 383 КАС України.

Характерно, що на підставі аналізу положень статті 383 КАС України Верховний Суд зробив висновок про те, що заява, подання якої спрямоване на контроль за виконанням судових рішень, виключає одночасний розгляд спору про оскарження дій суб'єкта владних повноважень з інших підстав, що не пов'язані з належним виконанням судового рішення. Суд також зазначив, що наявність у КАС України спеціальних норм, спрямованих на забезпечення належного виконання судового рішення, виключає можливість застосування загального судового порядку захисту прав та інтересів стягувача шляхом подання позову. Судовий контроль за виконанням судового рішення здійснюється в порядку, передбаченому КАС України, який не передбачає можливості подання окремого позову, предметом якого є спонукання відповідача до виконання судового рішення [72].

Це означає, що сторона не може звернутися з новим адміністративним позовом щодо одного й того ж предмету спору, якщо вважає, що суб'єкт владних повноважень не виконує постановлене судове рішення. Питання про визнання таких дій або бездіяльності протиправними вирішуються у межах того ж самого провадження у порядку ст. 283 КАС України. З окремими позовом на стадії виконавчого провадження можна звернутися до суду про оскарження рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця у порядку, визначеному ст. 287 КАС України, що також є формою судового контролю.

Отже, можна зазначити, що закріплення у процесуально-правових нормах права адміністративного суду застосовувати процесуальні засоби забезпечення виконання винесеного цим судом рішення, значно підвищує ефективність такого виконання та наділяє адміністративний суд статусом активного учасника виконання власного рішення. Застосовуючи процесуальні засоби (окрім судового контролю) адміністративний суд може виправити помилки та недоліки судового рішення, змінити порядок та спосіб його виконання,

замінити сторону виконавчого провадження, якщо виникають визначені законом обставини, які ускладнюють або роблять неможливим виконання судового рішення в адміністративній справі. Тобто за допомогою вказаних процесуальних засобів адміністративний суд може не тільки контролювати виконання судового рішення, але й реагувати на можливі об'єктивні зміни, що впливають на його виконання.

Таким чином, проведений у даній частині роботи науково-правовий аналіз дає підстави дійти до висновку, що процесуально-правові гарантії є важливим елементом механізму забезпечення виконання судового рішення в адміністративній справі, яке набуло законної сили. До основних процесуальних гарантій слід віднести:

1) обов'язковість виконання судового рішення, яке набуло законної сили – принцип-гарантія, за допомогою якої створюються правові умови для того, щоб судові рішення набуло характеру загальнообов'язкового та було виконано всіма суб'єктами, яким таке рішення адресовано;

2) публічний порядок винесення судового рішення та його оприлюднення у встановленому законом порядку – гарантія, яка надає доступність до відповідного рішення, внаслідок чого встановлені у рішенні обставини справи та зобов'язання суб'єкта владних повноважень, які покладені на нього таким судовим рішенням, стають загальновідомим фактом, як для учасників справи, так і для інших зацікавлених осіб, тобто таким чином реалізується громадський контроль за виконанням судового рішення;

3) особливий порядок звернення судового рішення до примусового виконання – є гарантією захисту суб'єкта приватного права, на користь якого прийнято рішення, від зловживань або використання службового становища суб'єктом владних повноважень – відповідачем у справі для уникнення виконання ним судового рішення у добровільному порядку;

4) юридична відповідальність за невиконання судового рішення – є гарантією, передусім, забезпечення своєчасного, без необґрунтованих зволікань, виконання судового рішення, яке набуло законної сили у тому числі,

у тих випадках, коли примусове виконання судового рішення не можливе у силу нематеріальної основи або інших об'єктивних факторів;

5) судовий контроль та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення – надають суду право контролювати процес виконання постановленого ним рішення, а також реагувати на можливі об'єктивні зміни, що впливають на його виконання (ліквідація або реорганізація суб'єкта владних повноважень, на якого покладено виконання судового рішення; передача певних повноважень, необхідних для виконання судового рішення, іншому суб'єкту тощо) з метою запобігання виникнення ситуації, за якої виконання судового рішення буде неможливим.

1.3 Способи та правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах

Виконання судового рішення в адміністративному судочинстві здійснюється у визначеному законом порядку, у встановлений спосіб та з дотриманням процесуальних принципів – засад. Тільки при виконанні зазначених умов можна вважати, що судове рішення в адміністративній справі виконано належним чином, позаяк, матиме результатом ефективне поновлення у правах, захист охоронюваного законом інтересу та попередження можливих порушень відповідних прав та інтересів у майбутньому.

Дотримання встановленого порядку виконання судового рішення та виконання його у чітко визначений судом спосіб є вимогою процесуального законодавства, тобто фактично виступає умовою законності виконання судового рішення.

Перед тим, як визначити конкретні способи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, необхідно з'ясувати значення категорії «спосіб виконання».

Так, «спосіб» – це: певна дія, прийом або система прийомів, яка дає

можливість зробити, здійснити що – небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій – небудь справі, дії [36, с. 1208]. Тобто спосіб виконання судового рішення – це певна конкретна дія, прийом, за допомогою якого судове рішення реалізується на практиці.

У КАС України не міститься визначення поняття «спосіб виконання» судового рішення. Вказана категорія згадується у ч. 1 ст. 378 КАС України, якою встановлено порядок та підстави зміни способу і порядку виконання судового рішення. Тобто поняття «спосіб виконання» застосовується у безпосередньому зв'язку з поняттям «порядок виконання».

В одній із постанов Верховний Суд, вирішуючи у касаційному порядку питання про зміну способу та порядку виконання судового рішення, дійшов до висновку, що поняття «спосіб» і «порядок» виконання судового рішення мають спеціальне значення, яке реалізується у виконавчому провадженні. Вони означають визначену рішенням суду послідовність і зміст вчинення виконавчих дій державним виконавцем. Спосіб виконання судового рішення – це спосіб реалізації та здійснення захисту прав та інтересів особи [75].

Разом з тим, застосування термінів «спосіб» та «порядок» виключно до виконання судового рішення у примусовому порядку державним виконавцем, на нашу думку, є не зовсім вірним, оскільки, поряд з примусовим, існує й добровільний порядок, при якому відповідне рішення також виконується за допомогою визначених способів.

В усталеній судовій практиці також сформульовано висновок про те, що процесуальним законом встановлено порядок виконання судових рішень в адміністративних справах та визначено певну послідовність дій, які необхідно вчинити для того, щоб зобов'язати відповідача належним чином виконати рішення суду. Отже, судове рішення виконується безпосередньо і для його виконання не вимагається ухвалення будь – яких інших, додаткових судових рішень [76; 77].

Отже, визначаючи поняття «порядок» та «спосіб» виконання судового рішення, можемо дійти до висновку, що вони співвідносяться між собою як

загальне та конкретне, тобто порядок відображає послідовність виконання певної системи дій, а спосіб – конкретну систему дій у межах визначеного порядку, спрямованих на виконання зобов'язань, встановлених у резолютивній частині судового рішення. Саме такого підходу будемо дотримуватися у даному дослідженні.

Виконання судового рішення в адміністративному судочинстві, як правило, здійснюється суб'єктом владних повноважень у добровільному порядку, тобто самостійно, за наявності волевиявлення зобов'язаної сторони. Такий порядок виконання судового рішення є оптимальним та свідчить про панування у державі верховенства права, поваги до прав та свобод людини та громадянина зі сторони органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень.

А.С. Зеленев у своєму дисертаційному дослідженні виділяє такі умови добровільного виконання суб'єктом владних повноважень судового рішення: 1) наявність у нього повноважень приймати відповідні нормативно-правові та індивідуальні акти, вчиняти дії; 2) наявність повноважень діяти таким чином, як на те його зобов'язує судове рішення; 3) прояв суб'єктом владних повноважень волі, спрямованої на вчинення дій, утримання від їх вчинення або правозастосовного акта; 4) відсутність перешкод для виконання судового рішення в адміністративній справі [22, с. 166].

Можна погодитись з виокремленими науковцем умовами добровільного виконання судового рішення та дійти до висновку про те, що основу добровільного виконання судового рішення становить наявність волевиявлення зобов'язаної сторони.

При цьому, необхідно більш детально зупинитися на інших умовах добровільного виконання судового рішення. Зокрема, що стосується відсутності у відповідача – суб'єкта владних повноважень права приймати відповідні рішення або діяти у встановленим у судовому рішенні способом, то такі обставини можуть бути перешкодою для виконання судового рішення, якщо вони виникли у разі настання певних змін у діяльності суб'єкта владних

повноважень, однак на момент винесення судового рішення їх існування є сумнівним.

В обґрунтування цієї думки зазначимо, що суд, приймаючи рішення у справі, в якій суб'єкта владних повноважень зобов'язує вчинити певні дії або ухвалити відповідне рішення, передусім надає правову оцінку тому, чи зобов'язаний відповідач у силу приписів законодавства вчиняти відповідні дії та приймати рішення, тобто чи є у нього відповідні повноваження. Відтак, якщо у відповідача відсутні на момент винесення судового рішення відповідні повноваження, тобто він не зобов'язаний виконувати дії або приймати рішення, про які просить позивач, то ймовірно суд відмовить у задоволенні такого позову.

Водночас, якщо після сплину певного часу після винесення судового рішення, відповідач втратить повноваження щодо вчинення дій або прийняття акта, до яких його зобов'язано судовим рішенням, то від такого суб'єкта може надійти заява про заміну сторони виконавчого провадження у порядку статті 379 КАС України або сам державний виконавець може за власною ініціативою замінити сторону виконавчого провадження. Тобто, заміна сторони виконавчого провадження може мати місце лише під час звернення рішення до примусового виконання та відповідно, відкриття виконавчого провадження. Однак, відповідна процедура не врегульована законодавством під час добровільного виконання судового рішення.

У судовій практиці питання про заміну сторони виконавчого провадження найчастіше виникають у зв'язку з передачею відповідних повноважень до іншого органу державної влади або місцевого самоврядування [78; 79], ліквідацією органу, зобов'язаного виконати судове рішення [80] тощо.

Стосовно останнього випадку у судовій практиці сформульовано правовий висновок про те, що встановлена законодавством можливість ліквідації державної установи (організації) з одночасним створенням іншої, яка буде виконувати повноваження (завдання) особи, що ліквідується, не виключає, а включає зобов'язання роботодавця (держави) по працевлаштуванню

працівників ліквідованої установи. При цьому, у випадку незаконного звільнення працівника з роботи, його порушене право повинно бути відновлене шляхом поновлення його на посаді, з якої його було незаконно звільнено [80].

Досліджуючи питання добровільного порядку виконання судового рішення, необхідно зазначити, що законодавством передбачені деякі заходи, які спонукають зобов'язану сторону виконати судові рішення добровільно. Одним з таких заходів є відстрочення та розстрочення виконання судового рішення у порядку ст. 378 КАС України.

У судовій практиці [81] з цього приводу висловлена думка про те, що відстрочення в розумінні зазначеної норми закону є відкладенням чи перенесенням дати виконання рішення на новий строк, який визначається адміністративним судом, та допускається у виняткових випадках, залежно від обставин справи. Підставою для відстрочення можуть бути конкретні існуючі, об'єктивні, виключні обставини, що ускладнюють виконання судового рішення у встановлений строк або фактично унеможливають таке виконання.

Зокрема, у справі № 819/150/17 суди дійшли до висновку про те, що відповідач фактично визнав борг і добровільно почав виконувати судові рішення, сплачуючи кошти щомісяця, що свідчить про намір виконати судові рішення. За таких обставин суди вказали, що відстрочення виконання не призводить до невиконання рішення, а навпаки – створює умови для його добровільного виконання боржником, з урахуванням його реального майнового стану.

Деякі науковці виділяють наступні характерні риси добровільного виконання: 1) ініціативне виконання боржником покладеного на нього обов'язку є основною складовою цього порядку виконання; 2) боржник здійснює виконання в довільному порядку, на свій розсуд і при добровільному виконанні ніким не контролюється; 3) результат добровільного виконання вимагає закріплення, насамперед в інтересах самого боржника [82, с. 91-92].

Визначені ознаки добровільного виконання судового рішення потребують уточнення з урахуванням виду судочинства. Зокрема, в адміністративному

судочинстві, якщо боржником виступає суб'єкт владних повноважень, то, навіть виконуючи рішення у добровільному порядку, він має діяти відповідно до встановленої законодавством процедури. Цей висновок ґрунтується на конституційній нормі, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України) [47].

Відповідна процедура, залежно від суб'єкта владних повноважень, регламентована Податковим кодексом України (ПК України) [83], Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45], іншими законами, які регулюють порядок діяльності відповідного органу або посадової особи.

З огляду на вищезазначене, необхідно погодитись з думкою про те, що для добровільного виконання рішення суду, якщо боржником виступає суб'єкт приватного права, то нічого окрім доброї волі особи, якій присуджено відновити порушене права або інтерес, більше нічого додаткового не потрібно. Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання [84]. Тобто для добровільного виконання не вимагається пред'явлення виконавчого листа.

Разом з тим, якщо зобов'язаною стороною є суб'єкт владних повноважень, то останній може виконувати судове рішення у добровільному порядку з дотриманням встановленої законодавством процедури.

У випадку, якщо зобов'язана сторона не виконала рішення у добровільному порядку або не приступила до його виконання протягом встановленого судом строку, судове рішення може бути звернене до примусового виконання.

Виконання судового рішення у примусовому порядку здійснюється з дотриманням вимог, встановлених Законом України «Про виконавче провадження», який визначає загальні умови та порядок здійснення виконавчого провадження (розділ IV), розподіл стягнутих з боржника грошових

сум (розділ VI), порядок звернення стягнення на майно боржника (розділ VII), виконання рішень немайнового характеру (розділ VIII) тощо [35].

Відповідно до ст. 10 цього Закону заходами примусового виконання рішень, в яких боржником виступає суб'єкт приватного права, є: звернення стягнення на майно боржника; звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника; вилучення у боржника і передача стягувачові певних предметів, зазначених у рішенні; інші заходи, передбачені рішенням [35].

Спеціальний порядок примусового виконання судових рішень, якщо зобов'язаною стороною відповідно до такого рішення є суб'єкт владних повноважень, визначено Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45]. Разом з тим, вказаним Законом визначено переважно порядок виконання рішень суду майнового характеру. Що ж стосується немайнових вимог, як от зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти рішення, вчинити дію, розглянути заяву тощо, то примусове виконання таких рішень може здійснюватися виконавцем лише у формі «спонукання» до добровільного виконання відповідного рішення.

У зв'язку з цим, можна погодитись з думкою науковців, які зауважують, що роль державного виконавця у виконанні рішень немайнового характеру зводиться до перевірки виконання рішення боржником – суб'єктом владних повноважень, накладення штрафів, попередження про кримінальну відповідальність боржника за невиконання судового рішення, надіслання органу досудового розслідування повідомлення про кримінальне правопорушення, вчинене боржником. У разі якщо такі заходи застосовані, а боржник не виконав судове рішення, виконавцю належить винести постанову про закінчення виконавчого провадження [186, с. 98-99].

Протиставляючи між собою добровільний та примусовий порядок виконання судового рішення в адміністративному судочинстві, необхідно зазначити, що специфікою рішень в адміністративних справах, особливо рішень про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити дії немайнового

характеру, є те, що «примусити» виконати таке рішення неможливо. Тому, саме добровільний порядок виконання повинен мати пріоритетне значення.

При цьому, важливо й самим судам розуміти, що добровільно виконати судові рішення в адміністративній справі більш реально у тому разі, якщо у резолютивній частині абсолютно чітко і зрозуміло сформульовано дії або рішення, які має виконати чи прийняти відповідач, адже здебільшого предмет суперечки є немайновим і спосіб, в який виконуватиметься рішення, визначає суд під час його ухвалення.

З цього приводу варто зазначити, що усталеним у судовій практиці є підхід, відповідно до якого спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб`єкта владних повноважень, а у випадку невиконання, або неналежного виконання судового рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання судового рішення [85; 86; 87].

Що стосується способів виконання судових рішень в адміністративних справах, то у науковій літературі такими способами визначають: вчинення дій, утримання від їх вчинення, прийняття рішень зобов'язаними суб`єктами – відповідачами по справі, позивачами або іншими особами, які уповноважені вчиняти дії та приймати акти на виконання остаточного судового рішення. Отже, виконання судових рішень в адміністративних справах може полягати як в активній діяльності (вчиненні дій, прийнятті актів), так і в бездіяльності (утриманні від дій) [88, с. 113].

Можна погодитись з наведеною думкою науковця та виділити на цій підставі такий критерій класифікації способів виконання судового рішення, як характер діяльності (активної чи пасивної), що становить зміст виконання рішення.

У ст. 245 КАС України визначені повноваження адміністративного суду у разі задоволення адміністративного позову [37]. На підставі аналізу цієї статті можна визначити основні способи виконання судового рішення, ухваленого не

на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень. Зокрема, активними способами виконання судового рішення суб'єктом владних повноважень є виконання зобов'язань щодо:

1) нарахування, перерахування, донарахування та сплати коштів на користь суб'єкта приватного права (соціальні виплати, надмірно сплачену суму податків, повернення сплаченого штрафу тощо), а також сплата відшкодування шкоди, заподіяної його протиправним рішенням, дією або бездіяльністю;

2) здійснення реєстраційних дій, зокрема, щодо припинення реєстрації примусово розпущеного громадського об'єднання, реєстрації речового права або реєстрації юридичної особи, скасування такої реєстрації тощо;

3) прийняття до розгляду, розгляд та надання вичерпної, мотивованої відповіді по заяві, поданої у порядку Закону України «Про звернення громадян», іншої заяви, клопотання;

4) прийняття рішення, у тому числі нормативно-правового акта або акта індивідуальної дії з урахуванням висновків та мотивів, викладених у судовому рішенні;

5) примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з території країни; затримання іноземця або особи, що не має громадянства, з ціллю ідентифікувати її та (або) примусово видворити з країни або продовжити строк затримання; затримання іноземця або особи, що не має громадянства, до моменту надання їй статусу біженця або особи, якій потрібен додатковий захисту на території України тощо.

Поряд з цим, пасивними способами виконання судового рішення в адміністративному судочинстві можуть бути припинення та утримання у подальшому суб'єктом владних повноважень від:

1) вчинення дій, які визнані неправомірними;

2) виконання певних повноважень, якщо судом визнано відсутність компетенції (повноваження) у суб'єкта владних повноважень;

3) реалізації акта індивідуальної дії або нормативно-правового акта, який визнаний протиправним та нечинним судовим рішенням тощо.

Слід зазначити, що в окремих випадках виконання судового рішення може здійснюватися одночасно шляхом пасивних та активних дій. Приміром, у разі визнання протиправним та скасування нормативно-правового акта, суб'єкт владних повноважень, по-перше, має опублікувати резолютивну частину судового рішення, яким такий акт визнано нечинним (активна дія), по-друге, утриматися від реалізації та застосування у своїй діяльності положень такого акта (пасивна складова) та, по-третє, вчинити дії, спрямовані на припинення державної реєстрації відповідного нормативно-правового акта.

Якщо відповідачем в адміністративній справі є суб'єкт приватного права, не на користь якого винесено судове рішення, то способом виконання останнім судового рішення, як правило, є такі активні дії:

1) сплата штрафної санкції (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [89]);

2) повернення неправомірно отриманої державної допомоги суб'єкту господарювання (ч. 3 ст. 14 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [90]);

3) знесення самочинного будівництва за власний рахунок або компенсація витрат, пов'язаних з таким знесенням (абз. 2 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [91]) тощо.

Крім того, суб'єкт приватного права має утриматися від вчинення дій, зокрема, виконуючи судові рішення про:

1) припинення права користування надрами (ч. 2 ст. 26 Кодекс України про надра [92]);

2) зупинення видаткових операцій при недопущенні посадових осіб контролюючих органів до обстеження територій та приміщень (ст. 20.1.31 ПК України [83]);

3) анулювання ліцензії на мовлення (ч. 5 ст. 37 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [93]), на користування надрами (ст. 26 Кодекс України про надра [92]) тощо.

Характерно, що виконання деяких судових рішень в адміністративному

судочинстві, в яких зобов'язаною стороною є суб'єкт приватного права, покладається на інших осіб, зокрема, державних реєстраторів (у разі прийняття рішення про припинення юридичної особи) та ін.

Таким чином, спосіб виконання судового рішення має бути відображений у його резолютивній частині або безпосередньо слідувати з її змісту. При цьому деякі судові рішення виконуються у спосіб вчинення активних дій, інші – утримання від їх вчинення або шляхом поєднання активної діяльності та пасивної складової. Ефективність поновлення у праві або захисту охоронюваного законом інтересу під час виконання судового рішення у значній мірі залежить від ефективності обраного судом способу виконання судового рішення та чіткості формулювання такого способу у резолютивній частині.

Наступне питання, яке слід розкрити у межах даного дослідження, це процесуальні засади, на яких ґрунтується виконання судового рішення та при дотриманні яких судових захист може вважатися ефективним, а рішення виконаним у повному обсязі.

У теорії права підкреслюється важливе місце засад у правовій системі. Зазначається, що засади – принципи охоплюють всю правову матерію – і ідеї, і норми, і відносини, а також надають їй логічності, послідовності, збалансованості; у принципах права синтезується світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації; принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні права [94, с. 22].

В адміністративно – процесуальних правовідносинах у функціональному значенні принципи розглядаються як основоположні засади, які забезпечують відносно сталу векторну спрямованість врегулювання адміністративно-процесуальних відносин, що виникають з приводу захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у ході розгляду й вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин [95, с. 57].

Тобто в одному із своїх значень поняття «принципи» та «засади» вживаються як тотожні, а тому у цьому дослідженні під правовими засадами

пропонуємо розуміти основоположні принципи та керівні ідеї, на дотриманні яких ґрунтується процедура виконання судового рішення для досягнення високого рівня ефективності захисту прав та інтересів особи та суспільних інтересів.

При цьому, розглядаючи правові засади – принципи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, деякі науковці [96, с. 133-137; 97] безпідставно зводять їх до засад виконавчого провадження, тобто фактично – виконання судових рішень у примусовому порядку. Вважаємо такий підхід дещо обмеженим, оскільки правові засади відіграють не менш важливе значення й у процесі виконання судового рішення у добровільному порядку. Тому більш доцільно пов'язувати правові засади не власне з порядком (добровільним або примусовим) виконання судового рішення, а з таким поняттям, як «ефективність» його виконання.

Зі змісту положень Конституції України, КАС України, законів України «Про виконавче провадження», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» та інших слідує, що основними правовими засадами виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є: верховенство права; законність, своєчасність, належність (включає повноту та точність) та пропорційність процесуальних засобів забезпечення виконання рішень з досягненням результату, на який спрямований такий засіб.

Так, засада – принцип верховенства права, закріплена у ст. 8 Конституції України, означає, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [47]. Принцип верховенства права є основоположною засадою здійснення правосуддя (ст. 129 Конституції України [47], ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [58]) та виконання судових рішень (ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» [35]).

У науковій літературі принцип верховенства права розглядається у широкому значенні – як принцип правової організації державної влади у суспільстві, так би, мовити, у сенсі «верховенства права над державою». Саме

так цей принцип тлумачиться за межами континентальної моделі правової держави за посередництвом англомовної конструкції верховенства (панування) («Rule of law»). У вузькому розумінні, а саме у контексті співвідношення однорідних правових категорій – права та закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом» [98, с. 23; 99, с. 24–25].

В аспекті виконання судових рішень засада верховенства права означає, що під час реалізації на практиці судового рішення не допускається порушення, встановлених Конституцією та законами України, прав та свобод учасників судового процесу та виконавчого провадження, конституційних прав та свобод інших осіб, а також дана засада означає, що державні органи, інші суб'єкти, які приймають участь у забезпеченні виконання судового рішення, повинні дотримуватися конституційних положень.

Засада законності означає, що судові рішення має виконуватися у порядку, визначеному процесуальним законодавством України, а у разі його виконання у примусовому порядку – з дотриманням, встановленої законами України «Про виконавче провадження», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», процедури.

Засада законності також виражається під час дотримання суб'єктом владних повноважень встановленого законодавством порядку виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням.

Отже, засада законності під час виконання судового рішення покликана забезпечити ефективне поновлення у правах, порушених у публічно – правових відносинах, захист охоронюваного законом інтересу, та водночас захистити права боржника.

Важливою правовою засадою виконання судових рішень в адміністративних справах є своєчасність. Зі змісту ст. ст. 370, 372 КАС України вбачається, що обов'язок виконати судові рішення виникає у зобов'язаного суб'єкта відразу після набрання таким рішенням законної сили.

В свою чергу, ст. 371 КАС України визначені рішення суду, які

виконуються негайно. Зокрема, до таких належать присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів - у межах суми стягнення за один місяць; присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби - у межах суми стягнення за один місяць та ін. Деякі судові рішення можуть бути звернені до негайного виконання за заявою особи, на користь якої винесено рішення [37]. Негайне виконання рішення, фактично означає, що таке рішення може бути звернене до виконання до закінчення строку його оскарження в апеляційному порядку, тобто до набрання ним законної сили.

Деякі науковці з цього приводу зазначають, що визначення законодавцем значної кількості судових рішень, які виконуються негайно, здійснено з метою своєчасного, оперативного впливу на суспільні відносини у публічній сфері, піднесення довіри до суду та забезпечення реалізації прав, свобод, інтересів та обов'язків фізичних і юридичних осіб, в певних випадках — ще до набрання судовим рішенням законної сили [100, с. 409].

Водночас, що стосується строків виконання судових рішень в адміністративних справах, то ст. 372 КАС України [37] визначено, що у разі необхідності вони можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Частина друга статті закріплює, що судові рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання. Разом із тим, жодних граничних строків виконання адміністративного судового рішення КАС України також не встановлює.

У свою чергу, у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» [35] одним із принципів визначено розумність строків виконання судового рішення.

Так, вітчизняні науковці підходять до розуміння розумного строку розгляду адміністративної справи як до найкоротшої загальної часової тривалості підготовки та розгляду справ у суді (незалежно від виду процесу), яка забезпечила б справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення справи з метою захисту порушених, невизначених або оспорюваних прав,

свобод/інтересів фізичних/юридичних осіб чи інтересів держави без необґрунтованих зволікань з урахуванням складності справи, поведінки осіб, які беруть у ній участь, та інших факторів, які зумовлюють строки розгляду справ [101, с. 208]. Аналогічний підхід застосовано й законодавцем в ст. 4 КАС України.

Водночас, можна виділити дві позиції науковців щодо поняття розумного строку виконавчого провадження.

Так, одна категорія дослідників, наприклад, М.О. Сорока, вважають, що виконання рішення, прийнятого судом, не має охоплюватися категорією «розумний строк». На думку останнього, викликає сумніви доцільність уведення до складу строку як «розумного» строків, що стосуються виконання рішень, прийнятих судом. Такі процедури доцільно віднести до правореалізаційної діяльності тих осіб, щодо яких адресоване рішення, прийняте судом. Тобто процедури виконання рішення виходять за межі процедур розгляду і вирішення справи, а тому відповідні строки виконання навряд чи можуть бути включені до складу тих процесуальних строків, сукупність яких охоплено поняттям «розумний строк» [102, с. 965].

Друга група дослідників включає в поняття розумного строку також і стадію виконання судового рішення. Так, наприклад, О.С. Лужанський визначає розумний строк у контексті виконавчого процесу як строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) здійснення виконавчого провадження. На думку науковця, враховуючи таке поняття, критеріями для визначення розумності строків під час здійснення виконавчих дій є: правова та фактична складність провадження, поведінка осіб, які беруть участь у провадженні, спосіб здійснення виконавцем своїх повноважень та ефективність вчинюваних виконавцем дій, спрямованих на виконання виконавчого листа [103, с. 44].

Зрозуміло, що зміст поняття «розумний строк» неможливо визначити з достатнім ступенем точності та однаково для всіх випадків. Так, в рішенні у

справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» від 29 листопада 1988 р. ЄСПЛ висловив власну точку зору з цього приводу, а саме: «Очевидно, що розумний строк не може бути однаковим для всіх справ, і було б неприродньо встановлювати один строк у конкретному цифровому вираженні для всіх випадків». Суд неодноразово зазначав, що неможливо висловити поняття розумного строку в конкретній кількості днів, тижнів і т.д. [104]. Таким чином, у кожному випадку виникає проблема оцінки, яка залежить від конкретних обставин.

Разом з тим, у практиці ЄСПЛ були вироблені певні критерії ефективності засобів правового захисту права на розгляд справи та виконання судового рішення в розумний строк, відповідно до яких: 1) засіб є ефективним, якщо його можна використати для прискорення ухвалення рішення судом, що розглядає справу, або якщо він надає учаснику процесу адекватну компенсацію за затримку, що вже відбулася; 2) найбільш ефективними є засоби, спрямовані на попередження, а не на компенсацію за затримку розгляду справи чи виконання судового рішення; 3) поєднання пришвидшувального та компенсаторного засобів захисту є найкращим варіантом; 4) засоби захисту мають застосовуватися як щодо проваджень, що не завершилися, так і до проваджень, за якими ухвалені рішення; 5) засоби мають забезпечувати відшкодування як моральної, так і матеріальної шкоди; 6) рівень компенсації має бути адекватним компенсації, присудженої ЄСПЛ; 7) засоби мають поширюватися як на стадію судового розгляду, так і на виконання рішення [105, с. 6].

Отже, можна дійти до висновку, що своєчасність виконання судового рішення в адміністративному судочинстві означає, що вчинення дій, спрямованих на його виконання, має бути розпочато відразу після набрання відповідним судовим рішенням законної сили або у визначених КАС України випадках негайно, та закінчено у найкоротший строк, який можливий за конкретних обставин, за умови здійснення всіма суб'єктами, що приймають участь у виконанні судового рішення, покладених на них законом обов'язків.

Правова засада належного виконання судового рішення поєднує у собі вимоги щодо повного та точного виконання приписів його резолютивної частини, тобто виконання судового рішення у спосіб та порядку, що визначені у такому судовому рішенні.

Досліджуючи питання повного виконання судового рішення під час виконавчого провадження В.Є. Кобизев зазначає, що повнота виконання рішення полягає у реалізації приписів рішення як можливо в більш повному обов'язі. Проте, як вважає науковець, з об'єктивної позиції цей принцип варто вважати потенційним, оскільки його виконання залежить не тільки від компетентних дій державного виконавця, але й від матеріального стану боржника. Стосовно компетентних дій виконавця, то вони є складовою його професійних якостей і залежать від конкретності процедури виконавчого провадження, меж повноважень виконавця [96, с. 135].

Однією із правових засад виконання судового рішення є також пропорційність процесуальних засобів забезпечення виконання рішень з досягненням результату, на який спрямований такий засіб.

Необхідно зазначити, що зазначена засада більше відноситься до примусового порядку виконання судового рішення, оскільки має відношення до застосування судом та органами примусового виконання судових рішень засобів впливу на боржника, спрямованих на забезпечення виконання останнім судового рішення.

З цього приводу варто вказати, що у ст. 2 КАС України принцип пропорційності визначено, як вчинення дій, прийняття рішень з дотриманням необхідного балансу між будь – якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) [37].

Визначаючи підстави та порядок застосування судом процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення, у судовій практиці сформульовано важливу правову позицію, відповідно до якої, переслідуючи мету забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових

рішень, адміністративні суди мають зважено підходити до вибору процесуальних засобів такого забезпечення, а саме: встановлювати дійсні причини виникнення затримки у виконанні судового рішення, аналізувати акти законодавства, враховувати здійснені відповідною посадовою особою дії, спрямовані на виконання судового рішення, та їх відповідність вимогам законодавства, встановлювати наявність та форму вини посадової особи, зобов'язаної виконати рішення, а також зазначати про співмірність розміру штрафу та доходів (фінансової спроможності) такої посадової особи. Це не повинно зумовлювати порушення основоположних засад адміністративного судочинства, зокрема, пропорційності, необхідності дотримання оптимального балансу між будь – якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) тощо. Такі засоби не можуть бути надмірними за визначених умов та не мають призводити до порушення прав, гарантованих Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [69].

Отже, підсумовуючи проведене вище дослідження, необхідно зазначити, що виконання судового рішення може здійснюватися у добровільному або примусовому порядку та у спосіб, визначений у резолютивній частині рішення.

При цьому основною умовою для добровільного виконання судового рішення є активне волевиявлення зобов'язаного суб'єкта. Крім того, якщо зобов'язаною стороною є суб'єкт владних повноважень, то останній може виконувати судові рішення у добровільному порядку лише з дотриманням встановленої законодавством процедури. Важливою умовою добровільного виконання судового рішення в адміністративній справі також є зазначення у резолютивній частині абсолютно чіткого і зрозумілого формулювання дій або рішень, які має виконати чи прийняти відповідач.

У випадку, якщо зобов'язана сторона не виконала рішення у добровільному порядку або не приступила до його виконання протягом встановленого судом строку, судові рішення може бути звернене до примусового виконання. Незважаючи на прийняття спеціального Закону

України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», вказаним Законом визначено переважно порядок виконання рішень суду майнового характеру. Що ж стосується немайнових вимог щодо зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти рішення, вчинити дію, розглянути заяву тощо, то примусове виконання таких рішень може здійснюватися виконавцем лише у формі «спонукання» до добровільного виконання відповідного рішення.

Конкретний спосіб виконання судового рішення має бути відображений у його резолютивній частині або безпосередньо слідувати з її змісту. При цьому деякі судові рішення виконуються у спосіб вчинення активних дій, інші – утримання від їх вчинення або шляхом поєднання активної діяльності та пасивної складової. Ефективність поновлення у праві або захисту охоронюваного законом інтересу під час виконання судового рішення у значній мірі, залежить від ефективності обраного судом способу виконання судового рішення та чіткості формулювання такого способу у резолютивній частині.

Судове рішення вважається виконаним, якщо таке виконання здійснено з дотриманням основних правових засад, якими є: верховенство права, законність, своєчасність, належність (включає повноту та точність) та пропорційність процесуальних засобів забезпечення виконання судових рішень з досягненням результату, на який спрямований такий засіб.

Висновки до розділу 1

1. Доктринальні підходи до визначення поняття виконання судових рішень в адміністративних справах доцільно поділити на дві групи, які представляють процесуальну та матеріально-правову концепції.

У матеріально-правовому аспекті виконання судового рішення в адміністративному судочинстві слід розглядати як невід'ємну складову права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд, яке виражається у тому, що остаточне судове

рішення, яким закінчено розгляд адміністративної справи або вирішено процесуальні питання та яке набуло законної сили, буде реалізоване своєчасно, у повному обсязі та у спосіб, визначений у резолютивній частині такого судового рішення.

У процесуальному аспекті під виконанням судових рішень слід розуміти реалізацію суб'єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов'язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб'єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення.

2. Особливість інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві обумовлена метою останнього, а також правовим статусом учасників адміністративного процесу. Зокрема, мета адміністративного судочинства виражається у забезпеченні захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень зі сторони суб'єкта владних повноважень та охорона суспільного інтересу, якщо із адміністративним позовом до суду звертається суб'єкт владних повноважень, а тому виконання судових рішень в адміністративних справах має особливо важливе значення не тільки у контексті захисту індивідуальних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах, але й для захисту суспільного, тобто загального інтересу. Крім того, стосовно статусу учасників адміністративного судочинства, особливості виконання судового рішення полягають у створенні додаткових гарантій для суб'єкта приватного права, які необхідні для «урівноваження» можливостей з іншою стороною судового процесу – суб'єктом владних повноважень.

3. Під процесуально-правовими гарантіями забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві пропонуємо розуміти систему визначених нормами адміністративного процесуального законодавства засобів, за допомогою яких забезпечується належне та ефективне виконання суб'єктом владних повноважень або суб'єктом приватного права своїх обов'язків, визначених у судовому рішенні, яке набуло законної сили.

До процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судового рішення в адміністративному судочинстві слід віднести: 1) закріплення обов'язковості виконання судового рішення, яке набуло законної сили; 2) публічний порядок винесення судового рішення; його оприлюднення у встановленому законом порядку; 3) встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання, якщо рішення винесено не на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень; 4) встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення; 5) здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення.

4. Конкретний спосіб виконання судового рішення має бути відображений у його резолютивній частині або безпосередньо слідувати з його змісту. При цьому деякі судові рішення виконуються у спосіб вчинення активних дій, інші – утримання від їх вчинення або шляхом поєднання активної діяльності та пасивної складової. Ефективність поновлення у праві або захисту охоронюваного законом інтересу під час виконання судового рішення у значній мірі залежить від обраного судом способу виконання судового рішення та чіткості формулювання такого способу у резолютивній частині.

5. Судове рішення вважається виконаним, якщо таке виконання здійснено з дотриманням основних правових засад, якими є: верховенство права, законність, своєчасність, належність (включає повноту та точність) та пропорційність процесуальних засобів забезпечення виконання рішень з досягненням результату, на який спрямований такий засіб.

РОЗДІЛ 2

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

2.1 Етапи виконання судових рішень в адміністративних справах

Виконання судового рішення в адміністративній справі у добровільному або примусовому порядку здійснюється шляхом реалізації відповідних дій у певній послідовності, у межах якої формується порядок виконання судового рішення. Важливість дотримання встановленого процесуального порядку виконання судового рішення обумовлюється, передусім, дією принципів верховенства права та законності. Особливо важливим є дотримання встановленого законом процесуального порядку виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, в якому відповідачем у справі, переважно, виступає суб'єкт владних повноважень, який може діяти виключно у порядку та у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України. Крім того, під час виконання судового рішення у примусовому порядку законодавством вимагається дотримання встановлених правил.

Порядок виконання судового рішення в адміністративних справах складається з декількох етапів, кожен з яких розпочинається після вичерпання всіх дій, які мають бути вчинені на попередньому етапі. Перед тим, як визначити та охарактеризувати конкретні етапи виконання судового рішення в добровільному та примусовому порядку, доцільно розкрити зміст категорії «порядок виконання».

Так, поняття «порядок» в окремих значеннях у тлумачному словнику визначається, як: стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; спосіб виконання, метод здійснення чого – небудь; певна послідовність, черговість чого – небудь [36, с. 986].

Отже, у буквально – логічному сенсі порядок виконання судового рішення означає певну послідовність дій, спрямованих на реалізацію приписів, що містяться у резолютивній частині судового рішення.

В доктрині адміністративного процесуального права не склалося єдиної концепції щодо назви елементів, з яких складається порядок виконання судового рішення. Так, деякі науковці схиляються до думки, що такі елементи доцільно називати «етапами» [106, с. 56; 107, с. 1]. Інші ж вчені, зважаючи на те, що адміністративне судочинство має циклічний, структурований характер, вважають, що елементами цього процесу є стадія [108, с. 153; 109, с. 56].

Визначаючи правильність того чи іншого підходу, необхідно зауважити, що у КАС України застосовується поняття «стадії», зокрема, у ст. ст. 11, 31, 47 йдеться про стадії судового процесу та стадії розгляду справи [37]. У свою чергу в Законі України «Про виконавче провадження» виконання судового рішення називається «завершальною стадією», однак сам процес виконання не розмежовується законодавцем на етапи чи стадії.

Що стосується словникового значення, то поняття «етап» визначається, як: окрема частина чого – небудь; окремий момент, період, стадія в розвитку чого – небудь, у якій – небудь діяльності [110, с. 490]; «стадія» означає певний момент, період, етап у житті, розвитку кого – чого – небудь, які мають свої якісні особливості [111, с. 635].

Отже, в одному із своїх словникових значень поняття «етап» та «стадія» застосовуються як тотожні. При цьому, саме у понятті «стадія» закладено більш динамічний характер (як стадія розвитку), а «етап» можна назвати рівнозначним елементом у структурі певного порядку. У зв'язку з цим, вважаємо, що, оскільки кожен елемент у процедурі виконання судового рішення має однаково важливе значення та включає певну послідовність дій, після вичерпування яких відбувається перехід до наступного елементу, то більш доцільним до структури порядку виконання судового рішення застосовувати поняття «етап». Водночас, виконання судового рішення виступає невід'ємною стадією судового процесу. Тобто динамічність (розвиток)

судового процесу логічно завершується реалізацією судового рішення.

Правовою основою регулювання порядку виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є КАС України [37], закони України «Про виконавче провадження» [35], «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45], інші закони та підзаконні акти, що регулюють діяльність суб'єктів владних повноважень – боржників в адміністративній справі [89; 91; 112; 113], а також постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою» [114], «Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників» [115], постанова Правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку ведення обліку рішень суду у реєстрі рішень, виконання яких здійснюється за окремою бюджетною програмою» [116] тощо.

З аналізу наведених правових актів вбачається, що при завершенні судового процесу в адміністративних справах розпочинається кінцева стадія судового захисту – виконання судового рішення, етапи та процесуальний порядок якого можна графічно відобразити на *рис. 2.1. (Додаток Б)*.

Слід зазначити, що законодавство досить детально регулює порядок примусового виконання судового рішення, однак стосовно добровільного порядку, то при визначені його етапів необхідно виходити із положень законодавства, яке регламентує діяльність саме того органу або іншого суб'єкта владних повноважень, який зобов'язаний виконати судове рішення.

Отже, спочатку розглянемо етапи добровільного виконання судового рішення. При цьому, важливо звернути увагу, що добровільне виконання судового рішення може здійснюватися до та після відкриття виконавчого провадження у адміністративній справі. Характерно, що виконання судового рішення в адміністративному судочинстві в будь – якому порядку (добровільному або примусовому) потребує активної участі позивача, на користь якого винесено судове рішення.

Наприклад, в адміністративних справах, в яких суди визнають

протиправною відмову державного реєстратора у здійсненні реєстрації права власності або іншого речового права та зобов'язують здійснити відповідну реєстраційну дію [117], виконання судового рішення здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [112] та постановою Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [113], нормами яких визначено порядок здійснення державної реєстрації права власності або іншого речового права на підставі рішення суду.

Так, відповідно до ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [112] визначено, що підставою для державної реєстрації права власності та інших речових прав, крім державної реєстрації права власності на об'єкт незавершеного будівництва, є, зокрема, судове рішення, що набрало законної сили, щодо набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно; ухвала суду про затвердження (визнання) мирової угоди.

Окрема стаття 31-1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [112] присвячена особливостям проведення реєстраційних дій на підставі рішення суду. Аналіз цієї статті дозволяє виокремити такі особливості виконання судового рішення у даній категорії справ: не вимагається звернення особи із заявою про вчинення реєстраційних дій, а пошук результатів інформації здійснюється реєстратором у порядку взаємодії Державного реєстру прав та Єдиного державного реєстру судових рішень; для цього Державна судова адміністрація України у день набрання законної сили судовим рішенням забезпечує передачу до Державного реєстру прав примірника такого судового рішення. Про це йдеться й у ч. 2 ст. 373 КАС України, в якій зазначено, що підставою для виконання суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань судового рішення, що набрало законної сили, є його примірник в електронній формі.

У ст. 26 цього ж Закону, визначено порядок дій державного реєстратора у

разі скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав на підставі судового рішення, ухвалення судом рішення про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав, визнання недійсними чи скасування документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, а також скасування державної реєстрації прав тощо.

Важливо, що вказаним Законом також визначено порядок дій державного реєстратора у разі, якщо відповідне судове рішення, на підставі якого вчинено реєстраційні дії або накладено заборону на їх вчинення, буде скасовано судом вищої інстанції або у порядку розгляду справи за нововиявленими обставинами.

Дещо схожим є процес виконання судових рішень у справах щодо оскарження рішень органу архітектурно – будівельного контролю, наприклад, про скасування реєстрації декларації про початок виконання будівельних робіт або про введення в експлуатацію [118; 119].

З метою забезпечення виконання судових рішень органами архітектурно – будівельного контролю у 2019 року Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [91] було доповнено ст. 22-1, яка визначає формування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, а також встановлює, що електронна інформаційна взаємодія електронної системи з Єдиним державним реєстром судових рішень здійснюється в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування, спільно з Державною судовою адміністрацією України.

Наразі такий порядок не розроблено, однак закладення правових основ для його прийняття є позитивною тенденцією. З цього приводу варто зауважити, що для забезпечення ефективного виконання судових рішень, зокрема, в адміністративному судочинстві велике значення має налагоджена система електронної взаємодії між відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень (державними реєстраторами, нотаріусами та ін.) та Єдиним державним реєстром судових рішень.

На сьогодні відповідна взаємодія відбувається лише з інформаційними системами окремих суб'єктів владних повноважень, зокрема, з Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [120]. Щодо інших напрямів взаємодії прийнято загальний Порядок організації електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів [121], який здебільшого спрямований на взаємодію надавачів адміністративних послуг. Тому вказаний напрямок потребує подальшого розвитку, зокрема, шляхом забезпечення взаємодії з інформаційними системами органів Державної податкової служби України, Державної митної служби України, органами Пенсійного фонду України та ін., що сприятиме прискоренню процесу виконання судових рішень та дотриманню таким чином принципу своєчасності.

Повертаючись до питання етапів добровільного виконання судових рішень, слід зазначити, що, як правило, не потребують примусового виконання й ті судові рішення, якими визнано протиправними дії суб'єкта владних повноважень (без одночасного зобов'язання вчинити якісь інші дії) [122], скасовано акт індивідуальної дії (наприклад, про сплату штрафу, якщо такий штраф ще не було стягнуто з позивача) [123], тобто судові рішення, в яких в основному визначений пасивний спосіб їх виконання. Для забезпечення виконання таких судових рішень позивачу достатньо впевнитися, що відповідач отримав у встановленому порядку копію судового рішення.

Таким чином, у деяких адміністративних справах, які пов'язані з визнанням протиправним та скасування акта індивідуальної дії (за умови, якщо він ще не був реалізований), зобов'язання прийняти інше рішення у формі акта індивідуальної дії та здійснити його реалізацію, визнання протиправними дії суб'єкта владних повноважень (без одночасного зобов'язання вчинити інші дії), наявні всього три етапи добровільного виконання судового рішення, а саме:

- 1) отримання боржником – суб'єктом владних повноважень копії відповідного судового рішення, яке набуло законної сили, у тому числі шляхом

електронної взаємодії між електронними ресурсами органів державної влади, місцевого самоврядування та Єдиним державним реєстром судових рішень;

2) реєстрація боржником – суб'єктом владних повноважень судового рішення у своїх реєстрах або долучення копії такого рішення до справи (наприклад, до справи про правопорушення, податкової справи тощо);

3) виконання боржником – суб'єктом владних повноважень приписів резолютивної частини судового рішення, переважно у спосіб утримання від вчинення певних дій, зупинення реалізації актів індивідуальної дії (про накладення штрафу, про стягнення коштів, про знесення будівництва тощо) та невчинення таких дій у майбутньому з тих же підстав та на тих самих умовах.

Якщо суб'єктом виконання судового рішення в адміністративній справі у добровільному порядку є фізична або юридична особа – суб'єкт приватного права, то законодавство не містить вимог щодо порядку такого виконання. При цьому обов'язковими залишаються принципи, на яких ґрунтується ефективно виконання судового рішення – своєчасність та належність, тобто судові рішення має бути виконане у встановлений у такому рішенні або в інший розумний строк та у точній відповідності до приписів резолютивної частини. Тому у цьому процесі виконання судового рішення в адміністративній справі можемо виокремити три етапи:

1) отримання належно завіреної копії судового рішення в адміністративній справі учасниками справи, включаючи боржника – суб'єкта приватного права. Вказана стадія у даному випадку є дуже важливою, оскільки з моментом, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про винесене щодо неї судове рішення, процесуальне законодавство пов'язує відлік часу, необхідного для набуття рішенням законної сили (ст. ст. 251, 255, 295 КАС України) та відповідно й момент, з якого починається відлік строку виконання судового рішення;

2) вчинення дій, утримання від їх вчинення та виконання рішення в інший спосіб та у порядку, що визначені у резолютивній частині судового рішення з дотриманням розумного строку. Слід зазначити, що у разі виникнення на цьому

етапі у боржника певних труднощів, викликаних фінансовим станом, незрозумілістю способу або порядку виконання судового рішення, останній має право звернутися до суду, який постановив таке рішення, із заявою про роз'яснення судового рішення (ст. 254 КАС України), розстроченням, відстроченням виконання судового рішення (ст. 378 КАС України). Крім того, якщо особа має намір оскаржити судове рішення, яке набуло законної сили (у касаційному порядку або за нововиявленими обставинами), то разом з відповідною заявою (скаргою) може подати клопотання про зупинення дії судового рішення, яке набуло законної сили (ст. 375 КАС України).

Разом з тим, необхідно враховувати, що зупинення дії судового рішення, яке набуло законної сили є виключним заходом, що застосовується у чітко визначених випадках. З цього приводу у сталій судовій практиці сформульовано позицію, відповідно до якої для зупинення виконання судових рішень, яке допускається як винятковий захід, повинні бути поважні причини. Відповідна заява повинна бути мотивована, містити достатні та обґрунтовані підстави для зупинення виконання судового рішення, підтвержені належними доказами, зокрема, у разі відкриття виконавчого провадження з примусового виконання рішення суду має бути надано копію такої постанови. Таке зупинення не повинно порушувати балансу інтересів сторін, а також не порушувати прав осіб, які брали участь у справі, та які не брали такої участі, але рішенням суду вирішено питання про їх права, свободи чи обов'язки. Заявник повинен навести обґрунтування відповідної вимоги та довести, що захист його прав та інтересів стане об'єктивно неможливим без вжиття таких заходів; для відновлення порушених прав необхідно буде докласти надмірних зусиль та/або витрат; існуватимуть перешкоди для застосування або буде неможливим застосування передбаченого статтями 380 та 381 КАС України механізму повороту виконання судового рішення [124].

У зв'язку з цим, такий процесуальних засіб, як зупинення дії судового рішення, яке набуло законної сили, застосовується адміністративними судами вкрай рідко;

3) повідомлення суб'єкта владних повноважень, на користь якого прийнято судове рішення, про повне виконання такого рішення, за необхідності, у письмовій формі з долученням доказів (документів про сплату присуджених сум, витяг з державного реєстру юридичних осіб із записом про припинення реєстрації юридичної особи тощо). Таке повідомлення необхідне з метою своєчасного доведення до відома учасника справи про те, що судове рішення виконане, у зв'язку з чим відсутня потреба для його звернення до примусового виконання.

За умови наявності волевиявлення щодо виконання судового рішення у добровільному порядку, на стадії виконавчого провадження сторони можуть примиритись у порядку, визначеному ст. 377 КАС України, після чого відбувається виконання боржником своїх зобов'язань у добровільному порядку. Зокрема, примирення здійснюється шляхом подання заяви про примирення, укладеної між сторонами виконавчого провадження, або заяви стягувача про відмову від примусового виконання. Ці заяви подаються до виконавця, який не пізніше триденного строку передає їх для затвердження до суду, який видав виконавчий документ.

Отже, КАС України запроваджено нове поняття – «примирення». На етапі виконання судового рішення примирення можливе у двох формах – це заява про примирення, яку укладають сторони виконавчого провадження, або заява, надана стягувачем щодо відмови від виконання судового рішення в примусовий спосіб.

У зв'язку з цим, постановлення ухвали про те, що затверджується заява про примирення або про прийняту відмову стягувача від виконання судового рішення в примусовий спосіб і про закінчення провадження, має супроводжуватися обов'язковим встановленням з боку суду переліку умов примирення, яке не повинне містити суперечності із законом або знаходитися поза компетенцією суб'єкта владних повноважень, беручи до уваги, що примирення сторін може відбутися на умовах, які не обмежуються предметом спору, якщо в цих умовах не порушуються права чи охоронювані

законодавством інтереси третіх осіб.

Слід зазначити, що у практиці адміністративних судів не часто застосовується інститут примирення, визначений ст. 377 КАС України, про що свідчать дані з Єдиного державного реєстру судових рішень.

При цьому, поодинокі випадки подання заяви про примирення стосуються справ, в яких відповідачем є суб'єкт приватного права, якого зобов'язано виконати судове рішення. Приміром, у справі № 2а-8550/12/2670 було задоволено позов прокурора в інтересах держави в особі Київського міського відділення Фонду соціального захисту інвалідів до публічного акціонерного товариства про стягнення адміністративно-господарських (штрафних) санкцій. У процесі виконання судового рішення сторони уклали мирову угоду та подали її до виконавчої служби. У своїй заяві відділ примусового виконання рішень Управління державної виконавчої служби зазначив, що за результатами перемовин між боржником та стягувачем досягнуто згоди про укладення мирової угоди. Судом за наслідком розгляду мирової угоди та її умов дійшли до висновку, що вони не суперечать закону та не порушують чий – небудь права, а тому задовольнили відповідну заяву [124].

Варто зауважити, що добровільне виконання судового рішення в адміністративних справах на стадії виконавчого провадження суттєво спрощує процес задоволення прав стягувача та проходить всього чотири етапи:

- 1) подача заяви особою, на користь якої ухвалено судове рішення та видача виконавчого листа чи ухвали суду;
- 2) подача заяви про примирення, укладеної між сторонами виконавчого провадження або особою, на користь якої ухвалено судове рішення, про відмову від примусового виконання до виконавця;
- 3) передача заяви державним виконавцем до суду, котрий затверджує умови примирення або заяву про відмову від примусового виконання судового рішення;
- 4) закінчення виконавчого провадження.

Подальший процес добровільного виконання судового рішення

здійснюється відповідно до порядку, що був розглянутий вище, залежно від того, хто є боржником за виконавчим листом – суб'єкт владних повноважень чи суб'єкт приватного права.

Більш тривалішим є процес виконання судового рішення у примусовому порядку після відкриття виконавчого провадження, оскільки у цьому випадку державний виконавець, як правило, залучає до виконання інших осіб (наприклад, державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів) та здійснює відповідні виконавчі дії з дотриманням встановленої процедури. Тому зупинимось на етапах примусового виконання судового рішення в адміністративних справах більш детально.

Так, при виконанні судового рішення в адміністративних справах в примусовому порядку *першим етапом* можна вважати видачу виконавчого листа, а у випадках, встановлених КАС України, - відповідну ухвалу суду, яка також є виконавчим документом. Усі вимоги до реквізитів виконавчого листа чи судової ухвали повинні відповідати тим, які встановлює ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» до виконавчих документів.

У той же час, у разі ухвалення судового рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, або якщо воно має виконуватися в різних місцях чи рішення передбачає втілення декількох дій, то здійснюється видача декількох одиниць виконавчої документації, в яких зазначено одного стягувача та одного боржника, а також визначено, яка частина потребує виконання судового рішення, або зафіксовано солідарність обов'язку чи права стягнення [37].

Другий етап полягає у передачі до виконавчої служби виконавчого документу (листа, ухвали суду), адже на останню покладено примусове виконання судових рішень в Україні, з одночасним поданням заяви особою, на користь якої ухвалено судове рішення. Без відповідної заяви або наявності іншої підстави, визначеної ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», органи державної виконавчої служби не розпочнуть примусове

виконання судового рішення.

Слід зазначити, що ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» [37] встановлено строки пред'явлення виконавчого листа до виконання. Зокрема, загальним вважається трирічний строк, який встановлюється для всіх виконавчих документів, крім тих, для яких визначений скорочений строк (посвідчення комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган), або тих, для яких строк пред'явлення можливий протягом усього періоду, на який призначено періодичні платежі. Цією ж статтею визначені підстави переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, а також закріплено право особи, яка пропустила строк звернення до виконання виконавчого листа, на звернення до суду з відповідною завою про поновлення строку. Така заява вирішується судом у порядку, визначеному ст. 376 КАС України.

Аналіз судової практики свідчить про те, що підставою для поновлення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання є обставини, які зумовили поважність причин такого пропуску, зокрема, якщо сторона отримала виконавчий лист після спливу строку, встановленого виконавчим документом для його пред'явлення до виконання [126; 127].

При цьому слід погодитись з думкою А.В. П'ятницького про те, що початок виконавчого провадження є вкрай важливою стадією, яка забезпечує у подальшому правомірність застосування заходів примусового виконання судового рішення. На зазначеному етапі важливою умовою є дотримання норм чинного законодавства під час оформлення всіх необхідних документів, адже будь – яка помилка може стати перепорою для відкриття відповідного провадження [128, с. 126].

Третій етап виконання судового рішення полягає у відкритті виконавчого провадження державним виконавцем, винесення про це відповідної постанови та надання боржнику строку для добровільного виконання судового рішення.

На цьому етапі, після прийняття рішення про відкриття виконавчого

провадження, державний виконавець у порядку ст. 28 Закону України «Про виконавче провадження» зобов'язаний надіслати копії постанов та інші документи виконавчого провадження сторонам провадження. Причому, важливим є не просто надіслання відповідних документів, а отримання виконавцем підтвердження щодо їх отримання адресатом.

З цього приводу у судовій практиці сформульовано правову позицію, відповідно до якої до початку примусового виконання судового рішення, державний виконавець повинен пересвідчитися, чи отримав боржник копію постанови про відкриття виконавчого провадження. У разі відсутності підтвердження факту отримання боржником копії цієї постанови, державний виконавець не вправі вчиняти виконавчі дії, що спрямовані на примусове виконання судового рішення. Так, у справі № 816/463/15-а, задовольняючи позов частково, суди першої та апеляційної інстанцій виходили з того, що відповідачами не надано доказів отримання позивачем станом на момент проведення опису майна копії постанови про відкриття виконавчого провадження, у зв'язку з чим позивач був позбавлений можливості добровільно виконати виконавчий документ, надати пояснення, документи чи інші відомості. Натомість, системний аналіз статті 28 Закону України «Про виконавче провадження» дає підстави для висновку про те, що примусове виконання судового рішення проводиться лише після закінчення строку для добровільного виконання виконавчого документа [129]. Відповідно, для того, щоб боржник міг добровільно виконати судове рішення, останній має бути обізнаним про відкриття виконавчого провадження.

Для рішень немайнового характеру відповідно до ч. 6 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» виконавцем надається 10 днів для його виконання боржником.

Четвертим етапом примусового виконання судового рішення є вчинення виконавцем дій, спрямованих безпосередньо на забезпечення виконання судового рішення: звернення стягнення щодо майна боржника, заробітної плати (заробітку), доходу, пенсії, стипендії боржника, вилучення у

нього і передачі стягувачеві окремих речей, які зазначені у судовому рішенні. Стосовно боржника – суб'єкта владних повноважень виконавцем вживаються дії, визначені Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», зокрема, подає до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, документи та відомості, необхідні для перерахування коштів.

Державний виконавець може вдаватися до застосування інших заходів, передбачених у судовому рішенні. Закінчення четвертого етапу відбувається, коли судові рішення виконане у повному обсязі, а також в інших випадках, визначених ст. 37 (повернення виконавчого документа стягувачу), ст. 39 (закінчення виконавчого провадження) Закону України «Про виконавче провадження». Причому закінчення виконавчого провадження може мати місце, крім повного виконання судового рішення, також у випадках: затвердження судом мирової угоди між стягувачем та боржником; скасування або визнання нечинним судового рішення, на підставі якого виданий виконавчий документ, або визнання судом виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню та ін.

В межах четвертого етапу, у випадку виникнення обставин, що ускладнюють виконання судового рішення (сторона виконавчого провадження захворіла або перебуває у відраженні, випадок стихійного лиха та ін.) сторони наділяються правом звертатися до суду першої інстанції із заявою стосовно відстрочки або розстрочки виконання судового рішення. Також стягувач може подати заяву, згідно з якою виконавцем може здійснюватися відстрочка або розстрочка реалізації рішення (окрім рішення суду), якщо наявні зазначені обставини, що ускладнюють виконання судового рішення, стосовно чого виноситься відповідна постанова.

Важливо зазначити, що питання відстрочення і розстрочення виконання, зміна, встановлення способу і порядку виконання судового рішення у КАС України (ст. 378) та у Законі України «Про виконавче провадження» (ст. 33) врегульовані дещо по – різному. Так, Кодекс не містить виключного переліку

обставин, що ускладнюють виконання судового рішення чи роблять його неможливим, надає право ініціативи суду, встановлює форму звернення з такою ініціативою щодо відстрочення і розстрочення виконання судового рішення виключно стороною судового процесу та передбачає винятковість випадків відстрочення і розстрочення виконання, зміни, встановлення способу і порядку виконання судового рішення [37].

При цьому, ч. 3 ст. 33 Закону України «Про виконавче провадження» у виконавчому провадженні щодо боржника – суб'єкта владних повноважень при виникненні обставин, що ускладнюють виконання судового рішення або роблять його неможливим, відсилає до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», в якому визначено підстави, за наявності яких державний виконавець або сторони мають право звернутися до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції, із заявою про встановлення або зміну способу і порядку виконання судового рішення [35].

Встановити чи змінити спосіб і порядок виконання можливо тільки стосовно судових рішень, тому таку процедуру не застосовують, зокрема, по відношенню до будь – якої постанови, виданої органами (посадовими особами), уповноваженими на розгляд справ про адміністративні правопорушення; постанови виконавця про виконавчий збір, витрати, пов'язані з необхідністю організувати та проводити виконавчі дії і накладати штраф; рішення іншого органу, яке має примусово виконуватися.

В.С. Петров виділяє такі загальні підстави для заміни способів виконання рішення суду: 1) спрямованість на встановлення нового механізму реалізації рішення суду задля кращих правових умов задоволення первісної вимоги; 2) не потребує нового дослідження обставини справи, залучення нових осіб чи повернення до інших стадій розгляду справи по суті спору, крім встановлення обставин неможливості чи утруднення виконання рішення суду та оцінки правомірності нового способу виконання; 3) новий спосіб чи порядок виконання рішення суду відповідає способу захисту, визначеному судом у первісному рішенні, є найменш обтяжливим для боржника та відповідає

критеріям адекватності, справедливості, пропорційності, виконуваності та добросовісності сторін, розрахований на швидке й ефективне виконання рішення суду [130, с. 16].

Вирішення процесуальних питань про виконання рішень суду в адміністративних справах одноосібно покладене на суддю адміністративного суду, окрім того, виправляти помилки у тексті виконавчого листа, визнавати його таким, що потребує виконання, видавати дублікат виконавчого листа, поновлювати пропущений строк для надання виконавчого листа, розглядати мирову угоду або заяву стягувача стосовно відмови примусово виконувати, відстрочувати і розстрочувати виконання, змінювати чи встановлювати спосіб і порядок виконання, замінити сторони провадження, питання про поворот реалізації рішень судочинства, які розглядає суд у процесі судового засідання [131, с. 187].

Слід акцентувати увагу на тому, що в ч. 2 ст. 378 КАС України не передбачено потребу повідомляти виконавцю про факт проведення відповідного судового засідання, навіть, якщо він буде подавати заяву по зазначеному питанню. Доцільно було б за будь – яких обставин інформувати виконавця, який здійснює примусове виконання судового рішення, стосовно судового засідання, присвяченого встановленню чи зміні способу і порядку реалізації рішення суду, на підставі якого була здійснена видача виконавчого документу.

У статті 378 КАС України відсутні обмеження стосовно типів (специфіки) справ, відповідно до яких можливо змінити порядок і спосіб втілення судового рішення.

Закінченням *четвертого етапу* є винесення виконавцем постанови про закінчення виконавчого провадження у випадку повного виконання відповідного судового рішення або за наявності інших підстав для закінчення виконавчого провадження, що визначені ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження».

У процесі виконання судового рішення у примусовому порядку може

мати місце також *п'ятий етап*, під час якого відновлюється виконавче провадження у порядку ст. 41 Закону України «Про виконавче провадження» у разі скасування або визнання незаконною постанови виконавця про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа стягувачу.

Окрім того, на цьому етапі, за наявності підстав, визначених ст. 380 КАС України, учасник адміністративної справи може подати заяву про поворот виконання судового рішення.

Відповідно до загального правила, апеляційний чи касаційний суд під час ухвалення нового судового рішення, яким закривається провадження, відмовляє у задоволенні адміністративного позову чи задовольняє позовні вимоги у менших обсягах, якщо відповідне рішення було виконано, має накладати на позивача зобов'язання щодо повернення відповідачу необґрунтованого стягнення відповідно до скасованого судового рішення або вдатися до затвердження іншого способу і порядку, згідно з яким відбуватиметься поворот виконання.

У випадку помилкового не вирішення питання щодо повороту виконання судового рішення апеляційним чи касаційним судом, заяву відповідача стосовно повороту розглядає адміністративний суд, у якому перебуває справа. Подання заяви щодо повороту виконання може бути здійснене упродовж терміну в один рік з дня, коли виникли підстави для такого повороту. Розгляд заяви про поворот виконання здійснюється судом у межах судового засідання, також повідомляються особи, які залучені до цієї справи, і затверджується ухвала, яку можна оскаржити у загальному порядку [132, с.76].

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у рішенні від 2 листопада 2011 р. №13-рп/2011, поворот виконання рішення – це процесуальна гарантія захисту прав особи, яка полягає у поверненні сторін виконавчого провадження в попереднє становище через скасування правової підстави для виконання рішення. Інститут повороту виконання рішення спрямований на поновлення прав особи, порушених виконанням скасованого (зміненого) рішення, та є способом захисту цих прав [133].

У судовій практиці сформульовано правову позицію, відповідно до якої за змістом ст. 380 КАС України, якщо обов'язок щодо вирішення питання про поворот виконання судового рішення не був виконаний судом апеляційної чи касаційної інстанції, відповідач вправі в межах річного строку звернутися до суду, у якому перебуває справа, із заявою про поворот виконання рішення; при цьому, строк починає обраховуватись з моменту набрання законної сили рішенням чи ухвалою суду про відмову в задоволенні позову, задоволення позовних вимог у меншому розмірі, закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду [134]. Як правило, адміністративні суди відмовляють у задоволенні заяви про поворот виконання судового рішення у зв'язку з пропуском однорічного строку подання відповідної заяви [135].

Задоволення заяви про поворот виконання судового рішення може бути підставою для відкриття виконавчого провадження з метою повернення стягувачем необґрунтовано отриманих сум за судовим рішенням, яке у подальшому скасовано.

Таким чином, процес виконання судового рішення можна визначити, як послідовну, здійснювану у визначеному законом порядку, зміну пов'язаних між собою етапів, на кожному з яких судом, сторонами, виконавцем, іншими особами – учасниками виконавчого провадження реалізується певна сукупність дій, спрямованих на виконання боржником в адміністративній справі покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

Етапи виконання судового рішення в добровільному та примусовому порядку відрізняються між собою. Крім того, етапи виконання судового рішення боржником – суб'єктом владних повноважень та боржником – суб'єктом приватного права також є різними.

Зокрема, процес виконання судового рішення у деяких адміністративних справах, які пов'язані з визнанням протиправним та скасуванням акта індивідуальної дії (за умови, якщо він ще не був реалізований), зобов'язання прийняти інше рішення у формі акта індивідуальної дії та здійснити його реалізацію, визнання протиправними дії суб'єкта владних повноважень (без

одночасного зобов'язання вчинити інші дії), здійснюється, як правило, у добровільному порядку, та складається з трьох етапів, зокрема: отримання боржником – суб'єктом владних повноважень копії відповідного судового рішення; реєстрація боржником такого рішення у своїх реєстрах або долучення його копії до адміністративної справи; виконання боржником рішення у формі утримання від вчинення дій щодо реалізації акта індивідуальної дії тощо.

Якщо боржником у справі є суб'єкт приватного права, то процес виконання судового рішення в добровільному порядку складається з таких етапів: отримання належно завіреної копії судового рішення в адміністративній справі учасниками справи, включаючи боржника – суб'єкта приватного права; вчинення дій, утримання від їх вчинення та виконання рішення в інший спосіб та у порядку, що визначені у резолютивній частині судового рішення з дотриманням розумного строку; повідомлення суб'єкта владних повноважень, на користь якого прийнято судове рішення про повне виконання такого рішення.

Більш складним є процес виконання судового рішення в адміністративному судочинстві у примусовому порядку, який складається, залежно від ситуації, з таких етапів: отримання стягувачем виконавчого документа; подача заяви до виконавчої служби або передача виконавчого документа до виконавчої служби; відкриття виконавчого провадження виконавцем, винесення про це відповідної постанови та доведення до відома боржника та інших учасників виконавчого провадження; надання строку для добровільного виконання судового рішення (для рішень немайнового характеру такий строк встановлений у 10 днів, для інших вимог чітких строків не встановлено); вчинення виконавцем дій, спрямованих безпосередньо на забезпечення виконання судового рішення; за необхідності відновлення виконавчого провадження або відкриття виконавчого провадження у разі повороту виконання судового рішення (у зв'язку з необхідністю повернення стягнутих сум за судовим рішенням, яке скасовано).

2.2 Особливості виконання судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ

Судові рішення в окремих категоріях адміністративних справ мають свої особливості виконання, обумовлені специфікою способу виконання та правового статусу суб'єкта, на якого покладено відповідний обов'язок виконання судового рішення. Такі особливості виражаються, як під час виконання судового рішення у добровільному, так і примусовому порядку. У цій частині роботи розглянемо особливості виконання судових рішень у адміністративних справах щодо боржника – колегіального суб'єкта публічного управління, судових рішень про стягнення коштів з бюджету та судових рішень у справах щодо визнання протиправними та нечинними нормативно – правових актів.

2.2.1 Виконання судових рішень щодо боржників – колегіальних суб'єктів публічного управління

Особливість виконання судових рішень щодо боржників – колегіальних суб'єктів публічного управління обумовлена тим, що відповідальність за таке виконання втрачає персоніфікований характер, а тому застосувати заходи державного примусу під час здійснення виконавчого провадження до всього органу стає проблематичним. Це стосується, у першу чергу, тих судових рішень, виконання яких носить немайновий характер, а полягає у зобов'язанні відповідного суб'єкта прийняти певне рішення або вчинити певну дію. При цьому, ситуація є простішою, якщо реалізація судового рішення полягає у вчиненні дій майнового характеру – перерахування та виплата соціальних призначень, повернення надмірно сплачених податків тощо, оскільки у такому разі розроблено конкретну процедуру виконання судового рішення. Тому у даній частині роботи, переважно приділимо увагу виконанню судового рішення боржником – колегіальним суб'єктом у справах з немайними вимогами.

Так, відповідачами – колегіальними органами, на які покладено виконання немайнового зобов'язання за судовим рішенням в адміністративних справах, як правило, виступають органи місцевого самоврядування (передусім, місцеві ради), Національний банк України [137], Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [138] тощо.

Переважає більшість адміністративних спорів, в яких приймається судові рішення відносно зобов'язання органу місцевого самоврядування вчинити певну дію або прийняти рішення, є земельні спори, спори у сфері містобудування та ін.

У таких справах адміністративні суди, у разі задоволення адміністративного позову, можуть прийняти рішення про визнання протиправною відмову органу місцевого самоврядування у наданні відповідного дозвільного документа (на розроблення проекту землеустрою, містобудівні умови та обмеження, дозвіл на будівництво тощо) та зобов'язати надати такий дозвіл (фактично – прийняти рішення про його надання).

З приводу вказаної категорії спорів В.С. Стефанюк наголошує, що у разі незаконної відмови громадянинові в наданні земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства, садівництва, будівництва та обслуговування житлового будинку, індивідуального дачного будівництва, за змістом ч. 11 ст. 118 Земельного кодексу України (ЗК України) [139] він може звернутися до суду з позовом про зобов'язання цього органу дати згоду на замовлення проекту її відведення. У разі задоволення такого позову, рішення суду не буде безпосередньою підставою для здійснення технічної діяльності у сфері землеустрою [140, с. 6].

Отже, виникає ситуація, за якої колегіальний орган зобов'язаний прийняти конкретне рішення, визначене адміністративним судом. У силу положень ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [141] питання про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою та інші земельні питання вирішуються виключно на пленарному засіданні відповідної ради.

Тобто, якщо судом зобов'язано прийняти орган місцевого самоврядування рішення про надання дозволу, то для виконання такого рішення, мають бути вчинені такі дії: 1) призначення та проведення сесії місцевої рад (за необхідності позачергової); 2) винесення на розгляд сесії відповідного питання; 3) проведення голосування щодо надання дозвільного документа, на якому більшість депутатів мають проголосувати за таке надання.

Якщо перші два пункти можливо реалізувати в одноособовому порядку головою відповідної територіальної громади (п. п. 8, 9 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), то останній пункт реалізувати проблематично, оскільки впливати на депутатів та вимагати здійснити голосування «потрібним» чином буде неправомірним втручанням в їх депутатську діяльність.

Тривалий час у судовій практиці з приводу зобов'язання колегіального органу прийняти конкретне рішення або вчинити певну дію переважала позиція, відповідно до якої таке зобов'язання вважалось втручанням адміністративного суду у дискреційні повноваження відповідного суб'єкта владних повноважень.

Зокрема, у справі №673/373/14-а Верховний суд погодився з судом першої інстанції, котрий позов третьої особи із самостійними вимогами задовольнив: визнав протиправними дії Міськради щодо відмови їй у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та визнав за нею право на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, зазначивши, що повноваження державних органів не є дискреційними, коли є лише один правомірний та законно обґрунтований варіант поведінки суб'єкта владних повноважень. Тобто, у разі настання визначених законодавством умов відповідач зобов'язаний вчинити конкретні дії і, якщо він їх не вчиняє, його можна зобов'язати до цього в судовому порядку [136]

Однак, у справі № 813/1631/14 Верховний Суд погодився і з судами попередніх інстанцій, які частково задовольняючи адміністративний позов,

постановили визнати протиправною відмову суб'єкта владних повноважень у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою та зобов'язали останній повторно розглянути відповідну заяву позивача. При цьому, стосовно вимоги позивача про зобов'язання видати наказ про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки суди дійшли висновку, що така вимога задоволенню не підлягає, оскільки в цьому випадку матиме місце втручання судом у внутрішню діяльність суб'єкта владних управлінських функцій, підміна його всупереч конституційному принципу розподілу влад [142].

З приводу дискреційних повноважень та втручання у них суду, неодноразово висловлювалась Рада Європи та ЄСПЛ. На підставі аналізу європейської практики у цій сфері було сформульовано Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією, відповідно до якого наявність у суб'єкта владних повноважень декількох альтернативних варіантів діяти або не діяти не свідчить автоматично про наявність у суб'єкта владних повноважень дискреційного повноваження; застосування у законодавстві таких слів, як «має право», «може», «на власний розсуд» та ін. є приводом для докладного аналізу закону на предмет того, що відповідне повноваження є дійсно дискреційним [143].

Остаточну крапку у цьому питанні поставила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 6 листопада 2019 року у справі № 509/1350/17. Зокрема, оцінюючи ефективність обраного судом способу захисту (зобов'язання відповідача повторно розглянути заяву) зазначила, що суд має право визнати бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язати вчинити певні дії. Суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд. При цьому застосування такого способу захисту вимагає з'ясування судом, чи виконано

позивачем усі визначені законом умови, необхідні для одержання дозволу на розробку проекту землеустрою [144].

Аналогічний висновок зроблено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2019 року у справі № 522/6069/14-а [145], в якій зазначено, що зобов'язання адміністративним судом органу місцевого самоврядування надати містобудівні умови та обмеження проектування житлового будинку і забудови земельної ділянки не є втручанням у його дискреційні повноваження та є належним способом захисту особою своїх прав. Такий висновок суду ґрунтується на тому, що єдиною підставою, визначеною у Законі, для відмови у видачі містобудівних умов та обмежень є невідповідність намірів забудови земельної ділянки положенням відповідної містобудівної документації на місцевому рівні. Водночас у разі відсутності невідповідності намірів забудови земельної ділянки положенням відповідної містобудівної документації на місцевому рівні у спеціально уповноваженого органу містобудування та архітектури виникає обов'язок видати заявнику містобудівні умови та обмеження забудови земельної ділянки [145].

Після висловлення такої позиції, адміністративні суди почали задовольняти вимогу стосовно зобов'язання прийняти конкретне рішення, виходячи з того, що у правовідносинах, пов'язаних з розглядом клопотань громадян про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок, в разі настання визначених законодавством умов, уповноважений орган зобов'язаний до вчинення конкретних дій – розглянути таке клопотання у встановленому законом порядку, а за умови відповідності клопотання та доданих до нього документів вимогам законодавства – прийняти рішення про його задоволення. Підставою для відмови у задоволенні клопотання можуть бути лише визначені законом обставини. Уповноважений на розпорядження землями орган не наділений повноваженнями за конкретних фактичних обставин діяти на власний розсуд – розглянути клопотання, або ж ні, прийняти рішення про задоволення клопотання, або ж рішення про відмову у його задоволенні. Тому за відсутності

підстав для відмови у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою, зобов'язання відповідача надати такий дозвіл вважається ефективним способом поновлення порушеного права позивача [146].

Аналогічна ситуація щодо виконання судового рішення виникає також і в інших випадках, коли рішення, яке зобов'язано прийняти відповідача, потребує колегіального розгляду. Прикладом є прийняття рішення про надання містобудівних умов та обмежень, про затвердження проекту землеустрою тощо.

Отже, позиція адміністративних судів не полегшила виконання судового рішення, в яких відповідачем виступає колегіальний орган, а навпаки – ускладнила, оскільки, як вже неодноразово наголошувалось, законодавством України чітко не визначено порядок здійснення примусового виконання судових рішень у розглянутих вище категоріях адміністративних справ, зокрема, й у тих, в яких боржником виступає колегіальний суб'єкт публічного управління.

У зв'язку з цим, можна частково погодитись з думкою О.С. Снідевича про те, що процесуальна форма виконання рішень, які не можуть бути виконані без участі боржника, полягає у подвійному доведенні виконавцем до боржника обов'язку виконати рішення протягом десяти робочих днів. Будь – яких дій, спрямованих на безпосереднє виконання такого рішення, у зв'язку зі специфікою самого рішення, державний виконавець не вчиняє. Єдине, що залишається виконавцю, це застосовувати до боржника впродовж процесу виконання заходи непрямого примусу, визначені законодавством, які б стимулювали боржника до виконання рішення, а саме – штраф, що накладається на боржника виконавцем, та ймовірну кримінальну відповідальність, до якої може бути притягнутий боржник [147, с. 52-53]. Однак, остання у силу персоніфікованого характеру не може бути застосована до колегіального органу.

З цього приводу також слушним видається зауваження Ю.І. Цвіркуна про те, що деперсоніфікація суб'єкта управління призводить до «розсіювання» відповідальності. Також депутатський корпус місцевих рад постійно

змінюється у зв'язку з переобранням депутатів місцевих рад, що також є проблемою покладення відповідальності на даного суб'єкта. У зв'язку з цим, на думку науковця, передбачені законом приписи щодо відповідальності, у тому числі санкції, з практичної точки зору є нездійсненними до представницьких органів місцевого самоврядування [148, с. 148].

З метою вирішення питання про належне виконання судового рішення у справах, в яких боржником є колегіальний орган, деякі науковці пропонують здійснювати реалізацію судового рішення напряму, оскільки, як вважають науковці, прийняття на підставі судового рішення актів (в тому числі й дозволу на розроблення проекту землеустрою) відповідним органом є лише затягуванням розвитку землевпорядного процесу. В обґрунтування своєї позиції вказують на те, що: нічого нового акти цих органів в регулювання земельних відносин не вносять; вони є лише зайвою ланкою цього процесу; такі рішення можуть бути примусово виконані лише самими органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування [140, с. 7].

Необхідно погодитись з тим, що гілки влади в Україні ведуть практично публічну війну за вплив та повноваження, це стає сприятливою базою для зростання числа людей, які вважають, що найефективніший спосіб вирішити зазначену проблему – це передати судам повноваження паралельно приймати рішення, що являє собою предмет спору або ж презюмування юридичного факту, фіксація якого пов'язана із колом повноважень суб'єктів владних повноважень, а фактично – надати судовим установам повноваження здійснювати активну управлінську діяльність.

Разом з тим, така пропозиція видається дещо спірною з огляду на те, що за таких обставин з'являється загроза функціонуванню державної системи захисту прав людини у суді. Тому, на нашу думку, обраний шлях вирішення проблеми не є абсолютно правильним.

Поряд з цим, проблема забезпечення виконання судового рішення в адміністративних справах, в яких боржником є колегіальний суб'єкт публічного управління, повинна бути вирішена, а тому підтримуємо логічне спрямування,

в якому варто шукати вихід із ситуації, що склалася – персоніфікація відповідальності за невиконання рішення суду в рамках діяльності суб'єктів владних повноважень, що дасть змогу застосовувати ефективні заходи юридичної відповідальності до осіб, які чинять перешкоди у реалізації судового присуду [24, с. 170].

Правильним є підхід науковців, які зазначають, що із прийняттям судового рішення, а надалі з його виконанням, порушене право має бути захищеним та відновленим, а суб'єкт публічної адміністрації, який допустив порушення – понести відповідальність. Ю.І. Цвіркун вважає, що вітчизняне законодавство потребує негайного і суттєвого удосконалення в аспекті нормативно – правового закріплення питань відповідальності колегіальних органів. Тільки тоді, на думку вченого, адміністративне правосуддя відповідатиме вимогам справедливості, коли забезпечуватиме повне поновлення прав, свобод і інтересів особи та гарантуватиме відповідальність правопорушника [269, с. 263].

На думку О.В. Ільницького, статус керівника колегіального органу розкривається лише через наявність організаційно – розпорядчих функцій щодо діяльності такого органу. Тому, на думку вченого, сам керівник не здатен своєю діяльністю чи адміністративною правотворчістю взаємно замінити рішення та дії колегіального органу, хоча він і представляє його (в тому числі, шляхом підписання відповідних прийнятих рішень), бо ж власне підставою для визнання за органом ознаки «колегіального» є спільний (як правило більшістю голосів) порядок прийняття рішень (правових актів управління) та вирішення підвідомчих питань і спорів [24, с. 170-171; 149].

Приміром, отримати право власності щодо земельної ділянки відповідно до рішення місцевої ради неможливо через ухвалене одноособове рішення її голови, адже характер його правового статусу, визначеного Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», не передбачає поглинання чи ототожнення зі статусом власне ради, яка є окремим елементом у місцевому самоврядуванні з колом власних виключних повноважень голови відповідної

ради, аналогічно, як і Прем'єр-міністр не має змоги замінити собою Кабінет Міністрів України. За таких умов покласти відповідальність виключно на керівника, в якого немає законних підстав до самостійного виконання судового рішення – помилковий та нелогічний крок. Разом з тим, не маючи персональної відповідальності за невиконане судове рішення, посадовці відверто не зважають на конституційний лад, здійснюють порушення прав та свобод українців, чії інтереси вони мають захищати.

У той же час, відповідно до теорії тлумачення поняття «державний орган», його можна вважати структурно-організованим колективом держслужбовців (або одним службовцем), тобто, особливим видом організації працівників, який має владні повноваження та необхідні засоби, щоб виконувати певні завдання і функції держави. Таким чином, факт будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органу спричинений вольовою поведінкою його працівників, повноваження яких передбачають долучення до ухвалення відповідного рішення, діяльності чи бездіяльності, зокрема, стосовно виконання рішень суду. Цьому висновку належить стати теоретико-прикладним підґрунтям для того, щоб запровадити системні зміни у статусі держоргану, зокрема якщо говорити про відповідальність за виконання будь-яким одноособовим та колегіальним суб'єктом владних повноважень рішення суду.

Зважаючи на це, проблему втілення рішень суду можна вирішити, якщо впровадити нормативний алгоритм, за яким встановлюватиметься вина окремих посадовців за саботування виконання судових приписів в межах роботи державних органів та його практичного використання. Завдяки цьому з'явиться змога адресного спрямування покарання за невиконання або несвоєчасне виконання рішення суду на винну особу, за допомогою чого забезпечуватиметься особиста відповідальність.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що особливістю виконання судових рішень у справах, в яких боржником є колегіальний суб'єкт публічного управління, є те, що способом виконання таких рішень є, як правило, прийняття конкретного рішення або вчинення певної дії на користь позивача. Тому

виконання такого судового рішення у примусовому порядку можливо лише шляхом спонукання виконавцем або судом за допомогою процесуальних засобів та засобів примусу (штрафу) відповідного суб'єкта виконати судові рішення.

Крім того, слід наголосити на тому, що вкрай важливо вирішити проблематику реалізації судових рішень, ухвалених адміністративними судами, у здійсненій колегіальними суб'єктами владних повноважень роботі. Кроком, зробленим у цьому напрямі законодавцем, властиве правильне спрямування, але бракує повного узгодження між конкретним їхнім наповненням, змістом і вимогами діючої законодавчої бази та реальності.

2.2.2. Порядок та умови виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджету

Належне та своєчасне виконання рішень адміністративних судів про стягнення коштів з бюджету має особливо важливе значення, оскільки переважна більшість таких справ стосується здійснення суб'єктом владних повноважень соціальних виплат, зокрема, шляхом їх перерахунку, присудження та виплати.

С.В. Безпалько вважає, що метою розгляду справ за позовами про зобов'язання здійснити нарахування та виплату грошових коштів є захист прав позивача на їх отримання, припинення порушення (чи оспорювання) його прав з боку відповідача [150, с. 130]. У зв'язку з цим, виконання судових рішень у цій категорії справа має здійснюватися без затримок та необґрунтованих зволікань.

Досить детально питання забезпечення виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджету регламентовані Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», згідно з яким функції щодо виконання рішень суду про стягнення коштів з державного бюджету покладено на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського

обслуговування бюджетних коштів, який виконує такі рішення згідно з відповідними бюджетними призначеннями, списуючи кошти з рахунків боржників – державних органів, а якщо визначений державний орган не має жодного відповідного призначення – за рахунок фінансових ресурсів, передбачених в бюджетній програмі для гарантування реалізації судових рішень [45].

За ч. 1 ст. 3 цього Закону у визначених ситуаціях рішення суду чи іншого органу стосовно стягнення коштів виконують податкові органи, банки та інші фінансові установи. Рішення, ухвалені зазначеними органами, можуть бути виконані згідно з законом також якимось іншим органом, установою, організацією, посадовою особою та громадянином [45].

Отже, виконання судових рішень, на підставі яких здійснюється стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи. Однак, цей орган не залучається судами у якості співвідповідача, оскільки останній лише реалізує повноваження розпорядника бюджетних коштів, але не є органом, який допустив порушення прав та законних інтересів позивача.

За таких умов, доцільно було б у справах щодо стягнення бюджетних коштів залучати державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або інші органи (міністерства, відомства), яким підпорядковується боржник, до судового процесу в якості третьої особи, що надало б суду можливість всебічно, вичерпно і об'єктивно встановити дійсні обставини справи, права і обов'язки сторін, цілеспрямовано захищати права держави, яка є потенційною стороною у спорі, та не допустити, щоб було прийняте несприятливе для неї в особі цієї держструктури судове рішення.

Залучати до процесу держорган, якому підпорядковується організація із заборгованістю, необхідно і тому, що ухвалене судове рішення має вплив на

коло прав та обов'язків такого державного владного органу (приміром, у п. 3 ст. 27 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [151] вказане право держави на застосування зворотної вимоги (регресу), спрямованої на посадовців міністерств, інші центральні виконавчі органи, якими була завдана шкода, у розмірі і порядку, окреслених законом.

Повертаючись до питання про виконання судових рішень у справах щодо стягнення коштів з бюджетів, слід зазначити, що детально процедура виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджетів регулюється «Порядком виконання судових рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 року № 845 (у редакції від 30 січня 2013 р. № 45; далі – Порядок № 45) [115], та «Порядком погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 440 (далі – Порядок № 440) [114].

Слід зазначити, що у порівнянні із Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», вбачається, що Порядком № 45 урегульовано значно ширше коло функцій державного органу, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, щодо виконання судових рішень. Зокрема, п. 16 Порядку № 45 встановлено, що ці органи за судовими рішеннями про стягнення надходжень бюджету здійснюють безспірне списання коштів державного та місцевих бюджетів [45].

Отже, державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, має виконувати судові рішення, боржником за якими є не тільки державний орган, але й усі, визначені у рішенні суду, розпорядники (бюджетні установи) та одержувачі бюджетного фінансового ресурсу, а також підприємства, установи та організації з відкритими рахунками, а також органи, що фінансуються з місцевих бюджетів.

З приводу розпорядження державного органу, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштами

місцевих бюджетів, слід зазначити, що такі повноваження не цілком узгоджуються з положеннями Бюджетного кодексу України (БК України) та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Так, ч 2. ст. 64 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентовано, що сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання [141].

При цьому у БК України визначено, що розпорядження коштами місцевих бюджетів, зокрема, здійснення функцій із складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету, здійснюється місцевим фінансовим органом, а якщо такий не створений – сільським, селищним, міським (міста районного значення) головою [152].

Тобто, виходячи з положень БК України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до виконання судового рішення про стягнення коштів з місцевого бюджету мають бути залучені місцеві фінансові органи.

З посиланням на п. 33 Порядку № 45 [115] деякі науковці звертають увагу, що цим пунктом встановлено двомісячний строк, протягом якого державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, має виконати рішення про списання коштів [131, с. 134].

При цьому право стягувача на отримання компенсації за несвоєчасне виконання рішення суду про стягнення коштів в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду, відповідно до ст. 5 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45] виникає у разі невиконання судового рішення протягом більш, ніж трьох місяців.

Крім того, зауважимо, що зазначений Закон визначає ступінь відповідальності, яку несуть винні посадові особи боржників за те, що судові

рішення не було виконане. Коштам, виплаченим Державним бюджетом відповідно до судового рішення про стягнення коштів за Законом, надається статус збитків держбюджету. У ст. 6 Закону здійснено встановлення відповідальності і механізму, за яким відшкодовуватимуться такі збитки за зворотною вимогою (регресом).

При цьому у досліджуваній категорії справ у силу особливостей, зумовлених статусом боржника, державний виконавець позбавлений можливості самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами. На цій підставі можна дійти до висновку, що стягувачі можуть подавати виконавчі документи для виконання напряду до державного органу, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, не залучаючи Державну виконавчу службу України. Разом з тим, державний виконавець не позбавлений права застосовувати до боржника штрафні санкції за несвоєчасне виконання судового рішення у порядку, визначеному ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження».

У судовій практиці зустрічаються непоодинокі випадки, коли державний виконавець користується своїм правом та накладає штрафні санкції на боржника – суб'єкта владних повноважень, однак останній, як правило, оскаржує відповідну постанову виконавця.

Приміром, у справі № 822/1080/17 державний виконавець наклав штраф у розмірі 10200 грн на прокуратуру Хмельницької області за невиконання протягом тривалого часу (з серпня 2016 року по січень 2017 року) виконавчого листа, яким боржника зобов'язано здійснити перерахунок та виплату заробітної плати, інших виплат фізичній особі за встановлений період. Постанова про накладення штрафу на прокуратуру була оскаржена боржником до суду.

Суди першої та апеляційної інстанцій задовольнили позов прокуратури та скасували зазначену постанову, виходячи з того, що позивач не виконав судового рішення з поважних причин, оскільки кошторис прокуратури не передбачав видатків на такі виплати.

Разом з тим, під час перегляду рішень судів у касаційному порядку,

Верховний Суд нагадав, що відсутність фінансування не може бути перешкодою для перерахунку заробітної плати, адже без такого перерахунку виконати судове рішення в частині виплати заробітної плати позивач не зможе навіть якщо для цього виділять необхідні кошти. На цій підставі суд касаційної інстанції скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій та повернув справу на новий розгляд.

За наслідками нового розгляду Херсонським окружним адміністративним судом прийнято рішення про відмову у задоволенні позову прокуратури, оскільки рішення суду не було виконано не лише в частині виплати заробітної плати та інших виплат, але і в частині проведення їх перерахунку за визначений у виконавчому листі період. Також суд, з посиланням на пункт 26 рішення ЄСПЛ у справі «Кечко проти України» від 8 листопада 2005 р., яким встановлено, що суд не приймає аргумент Уряду щодо бюджетних асигнувань, тому що органи державної влади не можуть посилатися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань, зазначив, що критично оцінює доводи позивача про відсутність коштів у кошторисі [153].

Певним чином черговість задоволення вимог стягувачів у справах про стягнення коштів з бюджету упорядковано Порядком № 440, відповідно до п. 8 якого рішення розподіляються в порядку такої черговості погашення заборгованості:

перша черга – рішення щодо пенсійних та соціальних виплат, про стягнення аліментів, відшкодування збитків та шкоди, завданих внаслідок злочину або адміністративного правопорушення, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а також у зв'язку з втратою годувальника;

друга черга – рішення, пов'язані з трудовими правовідносинами;

третя черга – інші рішення [114].

Разом з тим, варто наголосити на декількох проблемних аспектах, які повсякчас виникають у діяльності державного органу, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, при виконанні судового рішення про стягнення коштів з бюджету:

1) відповідно до п. 1 ст. 7 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» судові рішення, покликані зобов'язати до вчинення певних дій, пов'язаних з майном, і які надають статус боржника державному органу, державному підприємству, юридичній особі, виконуються згідно з порядком, встановленим у Законі України «Про виконавче провадження». Виконанням таких рішень державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, не займається;

2) державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, здійснює виконання судових рішень, боржниками в яких є установи, чії рахунки відкрито в такому органі. Чинне законодавство не передбачає повноважень державного органу, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, щодо списання коштів з банківських рахунків боржників, однак таке право має виконавча служба згідно з положеннями Закону України «Про виконавче провадження»;

3) державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, також не виконує судові рішення, в яких боржником виступають органи Пенсійного фонду України, оскільки в такому органі відкритий тільки рахунок 3719 «Рахунок для зарахування коштів, які підлягають розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування».

Досліджуючи питання про особливість виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджету, слід зазначити, що у справах, в яких боржником є Пенсійний фонд України, таке стягнення здійснюється у спеціальному порядку.

В обґрунтування слід послатися на ч. 3 ст. 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», відповідно до якої гроші, які надійшли від того, що був сплачений єдиний внесок та були застосовані фінансові санкції згідно з цим Законом, не можна зараховувати до держбюджету, бюджетів будь-якого іншого рівня та використовувати для цілей, не передбачених у законодавстві стосовно

загальнообов'язкового державного соціального страхування [154].

Фінансуються пенсійні виплати та видатки на утримання структур Пенсійного Фонду не за допомогою рахунків, відкритих в державному органі, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, а за допомогою рахунків, відкритих у банківських установах (пункт 2 статті 76 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [89] передбачає, що фінансові ресурси, що належать Пенсійному фонду, зараховують не на єдиний рахунок Пенсійного фонду і їх збереження відбувається завдяки окремим рахункам локальних органів Пенсійного фонду в уповноваженій банківській установі).

У серпні 2018 року постановою Кабінету Міністрів України № 649 затверджено Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду [155], який визначає механізм погашення заборгованості, що утворилася внаслідок нарахування (перерахунку) пенсійних виплат на виконання судових рішень, за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті Пенсійному фонду України на цю мету.

Окрім того, постановою Правління Пенсійного фонду України від 26 вересня 2018 р. № 20-1 затверджено Порядок ведення обліку рішень суду у реєстрі рішень, виконання яких здійснюється за окремою бюджетною програмою [116], що визначає процедуру функціонування реєстру рішень, виконання яких здійснюється за окремою бюджетною програмою, та внесення інформації до нього.

Разом з тим, рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва від 12 листопада 2019 року у справі № 640/5248/19, яке набуло законної сили 20 січня 2020 р., визнано протиправним та скасовано Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду № 649 [156]. Приймаючи вказане рішення, суд виходив з того, що з аналізу Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 року № 280, передбачено, що Пенсійний фонд України наділений повноваженнями щодо проведення контролю за цільовим використанням

коштів Пенсійного фонду України, але останній не наділений такими повноваженнями, як підтверджувати наявну суму заборгованості, у разі її виникнення на підставі рішення суду, яке набрало законної сили. У той же час п. п. 5, 6 Порядку № 649 розширюють повноваження Пенсійного фонду України та наділяють його правом перевіряти обґрунтованість розрахованої боржником суми, що підлягає виплаті відповідно до судового рішення. Виходячи з цього, суд дійшов до висновку про протиправність Порядку № 649, як такого, що суперечить положенням Конституції України (щодо обов'язковості судового рішення) та Закону України «Про виконавче провадження», скасував оскаржуваний Порядок.

Водночас, наразі, у порядку забезпечення позову, ухвалою Шостого апеляційного адміністративного суду від 2 березня 2020 року зупинено дію рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 12 листопада 2019 року у справі № 640/5248/19 до закінчення розгляду справи апеляційним судом. Наразі, розглядається у касаційному порядку касаційна скарга Кабінету Міністрів України на ухвалу суду апеляційної інстанції, якою апеляційну скаргу повернуто апелянту [158].

Тож чинність Порядку № 649 поки що залишається відкритим питанням. При цьому слід зазначити, що адміністративні суди під час вирішення спорів, які виникають з приводу виконання рішень судів, боржником в яких є Пенсійний фонд України, посилаються на вказаний Порядок № 649.

Так, у постанові від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19 Верховний Суд на підставі аналізу Порядку № 649, БК України зазначив, що у цій справі відсутні підстави для застосування штрафної санкції до керівника Головного управління Пенсійного фонду у Хмельницькій області за фактичне невиконання судового рішення та скасував судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у цій частині. При цьому Верховний Суд виходив з того, що Головне управління Пенсійного фонду України вжило всіх заходів, спрямованих на виконання судового рішення, встановивши таким чином алгоритм дій Пенсійного фонду: здійснення перерахунку відповідної виплати,

виходячи з встановленого судом відсотку від заробітку за відповідні періоди; включення судового рішення, яке належить виконати, до Реєстру судових рішень, виконання яких буде проведено у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України № 649 від 22 серпня 2018 року; визначення розміру доплати, що підлягає до виплати за проведеним перерахунком; фактична виплата позивачу профінансованої та повідомлення позивача про розмір доплати, який буде виплачений у подальшому у порядку черговості [69].

В особливому порядку також здійснюється стягнення коштів з бюджету, боржником в яких є органи Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України).

Так, підпунктами 20.1.3, 20.1.12 – 20.1.19, 20.1.36, 20.1.38, 20.1.40 п. 20.1 ст. 20 ПК України передбачено повноваження державних податкових органів, які реалізуються шляхом звернення до суду. Слід зазначити, що таке право реалізується шляхом виконання завдань та функцій підрозділами правової роботи [83].

Протягом січня-грудня 2018 року судами розглянуто 18,8 тис. справ на суму 61,3 млрд. грн, з них: на користь органів ДФС – 11,75 тис. справ (у т.ч. немайнові спори) на суму 38,7 млрд. грн, що складає 62,5% від кількості (показник КРІ на 2018 рік 55,2% від кількості) та 63,1% від суми розглянутих судами справ (показник КРІ на 2018 рік 41,4% від суми), та на користь платників податків – 7,04 тис. справ на 22,6 млрд. грн (або 37,5% від кількості та 36,9% від суми розглянутих справ). Із загальної кількості справ, що у січні-грудні перебували (перебувають) на розгляді в судах різних інстанцій, одну з ключових категорій становили справи за позовами платників податків до органів ДФС про визнання недійсним/нечинними податкових повідомлень-рішень - 48,6 тис. справ на суму 200,5 млрд. грн. Розглянуто 9,4 тис. справ на загальну суму 37,3 млрд. грн, з них на користь органів ДФС - 3,8 тис. справ на 16 млрд. гривень [159].

Що стосується судових спорів, пов'язаних з оскарженням рішень митниць ДФС, прийнятих у зв'язку зі здійсненням митного контролю та

оформленням, то у січні-грудні 2018 року їх кількість зменшилась на 14%, у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року. Так, станом на 01.01.2019 на розгляді у судах різних інстанцій перебувало 4,6 тис. справ на суму 3,2 млрд. гривень. Розглянуто 1 324 справи на 1,3 млрд. грн., у тому числі, на користь митниць ДФС – 506 справ на суму 188,1 млн. гривень. Решта справ знаходиться на розгляді – рішення не прийняті [159].

Слід зауважити, що ст. 21.3 ПК України встановлено, що шкода, завдана платнику податків неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи контролюючого органу, відшкодовується за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для фінансування цього органу, незалежно від вини цієї особи [83]. Тобто списання коштів у справі, боржником в якій є ДФС України, також здійснюється державним органом, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Таким чином, особливістю виконання судових рішень щодо стягнення коштів з бюджетів є те, що державний виконавець позбавлений можливості самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами, оскільки стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи. Однак, як правило, державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, не залучається судами в якості співвідповідача, оскільки вказаний орган лише реалізує повноваження розпорядника бюджетними коштами, але не є органом, який допустив порушення прав та законних інтересів позивача.

Вважаємо, що для підвищення ефективності виконання судових рішень у зазначеній категорії справ доцільно розглянути можливість участі у судовому процесі в якості третьої сторони головних розпорядників коштів відповідного бюджету - міністерства чи іншого центрального органу влади, якому підпорядковується бюджетна держустанова-боржник, оскільки, якщо боржник

має недостатньо фінансових ресурсів, роль гаранта втілення судового рішення надаватиметься державі в особі вищестоящої владної держструктури.

Поширеним засобом забезпечення виконання судових рішень про стягнення коштів з бюджету є застосування виконавцем штрафних санкцій на боржника – суб'єкта владних повноважень, однак останні, як правило, оскаржують відповідну постанову виконавця. Під час розгляду адміністративними судами спорів, що виникають у зв'язку із виконанням судового рішення, суди виходять із сталої практики ЄСПЛ та правової позиції Верховного Суду, відповідно до якої відсутність фінансування не може бути перешкодою для перерахунку заробітної плати, адже без такого перерахунку виконати судове рішення в частині виплати заробітної плати позивач не зможе навіть якщо для цього виділять необхідні кошти.

2.2.3 Особливості виконання органами виконавчої влади судових рішень про визнання протиправними і нечинними їх нормативно-правових актів

Особливістю судових рішень про визнання протиправними та нечинними нормативно-правових актів є те, що такі судові рішення стосуються інтересів невизначеної кількості осіб, у зв'язку з чим законодавство (ч. 2 ст. 264 КАС України) встановлює право кожного, до кого застосований відповідний нормативно-правовий акт, або хто є учасником правовідносин, урегульованих таким актом, на звернення до суду з метою його оскарження. Тому важливо, щоб судові рішення, яким визнано протиправним та нечинним нормативно-правовий акт, було виконано з дотриманням всіх встановлених законом вимог, оскільки виконання відповідного рішення впливає на права та інтереси великої кількості осіб.

У судовій практиці є непоодинокі приклади оскарження нормативно-правових актів таких суб'єктів, як Кабінет Міністрів України [160], Національний банк України [161], Пенсійний фонд України [156], Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [162] тощо. Досить чисельну групу

складають судові справи, в яких оскаржуються регуляторні акти, як нормативно-правові, зокрема, про встановлення тарифів на комунальні послуги [163], про затвердження містобудівної документації на місцевому рівні [164] тощо.

Важливо, що особливості розгляду справ про оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень визначаються ст. ст. 264-265 КАС України, за вимогою яких, у разі відкриття провадження у справі про оскарження нормативно-правового акта, суд зобов'язує відповідача опублікувати оголошення у тому виданні, в якому був опублікований нормативно-правовий акт. Оголошення має бути опубліковано не пізніше, як за сім днів до підготовчого засідання суду, та повинно містити інформацію про дату, час та місце розгляду справи та реквізити оскаржуваного нормативно-правового акта [37]. Крім того, після закінчення розгляду справи, резолютивна частина рішення також публікується у виданні, в якому було офіційно оприлюднено нормативно-правовий акт.

Недотримання вказаного порядку розгляду справи про оскарження нормативно-правового акта є однією з поширених підстав скасування судом касаційної інстанції рішень судів першої та апеляційної інстанцій з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції для розгляду справи з дотриманням встановленої процедури [165; 166].

Зокрема, Верховний Суд скасовуючи судові рішення першої та апеляційної інстанції і направляючи справу на новий розгляд, у постанові від 9 грудня 2020 р. № 813/746/18 зазначив, що для оскарження нормативно-правових актів місцевого органу виконавчої влади передбачена інша процедура, ніж та, що передбачена для оскарження актів індивідуальної дії. Зважаючи на можливість багаторазового застосування нормативно-правового акта та поширення відповідних вимог на невизначене коло осіб, у випадку відкриття провадження у справі щодо оскарження нормативно-правового акта відповідач повинен виконати покладений на нього судом обов'язок опублікувати

оголошення про це у виданні, в якому вказаний акт був або мав бути офіційно оприлюднений з урахуванням правил Указів Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ним чинності» від 10 червня 1997 року № 503/97, «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України» від 13 грудня 1996 року № 1207/96. Недотримання встановленого законом спеціального порядку розгляду спорів про визнання нечинним нормативно-правового акта є істотним порушенням процесуального права, який впливає на права та інтереси інших осіб, на яких поширюється дія нормативно-правового акта [270].

Важливість дотримання особливої процедури розгляду адміністративної справи про оскарження нормативно-правового акта полягає у тому, що прийняттям незаконного акта порушуються права невизначеного кола осіб, яких суд має повідомити про розгляд справи з тим, щоб кожен, хто вважає, що таким актом порушено його права та інтереси міг долучитися до розгляду справи, подати свої доводи та пояснення. Крім того, опублікування резолютивної частини судового рішення є офіційним доведенням до відома всіх осіб про втрату чинності відповідного нормативно-правового акта.

Розгляд та вирішення адміністративних справ щодо оскарження нормативно-правового акта, виданого міністерством чи іншим центральним виконавчим органом, Національним банком чи іншим суб'єктом владних повноважень, чия юрисдикція діє на всій території нашої країни, здійснює окружний адміністративний суд, в територіальній юрисдикції якого лежить місто Київ (ст. 27 КАС України) [37]. Такий підхід законодавця створює умови для уникнення ситуацій, коли суди приймають стосовно одного й того ж нормативно-правового акта протилежні рішення.

Приміром, подібну до вищезазначеної ситуації у своєму дисертаційному дослідженні описує Ю.В. Георгієвський. Так, у задоволенні позову громадянина Ч. як акціонера банку рішенням Печерського районного суду м. Києва про визнання недійсною постанови Правління Національного банку

відмовлено (чим підтверджено її правомірність), а рішенням господарського суду м. Києва аналогічний позов цього банку задоволено (нормативно-правовий акт Національного банку визнано недійсним). Науковець вказав, що однозначної відповіді на питання, яке із вказаних судових рішень підлягає виконанню, не дав і Верховний Суд, до якого Мін'юст звертався за відповідним роз'ясненням. Тому в таких випадках Міністерство юстиції та суб'єкти нормотворення самостійно приймали рішення, виходячи із власних повноважень, визначених законодавством [167, с. 10].

В останній час завдяки тому, що справи про оскарження нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади та деяких інших суб'єктів владних повноважень підвідомчі окружним адміністративним судам, які поширюють свою територіальну юрисдикцію на м. Києва, суди виносять узгоджені рішення у відношенні нормативно-правових актів, враховуючи раніше вироблену практику. Приміром, у справі № 826/17586/16 фізичною особою – вкладником банку оскаржувався абзац другий п. 5 розділу II Порядку виявлення правочинів (у тому числі договорів), що є нікчемними, а також дій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у разі їх виявлення, затвердженого рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 25.06.2016 № 826, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.06.2016 за № 863/28993. Верховний Суд, залишаючи без змін постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 3 жовтня 2017 року та постанову Київського апеляційного адміністративного суду від 5 квітня 2018 року, якими позов задоволено повністю, у постанові від 26 травня 2020 року [168] послався, крім іншого на позицію, що містилась у постанові Верховного Суду від 18 жовтня 2019 року у справі № 826/17410/16 [169], якою вже було скасовано оскаржуваний абзац другий п. 5 розділу II Порядку виявлення правочинів (у тому числі договорів), що є нікчемними, а також дій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у разі їх виявлення.

Що стосується безпосередньо особливостей процесу виконання судових рішень, то з цього приводу слід зазначити, що судова практика засвідчує, що у

судових рішеннях про визнання нормативно-правових актів протиправними та нечинними, як правило, не визначено спосіб та порядок їхнього втілення на практиці.

Суть проблеми в тому, в який саме спосіб суб'єкту нормотворення треба виконувати судові рішення про те, що його нормативно-правовий акт визнано протиправним чи таким, що суперечить змісту правового акта з вищою юридичною силою, цілком або в конкретні частині: вчиняючи дії (видача розпорядчого документу про те, що нормативно-правовий акт скасовується або виключаються окремі його структурні одиниці) чи залишаючись бездіяльним (не вдаватися до застосування такого нормативно-правового акта або окремої його структурної частини).

Вважаємо, що процес виконання судових рішень в адміністративних справах, якими визнано протиправним та скасовано нормативно-правовий акт, складається з трьох етапів: 1) опублікування безпосередньо суб'єктом, чий акт визнано протиправним та скасовано, резолютивної частини рішення суду, що має наслідком доведення до відома всіх зацікавлених осіб факту скасування відповідного акта; 2) реєстрація Міністерством юстиції України скасування дії нормативно-правового акта та внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; 3) врахування суб'єктом владних повноважень висновків адміністративного суду та підстав скасування нормативно-правового акта з метою утримання у майбутньому від прийняття неправомірних актів з подібних підстав та аналогічного змісту.

Так, що стосується першого етапу, то обов'язок опублікувати резолютивну частину рішення суду у виданні, в якому був офіційно оприлюднений нечинний нормативно-правовий акт, напрямку слідує із положень ст. 265 КАС України. Суттєвим недоліком при цьому є не визначення конкретного строку, протягом якого така публікація має бути здійснена. У цьому контексті може виникнути питання про можливість звернення позивача до виконавчої служби з метою примусового опублікування відповідного рішення у разі, якщо суб'єкт владних повноважень самостійно не виконав цього

обов'язку. Вказане питання потребує урегулювання у КАС України шляхом встановлення конкретного строку опублікування резолютивної частини рішення та Законі України «Про виконавче провадження».

Що стосується реєстрації скасування акта, то відповідна процедура урегульована указами Президента України від 3 жовтня 1992 р. № 493 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» [170], від 27 червня 1996 р. № 468 «Про Єдиний державний реєстр нормативних актів» [171], постановами Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» [172], від 23 квітня 2001 р. № 376 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним» [173], Порядком подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 березня 2020 р. № 1207/5) [174].

Суб'єктами, уповноваженим здійснювати державну реєстрацію нормативно-правових актів та вести Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, є Міністерство юстиції України та його територіальні управління (п. 2 Указу Президента України № 493). Отже, на цьому етапі виконання судового рішення покладається саме на ці органи.

Відповідно до п. 17 Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акта може бути скасовано у зв'язку, зокрема, з набрання законної сили судовим рішенням про визнання нормативно-правового акта протиправним (незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили) та нечинним повністю або в окремій його частині.

У зв'язку з цим можна погодитись з думкою науковців, які зауважують,

що для виконання судових рішень про визнання нечинними нормативно-правових актів відсутня потреба у прийнятті суб'єктом владних повноважень розпорядчого акта про скасування акта, визнаного нечинним у судовому порядку. В обґрунтування такої думки науковці зазначають, що державна реєстрація таких розпорядчих документів, з огляду на судові рішення, є формальною: у разі набрання законної сили судовим рішенням про визнання нечинним нормативно-правового акта, законодавство про державну реєстрацію нормативно-правових актів з низкою його вимог, зокрема, щодо моменту набрання чинності розпорядчим документом про його скасування чи погодження його із заінтересованими органами, не застосовується [175, с. 132].

Не пізніше наступного робочого дня після занесення відомостей про нормативно-правовий акт або його скасування до Державного реєстру у службовому порядку інформація про здійснення державної реєстрації нормативно-правового акта передається до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів для внесення відповідної відмітки до нього (п. 13 Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади).

Однак, справедливо зауважити, що органи Міністерства юстиції України не єдині суб'єкти, які приймають участь у виконанні судового рішення про визнання нечинним нормативно-правового акта. До виконання такого судового рішення також можуть залучатися міністерства та відомства, як головні розробники акта, що визнаний нечинним.

До такого висновку дійшов, зокрема, Верховний Суд у справі № 826/7011/16, в якій було визнано протиправною постанову Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 року № 1181 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» в частині внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 року № 189 «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме».

В касаційному порядку рішення судів попередніх інстанцій у частині визнання нечинною цієї постанови не переглядалось, однак переглядалось у частині, якою суди відмовили стягнути з Кабінету Міністрів України матеріальну шкоду, заподіяну позивачу прийняттям неправомірної постанови. У цій частині Верховний Суд зробив висновок, що забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального забезпечення належить до повноважень Мінсоцполітики, відтак, саме цей орган є відповідальним за стан державного управління у цій сфері. При цьому прийняття актів Уряду передбачає багатостадійний процес, в якому проект відповідного акта готує міністерство, що визначається головним розробником, та надає його на розгляд Уряду. Позаяк, відповідальність за виконання акта після набрання ним чинності, як правило, несе міністерство, що виступало його головним розробником та до відання якого належить управління сферою, регулювання якої стосується такий акт [176].

Отже, не виключено, що виконання судового рішення про визнання нечинним нормативно-правового акта Уряду покладатиметься на профільні міністерства та відомства, тож доцільним є залучення цих органів до участі у справі як третіх осіб. Так само це стосується й Міністерства юстиції України для того, щоб не виникало питань про те, в якому порядку та якій формі Міністерство юстиції України має бути повідомлене про прийняте судове рішення, яким визнано нечинним нормативно-правовий акт. Але така потреба виникає виключно у разі, якщо розглядається справа про оскарження нормативно-правового акта, який підлягає державній реєстрації.

Не менш важливим є завершальний етап виконання судового рішення про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта, який полягає в утриманні у майбутньому від прийняття аналогічного акта з урахуванням підстав, якими керувався адміністративний суд, визнаючи нечинним відповідний акт.

Тим не менш, на практиці зустрічаються випадки, коли суб'єкт владних повноважень підходить досить формально до виконання судового рішення,

яким визнано нечинним його акт, зокрема, приймає новий акт аналогічного змісту. Приміром, у вже згадуваній справі № 826/7011/16 [176] у судовому порядку було визнано нечинною постанову Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 року № 1181 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» в частині внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 року № 189 «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» [178] з цієї підстави, що пункт 8 нової редакції Постанови № 189 суперечив приписам ст. 182 Сімейного кодексу України.

Однак, вже у листопаді 2018 року Кабінет Міністрів України прийняв нову постанову № 929 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [179], яка відтворила повністю зміст визнаної нечинною постанови № 1181.

Для таких випадків ч. 3 ст. 265 КАС України передбачено, що позов про оскарження нормативно-правових актів, які відтворюють зміст або прийняті на виконання нормативно-правового акта, визнаного судом протиправним і нечинним повністю або в окремій його частині, розглядається судом за правилами спрощеного позовного провадження [37]. Однак, зазначений припис процесуального законодавства не вирішує у повній мірі проблему належного виконання судових рішень в адміністративних справах про визнання нечинним нормативно-правового акта, адже суб'єкт владних повноважень, який повторно прийняв акт аналогічного змісту, не несе за це жодної відповідальності.

Таким чином, порядок виконання судових рішень про визнання протиправними та нечинними нормативно-правових зазвичай складається з трьох етапів, які включають: опублікування безпосередньо суб'єктом, чий акт визнано протиправним та скасовано, резолютивної частини рішення суду, що має наслідком доведення до відома всіх зацікавлених осіб факту скасування відповідного акта; реєстрацію Міністерством юстиції України та його територіальними управлінням скасування дії нормативно-правового акта та

внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; врахування суб'єктом владних повноважень висновків адміністративного суду та підстав скасування нормативно-правового акта з метою утримання у майбутньому від прийняття неправомірних актів з подібних підстав та аналогічного змісту.

Під час виконання судових рішень досліджуваної категорії можуть виникнути такі практичні питання: в які строки після набрання судовим рішенням законної сили відповідач зобов'язаний опублікувати резолютивну частину такого рішення і чи можливе звернення позивача до виконавчої служби з метою примусового опублікування відповідного рішення у разі, якщо суб'єкт владних повноважень самостійно не виконав цього обов'язку; в якій формі та в якому порядку доводиться до відома Міністерства юстиції України судові рішення, яким визнано нечинним нормативно-правовий акт, з метою внесення відповідних відомостей до реєстрів нормативних актів.

Вказані питання потребують урегулювання у КАС України шляхом встановлення конкретного строку опублікування резолютивної частини рішення, а закріплення обов'язкового залучення органів Міністерства юстиції України (якщо відповідний акт підлягає державній реєстрації), а також профільних міністерств та відомств, які є головними розробниками акта, що визнаний нечинним, до розгляду справи про визнання нечинним нормативно-правового акта.

2.3 Суб'єкти виконання судових рішень в адміністративних справах

До процесу виконання судового рішення в адміністративному судочинстві залучаються різні суб'єкти, які є як учасниками виконавчого провадження, так і ті, на які законом покладено повноваження щодо здійснення конкретних дій, потреба в яких виникає для забезпечення належного виконання судового рішення. Тому, однією з характерних особливостей процесу виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є те, що для

виконання переважної більшості таких рішень залучаються органи, які не є відповідачем (боржником) у справі.

Перш за все, одну з головних ролей у виконанні судових рішень відвадиться суду, оскільки саме суддя адміністративного суду одноособово (або у тьому складі, в якому було постановлено судове рішення) вирішує питання, пов'язані з виконанням судових рішень (ч. 5 ст. 372 КАС України), крім питання про поворот виконання судового рішення, якщо воно вирішується судом (ч. 1 ст. 380 КАС України), та вживає інші процесуальні засоби забезпечення виконання судових рішень (роз'яснення судового рішення, заміна сторони виконавчого провадження тощо) [37].

З цього приводу слід зазначити, що роль адміністративного суду у виконанні власного судового рішення зазнала суттєвих змін після проведення судової реформи та прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [57], яким Конституцію України було доповнено, зокрема, ст. 129-1, зі змісту якої вбачається, що контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Отже, однією з новел конституційної реформи у сфері правосуддя стало те, що повноваження щодо здійснення контролю за виконанням судового рішення тепер має суд. Відтак, забезпечення виконання судових рішень в публічно-правових спорах покладається, у тому числі на адміністративні суди, які, здійснюючи судовий контроль та застосовуючи інші процесуальні засоби, сприяють реалізації конституційної засади обов'язковості судового рішення.

Активна роль адміністративного суду у процесі забезпечення виконання власного рішення обумовлюється, передусім, новим підходом до тлумачення змісту права на судовий захист, яке у контексті застосування прецедентної практики ЄСПЛ [51; 52], має своїм невід'ємним елементом право на виконання судового рішення, у тому числі винесеного стосовно органів державної влади іменем держави, тобто державою стосовно самої себе.

З цього приводу ще у 2010 році Консультативна Рада Європейських Суддів (КРЄС) сформулювала Висновок № 13 (2010) щодо ролі суддів у

виконанні судових рішень [180]. У п. 18 цього висновку зазначається, що для того, щоб судді могли виконувати свої повноваження, на судову владу мають покладатися такі завдання відносно виконання рішень: звертатися до судді, якщо виконання рішення не ініціюється або затримується відповідними органами; суддя також повинен залучатися, коли зачіпаються основні права сторін; у всіх випадках, суддя повинен мати право призначати справедливую сатисфакцію; звертатися або скаржитися до судді, якщо є будь-які зловживання в процедурі виконання тощо.

Отже, посилення ролі адміністративного суду у процесі виконання судового рішення відповідає європейському напрямку розвитку нашої держави та є сумісним із завданням поступової імплементації європейських норм та принципів у сфері виконання судових рішень у національне законодавство.

Втім, зі всіх процесуальних засобів, визначених КАС України, адміністративний суд за власною ініціативою може застосувати такі з них, як зупинення виконання судового рішення до закінчення перегляду у касаційному порядку (ст. 375 КАС України), встановлення судовий контроль за виконанням судового рішення (ст. 382 КАС України). Всі інші процесуальні засоби адміністративний суд застосовує за зверненням виконавця або заявою учасника справи. На сьогодні тільки починає формуватися судова практика у питаннях забезпечення судом виконання власного рішення за допомогою вжиття різноманітних процесуальних засобів.

Характерно, що в Законі України «Про виконавче провадження» суд (суддя) взагалі не згадується як учасник виконавчого провадження, хоча відповідно до Конституції України та КАС України останній наділений широкими повноваженнями у сфері забезпечення виконання судових рішень. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити положення Закону України «Про виконавче провадження» статтею, в якій закріпити повноваження суду (судді) як учасника виконавчого провадження, а саме: здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця тощо.

Також суб'єктами виконання судового рішення є учасники виконавчого провадження – боржник та стягувач. Вказані суб'єкти передусім зацікавлені у виконання судового рішення, яке набуло законної сили, та приймають найбільш активну участь у його виконанні. Ще одну групу складають державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій. У четверту групу суб'єктів виконання судового рішення можна віднести інших осіб, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення.

Так, стягувач є одним із головних та обов'язковим учасником виконавчого провадження, який має особисту заінтересованість у наслідках виконавчих дій, що зумовлює його особливий процесуальний статус. Зазначений інтерес стягувача має як матеріально-правову, так і процесуально-правову спрямованість [181, с. 70].

Від активної позиції стягувача може залежати ефективність та своєчасність виконання судового рішення, оскільки саме за заявою стягувача починається примусове виконання судового рішення, стягувач може звернутися із заявою до суду про оскарження бездіяльності виконавця або суб'єкта владних повноважень щодо виконання судового рішення, а також подавати клопотання про заміну сторони виконавчого провадження, про зміну способу і порядку виконання судового рішення, якщо таке виконання ускладнюється у зв'язку з об'єктивними перепонами тощо. Тобто стягувач, як найбільш зацікавлений суб'єкт виконання судового рішення, шляхом здійснення контролю за виконанням судового рішення, може подавати відповідні заяви та клопотання до суду чи виконавця, якщо аргументовано вважає, що виконання судового рішення необґрунтовано затягується.

Інша сторона – боржник відіграє не менш важливу роль у процесі виконання судового рішення, адже від його волевиявлення залежить

своєчасність виконання судового рішення. Особливістю статусу суб'єкта владних повноважень як боржника у процесі виконання судового рішення є те, що повністю виконати самостійно судові рішення, за винятком деяких випадків (наприклад, коли способом виконання є утримання від вчинення певних дій), такий суб'єкт не має повноважень. У зв'язку з цим виникає потреба у залученні інших органів – уповноважених здійснювати списання з бюджетів, реєстрацію нормативно-правових актів тощо. Однак, така ситуація не означає пасивної ролі відповідача – боржника у справі, оскільки останній має вжити всіх необхідних заходів для доведення до відома уповноважених органів про необхідність виконати судові рішення, а саме: здійснити залежні від нього дії та прийняти з цього приводу рішення (здійснити перерахування, донарахування, розрахувати належні до виплати суми тощо), направити судові рішення до суб'єктів, які уповноважені здійснювати списання коштів та ін.

Для того, щоб бути суб'єктами виконання судових рішень стягувач та боржник повинні мати достатній рівень адміністративної процесуальної дієздатності, яка полягає у здатності реалізовувати процесуальні права і виконувати обов'язки під час здійснення примусового виконання юрисдикційних рішень. Вона одночасно поєднує у собі можливість реалізації прав і виконання обов'язків, а також здатність нести відповідальність за свої дії або бездіяльність; адміністративна процесуальна дієздатність відображає вольовий аспект у правовідносинах з примусового виконання рішень, адже вона так чи інакше пов'язана з діями або бездіяльністю суб'єктів виконавчого провадження [182, с. 74].

Сам по собі статус стягувача та боржника у справі вже означає, що адміністративний суд визначив наявність правових підстав для покладення певних зобов'язань на боржника та наділення стягувача зустрічними правами. Що ж стосується саме процесуальної правосуб'єктності, то КАС України, Закон України «Про виконавче провадження» визначає відповідну систему процесуальних прав та обов'язків сторін, а можливість бути носієм цих прав та виконувачем обов'язків визначається – щодо фізичної особи досягненням

повноліття і невизнання судом їх недієздатними, а також до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь (ч. 2 ст. 43 КАС України); щодо юридичних осіб приватного права статутом; щодо органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень законом та положенням про відповідний орган.

При цьому представництво інтересів колективних учасників виконавчого провадження у правовідносинах у сфері виконання судового рішення здійснюється представником, який має підтвердити свої повноваження у порядку, визначеному ст. 16 Закону України «Про виконавче провадження».

Одне з важливих місць у системі суб'єктів виконання судових рішень в адміністративному судочинстві відводиться виконавчій службі та державним виконавцям. Вони займають центральне місце в процесі примусового виконання судового рішення. Утворення системи органів, які виконують спеціальну та єдину функцію – виконання судових рішень, є одним із завдань держави щодо реалізації своїх повноважень у сфері захисту прав та свобод людини та громадянина, захисту охоронюваних законом інтересів.

Зокрема, як зазначив у своєму рішенні від 15 травня 2019 р. № 2-р(П)/2019 Конституційний Суд України, позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання [183].

На сьогодні систему органів примусового виконання рішень відповідно до ст. 6 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» становлять:

- 1) Міністерство юстиції України;
- 2) органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку [184].

Крім того, у силу ст. 6 Закону України «Про виконавче провадження» у випадках, передбачених законом, рішення щодо стягнення майна та коштів виконуються податковими органами, а рішення щодо стягнення коштів - банками та іншими фінансовими установами [35].

Н.А. Сергієнко, аналізуючи зміст Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», доходить до висновку, що у приписах ст. 1 цього Закону йдеться про примусове виконання, яке покладено на органи Державної виконавчої служби та приватних виконавців, а не на органи забезпечення примусового виконання. Отже, за висновком науковця, у буквальному тлумаченні наведених приписів органи Державної виконавчої служби здійснюють примусове виконання рішень. Однак, як вважає Н.А. Сергієнко, таке твердження не ґрунтується ні на положеннях законодавства, ні на здобутках теорії виконавчого процесу [185, с. 67].

Можна підтримати думку науковця, оскільки, зокрема, в адміністративному судочинстві державний виконавець безпосередньо не здійснює примусового виконання судового рішення, а лише вживає заходи, спрямовані на забезпечення такого виконання іншими уповноваженими суб'єктами. Тому у буквально-логічному сенсі органи державної виконавчої служби буде правильніше означити, як органи, які забезпечують примусове виконання судових рішень.

Визначаючи особливості статусу органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень, А.С. Зеленов зазначає, що оскільки для примусового виконання характерна полісуб'єктність, відповідні органи державної виконавчої служби та виконавці мають своїм єдиним призначенням виконання рішень судів та інших органів. Також науковець підкреслює, що для органів примусового виконання рішень адміністративних судів характерна державно-владна природа, оскільки приватні виконавці відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» позбавлені права виконувати рішення адміністративних судів [186, с. 60].

Тобто законодавцем за органами державної виконавчої служби закріплено та виключно на них покладено обов'язок щодо забезпечення примусового виконання судових рішень в адміністративних справах.

Згідно з Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» державні виконавці – це керівники установ державної виконавчої служби, їх заступники, головні державні виконавці, старші державні виконавці, державні виконавці органів державної виконавчої служби. Державні виконавці, керівники й спеціалісти органів державної виконавчої служби є державними службовцями [184].

Необхідно підтримати думку деяких науковців про те, що діяльність суб'єктів реалізації заходів примусового виконання судових рішень на пряму залежить від ефективної організації їх діяльності, адже лише за умови належної організації вбачається можливим досягти конкретної мети, а також попередити зловживання своїм службовим становищем як з боку приватних, так і державних виконавців, а все це є передумовою дотримання прав та свобод всіх інших учасників таких правовідносин.

Державний виконавець, який також виступає по суті суб'єктом владних повноважень, наділений вагомою системою гарантій та відповідно й можливостей примусового впливу на боржника – суб'єкта владних повноважень, оскільки у своїй діяльності державний виконавець спирається на державний орган – державну виконавчу службу.

Крім сторін та державного виконавця, необхідно згадати про факультативних учасників виконавчого провадження, а саме – прокурора, експерта, спеціаліста, перекладача, суб'єкта оціночної діяльності. Необхідність у залученні цих учасників може виникнути, зокрема, у разі, якщо боржник чи стягувач є іноземцем або не володіє державною мовою; якщо виникає потреба у примусові реалізації майна боржника, включаючи державний орган; якщо виникає необхідність у проведенні експертизи чи наданні компетентного висновку стосовно питань, що виникають у процесі виконання судового рішення тощо.

Статус цих учасників виконавчого провадження, їх права та обов'язки, підстави відповідальності, порядок та умови залучення визначені Законом України «Про виконавче провадження».

Досліджуючи питання щодо суб'єктів виконання судового рішення в адміністративних справах, А.С. Зеленов справедливо зауважує, що за деякими категоріями справ виконати рішення адміністративного суду може лише суб'єкт, що не був учасником судового провадження, проте лише такий суб'єкт наділений повноваженням вчиняти дії, завдяки яким судові рішення адміністративного суду виконується. У зв'язку з цим науковець пропонує в судових рішеннях зазначати, який орган зобов'язується на такі дії [186, с. 52].

Отже, четверту групу суб'єктів виконання судових рішень в адміністративному судочинстві складають органи та посадові особи, які не є учасниками виконавчого провадження, але на які законом покладаються повноваження щодо здійснення окремих дій у межах цілісної процедури виконання судового рішення. Разом з тим, вважаємо, що пропозиція науковця визначати у судовому рішенні орган, який має вчинити певні дії, спрямовані на виконання судового рішення, видається дещо спірною. Якщо суд буде визначати всіх осіб, які будуть залучені до процесу виконання судового рішення, то резолютивна частина судового рішення буде громіздкою, а тому може стати незрозумілою. Тому, на нашу думку, достатньо того, що відповідний обов'язок конкретного органу закріплений у законі.

Характерно, що Закон України «Про виконавче провадження» (ст. ст. 14, 15) не відносить вказані органи до учасників виконавчого провадження. Однак, у науковій літературі висловлюється думка, що визначене у наведених статтях Закону коло учасників виконавчого провадження є неповним, оскільки насправді учасниками виконавчого провадження є всі особи, які у тій чи іншій мірі приймають участь у виконанні судового рішення. Така думка обґрунтована тим, що всіх учасників виконавчого провадження варто розглядати як одну систему, цілісний організм, де всі учасники взаємодіють один із одним для досягнення мети виконавчого провадження [187, с. 158].

Виходячи з того, що доктринальною у правовій науковій є думка про те, що поняття «суб'єкти виконавчого процесу» є ширшим, аніж поняття «учасники виконавчого провадження», а число та склад суб'єктів виконавчого процесу, залучених до виконання, як і їх роль, можуть змінюватися [188, с. 88], вважаємо, що включення тих державних органів, на які законодавством покладено зобов'язання щодо здійснення окремих дій, спрямованих на виконання рішення в адміністративній справі, до складу учасників виконавчого провадження, є спірною позицією. Разом з тим, безумовним фактом є те, що такі органи є суб'єктами виконавчого процесу, тобто виконання судового рішення як у примусовому, так і добровільному порядку.

Так, одним із органів, який часто залучається до виконання судових рішень в адміністративному судочинстві є Міністерство юстиції України. Зважаючи на різноплановість повноважень органів, які входять до його структури, Ю.В. Білоусов висловив точку зору про те, що Міністерство юстиції України покладає на себе повноваження й безпосереднього регулятора, й виконавця судових рішень. Звідси, на думку науковця, виникає певна суперечність, оскільки Міністерство юстиції України як таке, як центральний орган виконавчої влади, як юридична особа, не можуть бути уповноважені на здійснення виконання судових рішень та рішень інших органів, оскільки не можна одночасно виступати і як регулятор, і як виконавець [189, с. 90].

Така позиція вченого заслуговує на увагу, оскільки Міністерство юстиції України, крім іншого виступає й органом, який регулює та контролює діяльність виконавчої служби. При тому, що інші його підрозділи, наприклад, реєстраційна служба, можуть виступати відповідачами (боржниками) в адміністративній справі. Водночас, така ситуація навряд чи може викликати певний конфлікт інтересів, оскільки організаційна структура Міністерства юстиції України побудована таким чином, що контроль за кожним напрямом діяльності фактично здійснює відособлений орган, ризик централізованого впливу на який аналогічний до будь-якого іншого впливу з центру на державні органи (наприклад, зі сторони розпорядника державними коштами).

Виходячи зі змісту повноважень, які покладені на Міністерство юстиції України Положенням про Міністерство юстиції України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 [190], можна дійти до висновку, що вказаний орган залучається до виконання судових рішень про:

- внесення або виключення з реєстру фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, інших громадських формувань відомостей про відповідну особу припинення такої особи;

- внесення або виключення з державного реєстру речових прав та їх обтяжень відомостей про зареєстроване право власності, інше речове право;

- внесення або виключення з державного реєстру відомостей про нормативно-правовий акт, визнання його нечинним повністю або у певній частині;

- здійснення офіційного опублікування нормативно-правового акта або відомостей про втрату ним чинності повністю або у відповідній частині;

- про застосування заходів відповідальності до нотаріусів, державних реєстраторів, осіб та органів виконавчої служби, якщо їх дії чи бездіяльність визнані протиправними тощо.

Також відповідні органи Міністерства юстиції України залучаються до виконання судового рішення в адміністративній справі, якщо таке рішення має бути виконано на території іншої держави.

Іншим органом, який може залучатися до виконання судових рішень, зокрема, про стягнення коштів державного бюджету, є державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, який відповідно до ст. 25 БК України здійснює безспірне списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду [152].

Конкретні повноваження цього органу визначені Положенням про Державну казначейську службу України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215 [191], відповідно до якого

Державна казначейська служба України залучається до виконання судових рішень, відповідно до яких необхідно:

- здійснити повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету, за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету;

- здійснити бюджетне відшкодування податку на додану вартість;

- здійснити перерахування компенсації частини суми штрафних (фінансових) санкцій покупцям (споживачам) за рахунок сплачених до державного бюджету сум штрафних (фінансових) санкцій, застосованих контролюючим органами за наслідками проведеної перевірки за зверненням або скаргою покупця (споживача) про порушення платником податків встановленого порядку проведення розрахункових операцій тощо.

Отже, суб'єктів виконання судового рішення в адміністративному судочинстві доцільно поділити на чотири групи: 1) суд, що постановив рішення, від активної позиції якого залежить своєчасність та належність виконання судового рішення; 2) учасники справи – боржник та стягувач, які є найбільш зацікавленими у виконанні судового рішення; 3) державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій; 4) інші органи, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення.

Слід зауважити, що однією з новел судової реформи є посилення ролі адміністративного суду у процесі виконання судового рішення, що цілком відповідає європейському напрямку розвитку нашої держави та є сумісним із завданням поступової імплементації європейських норм та принципів у сфері виконання судових рішень у національне законодавство.

Своєчасне виконання судового рішення багато у чому залежить від активної позиції стягувача, чи то суб'єкта приватного, чи то публічного права,

оскільки саме від своєчасного звернення останнім судового рішення до примусового виконання, а також вчинення інших процесуальних дій (звернення до суду або виконавця із заявами, клопотаннями тощо) реагування на безпідставне затягування виконання судового рішення, залежить належне та своєчасне виконання судового рішення або певних дій, спрямованих на таке виконання.

Особливістю статусу боржника – суб'єкта владних повноважень є те, останній не завжди має повноваження від початку та до кінця самостійно виконати судові рішення. У зв'язку з цим виникає потреба у залученні інших органів – уповноважених здійснювати списання з бюджетів, реєстрацію нормативно-правових актів тощо. Однак, така ситуація не означає пасивної ролі відповідача – боржника у справі, оскільки останній має вжити всіх необхідних заходів для доведення до відома уповноважених органів про необхідність виконати судові рішення, а саме: здійснити залежні від нього дії та прийняти з цього приводу рішення (здійснити перерахування, донарахування, розрахувати належні до виплати суми тощо), направити судові рішення до суб'єктів, які уповноважені здійснювати списання коштів та ін.

Важливе місце у системі суб'єктів виконання судових рішень в адміністративному судочинстві відводиться виконавчій службі та державним виконавцям, оскільки вони займають центральне місце в процесі примусового виконання судового рішення. Утворення системи органів, які виконують спеціальну та єдину функцію – виконання судових рішень, є одним із завдань держави щодо реалізації своїх повноважень у сфері захисту прав та свобод людини та громадянина, захисту охоронюваних законом інтересів.

Найбільш часто до процесу виконання судового рішення в адміністративному судочинстві залучаються органи Міністерства юстиції України, зокрема, коли виконання рішення передбачає внесення відомостей або їх виключення до/з деяких державних реєстрів (речових прав та і обтяжень, фізичних осіб – підприємців, юридичних осіб та громадських формувань, нормативно-правових актів), вжиття заходів відповідальності до нотаріусів,

державних реєстраторів та ін., а також державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, зокрема, для виконання судових рішень, в яких передбачається звернення стягнень на кошти державного чи місцевого бюджетів.

Висновки до розділу 2

1. Порядок виконання судового рішення – це послідовна, здійснювана у визначеному законом порядку, зміна пов'язаних між собою етапів, на кожному з яких судом, сторонами, державним виконавцем, іншими особами – учасниками виконавчого провадження реалізується певна сукупність дій, спрямованих на виконання боржником в адміністративній справі покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

2. Особливістю виконання судових рішень у справах, в яких боржником є колегіальний суб'єкт публічного управління, є те, що способом виконання таких рішень є, як правило, прийняття конкретного рішення або вчинення певної дії на користь позивача, позаяк, виконання такого рішення у примусовому порядку можливо лише шляхом спонукання виконавцем або судом за допомогою процесуальних засобів та засобів примусу (штрафу) відповідного суб'єкта виконати рішення суду.

3. Особливістю виконання судових рішень щодо стягнення коштів з бюджетів є те, що державний виконавець позбавлений повноважень самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами, оскільки стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи. Однак, як правило, цей орган не залучається судами в якості співвідповідача, оскільки останній лише реалізує повноваження розпорядника бюджетних коштів, але не є органом, який допустив порушення прав та законних інтересів позивача.

Для підвищення ефективності виконання судових рішень у зазначеній категорії справ доцільно розглянути можливість участі у судовому процесі в якості третьої сторони головних розпорядників коштів відповідного бюджету – міністерства чи іншого центрального органу влади, якому підпорядковується бюджетна держустанова-боржник, оскільки, якщо боржник має недостатньо фінансових ресурсів, роль гаранта втілення судового рішення надаватиметься державі в особі вищестоящої владної держструктури.

4. Під час виконання судових рішень про визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта можуть виникнути такі практичні питання: в які строки після набрання судовим рішенням законної сили відповідач зобов'язаний опублікувати резолютивну частину такого рішення і чи можливе звернення позивача до виконавчої служби з метою примусового опублікування відповідного рішення у разі, якщо суб'єкт владних повноважень самостійно не виконав цього обов'язку; в якій формі та в якому порядку доводиться до відома Міністерства юстиції України судове рішення, яким визнано нечинним нормативно-правовий акт, з метою внесення відповідних відомостей до реєстрів нормативних актів.

Для їх урегулювання у КАС України пропонуємо встановити конкретний строк опублікування резолютивної частини рішення та закріпити обов'язкове залучення органів Міністерства юстиції України (якщо відповідний акт підлягає державній реєстрації), а також профільних міністерств та відомств, які є головними розробниками акта, який оскаржується, до розгляду адміністративної справи.

5. Суб'єктів виконання судового рішення в адміністративному судочинстві доцільно поділити на чотири групи: 1) суд, що постановив рішення, від активної позиції якого залежить своєчасність та належність виконання судового рішення; 2) учасники справи – боржник та стягувач, які є найбільш зацікавленими у виконанні судового рішення; 3) державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого

провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій; 4) інші органи, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення.

З метою закріплення статусу суду (судді) як учасника виконавчого провадження пропонуємо доповнити положення Закону України «Про виконавче провадження» статтею, в якій закріпити повноваження суду (судді) у виконавчому провадженні, а саме: здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця тощо.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

3.1 Європейський досвід у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах

За роки незалежності в Україні зроблені певні кроки на шляху до вдосконалення процесуального законодавства у сфері регулювання виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, проте, як свідчить кількість звернень громадян України до ЄСПЛ з питань невиконання судових рішень, функціонування механізму виконавчого провадження в адміністративному судочинстві залишається недостатньо ефективним.

З цього приводу необхідно погодитись з науковцями, які зауважують, що однією з причин недостатньої ефективності системи виконання судових рішень є замалий досвід правового регулювання системи суб'єктів виконавчого провадження як складової інституту адміністративного права, що сприяє неналежному та несвоєчасному виконанню рішень судів та інших органів та стає однією з головних причин падіння авторитету судової влади. За таких умов влада змушена звертати увагу на зарубіжний досвід здійснення виконавчого провадження та розглядати можливості його застосування в Україні [192, с. 39].

Крім того, рецепція зарубіжного, особливо європейського досвіду обумовлена євроінтеграційними процесами України, що тривають в Україні. Так, у ст. 114 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначено, що Україна забезпечує, щоб існуючі закони та майбутнє законодавство поступово досягли сумісності з *acquis* ЄС [1].

Отже, актуальність дослідження зарубіжного досвіду у сфері виконання судових рішень в адміністративному судочинстві не викликає сумніву, оскільки

наразі для України надважливим є підвищення авторитету судової влади, особливо в адміністративному судочинстві, чого неможливо досягти без формування ефективного механізму виконання судових рішень.

Досліджуючи зарубіжний досвід у сфері виконання судових рішень, передусім необхідно зазначити, що для країн-членів ЄС Комітетом міністрів Ради Європи та Консультативною радою європейських суддів (КРЕС) розроблено ряд рекомендацій та висновків, в яких порушуються питання удосконалення механізму виконання судових рішень, зокрема, в адміністративному судочинстві.

Приміром, 19 листопада 2010 р. в м. Страсбурзі за дорученням Комітету міністрів Ради Європи КРЕС на основі відповідей на питання опитувальника, наданих 34 державами-членами було розроблено Висновок № 13 (2010) щодо ролі суддів у виконанні судових рішень [180]. Так, КРЕС зазначається, що у разі, коли стороні у справі потрібне виконання рішення, ініціювання процедури його виконання повинно бути легким; варто попередити будь-які перешкоди, зокрема, надмірні витрати; виконанню, в свій час, повинна бути притаманна швидкість і ефективність; потрібно забезпечити необхідне фінансування. Чіткими правовими нормами має визначатися перелік доступних ресурсів, відповідальних органів та відповідної процедури їх розподілення.

Окремий розділ у Висновку № 13 (2010) присвячений ролі судді у виконанні судових рішень в адміністративних справах, в якому КРЕС вказала на те, що відтермінування процедури виконання рішення не повинно мати місце, окрім як з підстав, передбачених законом. На думку КРЕС, у країні, де переважає верховенство права, органи держави, в першу чергу, зобов'язуються дотримуватися судових рішень і забезпечувати їхнє швидке виконання «ex officio». Самою ідеєю державного органу, що не підкоряється судовому рішення, підривається концепція примату закону [180].

Важливо також звернути увагу на те, що у Висновку № 13 (2010) КРЕС підкреслила, що дії посадових осіб, які затримують або надають відмову у виконанні рішення, завжди повинні бути предметом ефективного судового

контролю; органи з виконання рішень, які займаються виконанням рішень, прийнятих проти державних органів, повинні бути компетентними й мають застосовувати ті ж процесуальні принципи; судді не повинні зазнавати обмежень у застосуванні тих самих правових положень, а також у забезпеченні ефективної компенсації за затримку в процедурі виконання рішень (індексації, штрафні відсотки за прострочені платежі за загальною ставкою, окремі збитки, інші стягнення) [180].

Також варто окремо зупинитися на аналізі Рекомендацій № Rec (2003) 16, розроблених 9 вересня 2003 року Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про виконання адміністративних рішень і судових рішень в області адміністративного права» [193], в яких визначено принципи виконання судових рішень та рекомендації, спрямовані на забезпечення ефективного виконання адміністративних рішень і судових рішень в області адміністративного права.

Так, закріплено, що держави-члени мають створити відповідний правовий механізм для забезпечення виконання приватними особами адміністративних рішень, доведених до їх відома згідно з законодавством, не зважаючи на судовий захист їх прав та інтересів.

Під час примусового виконання повинні дотримуватися такі гарантії:

– примусове виконання рішення має бути спеціально передбачено законом;

– якщо рішення щодо приватної особи підлягає примусовому виконанню, то вказаній особі має бути надана можливість виконати адміністративне рішення впродовж розумного строку, за винятком випадків належним чином обґрунтованих термінових справ;

– про примусове виконання і обґрунтовану необхідність примусового виконання необхідно повідомляти приватні особи, щодо яких рішення підлягає примусовому виконанню;

– використані заходи примусового виконання, а також супутні фінансові санкції повинні відповідати принципу пропорційності [193].

У Рекомендаціях № Rec (2003) 16 окрема увага приділяється питанням забезпечення примусового виконання судових рішень в адміністративному судочинстві державними органами та іншими суб'єктами владних повноважень. Для випадків невиконання адміністративним органом судового рішення має бути передбачена відповідна процедура забезпечення виконання цього рішення; держави-члени мають забезпечити несення відповідальності адміністративними органами в разі відмови виконати судове рішення або його недбалого виконання. Державні службовці, відповідальні за виконання судових рішень, також можуть притягатися до дисциплінарної, цивільної або кримінальної відповідальності в разі невиконання зазначених рішень [193].

У державах ЄС вищезазначені положення набувають обов'язкового характеру та стають частиною національного законодавства. Притім, вказані рекомендації та висновки у силу ст. 129 Конституції України [47], ст. ст. 6 та 7 КАС України [37], ст. ст. 2, 6, 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [58], ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» [194] мають бути враховані й під час удосконалення процесуального законодавства України.

Крім загальноєвропейських правил та рекомендацій, у кожній країні ЄС функціонує власний механізм виконання судових рішень з притаманними йому особливостями.

Так, за видом виконавчих систем усі країни можна поділити на декілька типів. По-перше, це країни, де функціонує державна виконавча система; по-друге, країни з приватною виконавчою системою та, по-третє, країни зі змішаною системою, тобто такою, яка передбачає функціонування в її рамках як державних, так і приватних виконавців. Вибір тієї чи іншої системи у країнах зі змішаною системою залежить від категорії судових рішень, які підлягають примусовому виконанню. Тобто, наприклад, судові рішення у цивільних справах можуть виконуватись приватними виконавцями, тоді як адміністративні рішення – лише державними [195, с. 3].

Зокрема, у країнах із державною виконавчою системою, зокрема в Данії, Австрії, Італії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії тощо, виконання судових рішень

можуть здійснювати судді, судові пристави, які працюють в державних установах, та інші виконавці, перелік яких визначається законодавством. Проте у деяких країнах (зокрема, Швеції) виконання судових рішень покладається на спеціальну виконавчу службу, яка складається з працівників суду, які займають окреме становище та не є ані суддями, ані судовими приставами. Водночас, в Австрії виконання судових рішень покладається на працівників суду, які не є суддями, проте мають окремі судові повноваження.

У країнах з приватною системою, таких як Угорщина, Словаччина, Румунія, Естонія, Латвія, Литва, Нідерланди тощо, виконання судових рішень покладається на приватних виконавців [32, с. 185].

Слід зауважити, що Україну можна віднести до країн зі змішаним типом виконавчої системи, оскільки згідно зі ст. 1 Закону України «Про примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» примусове виконання судових рішень покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців [184].

Необхідно звернути увагу, що в деяких країнах питання виконання судових рішень, у тому числі й адміністративних, регулюється цивільним процесуальним законодавством (наприклад, Федеративна Республіка Німеччина). Водночас, на нашу думку, віднесення інституту виконання до галузі цивільного процесуального права на основі спільності принципів правового регулювання та визначення порядку діяльності органів виконання в рамках цивільної процесуальної форми є недоцільним.

Так, зупинимося детальніше на виконання адміністративних рішень в окремих державах.

У Французькій Республіці сформувалась унікальна французька модель виконавчих органів. Водночас, як стверджують представники Нідерландів, в основу їх системи виконавчого провадження також покладена модель виконання Французької Республіки. Крім цього, ця модель покладена в основу систем виконання багатьох держав Східної Європи і країн Балтії: Польщі,

Угорщини, Словаччини, Литви та ін. [196, с. 47].

У Франції виконавче провадження реалізується не тільки судовими виконавцями, а й генеральними прокурорами, прокурорами, командирами й офіцерами поліції. Зокрема, у 2015 році у Франції була проведена реформа у сфері примусового виконання. Так, зокрема, здійснено розширення округів, де можуть працювати судові виконавці, скасовано окремі територіальні обмеження по компетенції, а також об'єднано приватних виконавців з комісарами публічних аукціонів. На сьогодні судові виконавці у Франції є міністерськими державними службовцями. Наразі їх правовий статус визначається Ордонансом № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. (зі змінами 30 серпня 2017 р.) та поєднує в собі ознаки державного службовця та приватного підприємця [197, с. 174-175].

Судовий виконавець має монополію на виконання судового рішення, вручення повісток, повідомлень, складення актів і протоколів, проведення публічних торгів рухомого майна. Він бере участь у судових засіданнях, де забезпечує підтримання порядку, може надавати юридичні консультації [195].

Стаття 1 Ордонансу № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. визначає, що тільки судові виконавці уповноважені вручати акти та повістки, передавати повідомлення відповідно до законів і підзаконних актів, якщо спосіб передачі повідомлень не вказано, а також приводити до виконання рішення судових органів, так само як і актів або розпоряджень, обов'язкових до виконання [198].

З наведеного вище бачимо, що примусовий виконавець у Франції виконує функції на зразок судового розпорядника в Україні. Таким чином, він є більш наближеною до суду особою у порівнянні з державним виконавцем України [199, с. 263].

Стаття 4 Ордонансу закріплює, що будь-яка особа, що відповідає вимогам щодо громадянства, придатності до виконання обов'язків, доброчесності, наявності відповідного досвіду та страхування, призначається міністром юстиції на посаду судового виконавця на територіях, де створення посад судових виконавців виглядає корисним для ефективного надання

адміністративних послуг [198].

Судовий виконавець Франції має бути юристом з вищою освітою, пройти дворічне стажування в конторі судового виконавця, що практикує, та скласти державні іспити [200, с. 82], а також скласти кваліфікаційний іспит тривалістю 2 дні, який складається з усної та письмової частин і проходить у Національній процесуальній школі.

Судові виконавці не можуть здійснювати свої професійні обов'язки по відношенню до власних родичів, а також до родичів чоловіка/дружини за прямою та бічною лінією до шостого ступеня спорідненості; у протилежному випадку вони втратять повноваження на таку діяльність [198].

Судовий виконавець, здійснюючи власні повноваження, може діяти одноособово або вступити до об'єднання судових виконавців (слід зауважити, що в Україні приватним виконавцям не дозволено об'єднуватись у компанії). Проте, зазвичай, вони не працюють одноосібно. У Франції діє єдина Національна Асоціація судових виконавців – Національна палата, членство в якій, як і внесення внесків у гарантійний фонд – обов'язкове.

Згідно зі ст. 8 Ордонансу № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. Національна палата представляє всю сукупність представників професії, які надають державні послуги. Вона попереджає всі професійні конфлікти між регіональними палатами, окружними палатами чи судовими виконавцями, які належать до різних регіональних палат, чи вирішує їх шляхом примирення. У випадку неможливості примирення Національна палата виносить по таких тяжбах рішення, які підлягають негайному виконанню [198].

Цікавим у французькому законодавстві є і те, що примусові виконавці не отримують заробітної плати від держави, а стягують плату за здійснення повноважень, делегованих їм державою, за встановленими державою тарифами [199, с. 263-264].

Ми погоджуємося з думкою Н.В. Шелевера про те, що оплата праці виконавця не державою, а зацікавленою особою є позитивним моментом у виконавчому провадженні Франції, а тому така модель може бути запозичена

до української виконавчої практики. Державний бюджет не зазнає жодних витрат, пов'язаних з оплатою праці судового виконавця, разом із тим, зменшується ризик корупції під час виконавчої діяльності через законодавчо закріплені тарифи оплати послуг виконавців.

Що стосується особливостей виконання саме рішень адміністративних судів, у Франції передбачено право відповідних судів призупиняти дію оскаржуваного рішення органу державної влади за заявою позивача та за наявності двох головних умов, а саме: якщо від виконання такого рішення можуть настати серйозні наслідки та якщо збиток від цього може виявитись істотним [201, с. 9].

Такий захід має попереджувальне значення та надає змогу запобігти виникненню негативних наслідків незворотності виконання протиправного адміністративного акта, як індивідуального, так і нормативно-правового характеру. В Україні подібні заходи можуть застосовуватися адміністративними судами у порядку забезпечення адміністративного позову.

Також варто згадати про інститут колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган, у тому числі адміністративний. Зокрема, положеннями ст. L 911-5 КАС Франції передбачено право Державної ради у разі невиконання рішення органу адміністративної юстиції, для забезпечення його виконання, накладити беззастережно у виконавчому провадженні астрент (штраф) не на керівника, а на юридичну особу публічного або приватного права, яка здійснює управлінські повноваження (незалежно від покладання обов'язку відшкодувати завдані збитки) [202, с. 351].

Отже, досліджуючи досвід правового регулювання виконання судових рішень в адміністративних справах у Франції, можна запропонувати запровадити в Україні інститут колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган; розробити механізм матеріального заохочення державних виконавців за виконання судових рішень, зокрема, у нематеріальних спорах з державою.

Певні особливості виконання судових рішень в адміністративному судочинстві передбачені законодавством Федеративної Республіки Німеччина. Порядок виконавчого провадження у всіх галузях права, у тому числі в адміністративному регулюється Цивільно-процесуальним кодексом ФРН (далі – ЦПК ФРН). Виконуються рішення в межах того муніципального суду, на базі якого потрібно забезпечити проведення виконавчих дій.

Згідно з §753 ЦПК ФРН судовий виконавець виступає як компетентний виконавчий орган, якщо виконання не передається судам [203]. Відповідно до § 154 Закону про судоустрій він є службовою особою управління юстиції, а його повноваження поширюються на територію округу суду першої інстанції [204, с. 257].

Виконавчим органом є також суд з виконання рішень. До його компетенції входить звернення стягнення на права боржника щодо третіх осіб і на нерухоме майно. У суді, якому підсудна справа про виконання рішення, за заходи примусового виконання відповідає пристав, який є незалежним службовцем та підкоряється лише суду. Його рішення можуть бути оскаржені шляхом направлення звернень і скарг, за якими рішення приймається суддею суду, якому підсудна справа щодо виконання рішення (§ 766 ЦПК ФРН). У деяких випадках виконавчим органом є також суд першої судової інстанції, в провадженні якого знаходиться процес [203].

У Німеччині судовий виконавець повинен сприяти добровільному і швидкому виконанню. Якщо він не виявить речей, на які може бути звернене стягнення, а боржник доведе спроможність оплатити борг у короткий строк (в межах шести місяців) по частинах, то він здійснює стягнення по частинах, якщо проти цього не заперечує кредитор. Також судовий виконавець має право за клопотанням боржника відкласти реалізацію арештованого майна на один рік, якщо боржник зобов'язується виплатити борг протягом зазначеного строку. Крім того, звернення стягнення на майно боржника взагалі не проводиться, якщо не можна очікувати, що отримана сума від реалізації звернених до стягнення предметів перевищить витрати примусового виконання [199, с. 264].

Німецьке виконавче право проводить розрізнення в першу чергу відповідно до виду вимоги, у зв'язку з якою здійснюється виконання. Так, щодо боржника може бути винесено рішення:

- про видачу речі. Компетентним в якості органу виконання є судовий виконавець, який віднімає у боржника річ і повинен передати її кредитору;
- про здійснення дії або утримання від дії. Суд може прийняти розпорядження, що інша особа здійснює дію за рахунок особи, відносно якої винесено рішення. У випадку дій, які можуть бути здійснені тільки особисто, або при утриманні від дій особа, проти якої винесено рішення, може бути примушена до цього за допомогою грошового штрафу або примусового затримання з метою примушення до виконання зобов'язання;
- про сплату грошей. Проти боржника виносяться рішення про зобов'язання його до сплати відповідної грошової суми кредитору [205, с. 20].

Виконання адміністративних актів, які не стосуються грошових вимог, передбачено §§6-18 Закону про виконання адміністративних рішень. До них відносяться адміністративні акти, що встановлюють видачу речі, вчинення дії або утримання від неї. Заходами примусу в такому випадку виступають заміна виконання, адміністративний штраф, а також прямий примус. Якщо неможливо застосувати адміністративний штраф (наприклад, у зобов'язаної особи відсутнє майно), то в цьому випадку також використовується заміна виконання: замість адміністративного штрафу – утримання особи під вартою [206, с. 124].

Умовою виконання адміністративного акта є його незаперечність або негайне виконання. У виняткових випадках можливе застосування заходів адміністративного примусу без попереднього видання адміністративного акта. Таке негайне виконання може бути здійснено тільки в невідкладному випадку. Однак правилом є попереднє попередження про застосування примусових заходів. Попередження може вже міститися в адміністративному акті або бути переданим адресату окремим спеціальним повідомленням адміністративного органу.

Слід зауважити, що згідно з §802с ЦПК ФРН на вимогу судового виконавця для з'ясування питань матеріальної спроможності боржник зобов'язаний надати йому повну інформацію щодо власного майна і всіх наявних у нього активів. Судовий виконавець зобов'язаний попередити боржника про кримінальну відповідальність у разі надання неправдивої інформації [203].

Водночас, § 758 ЦПК ФРН закріплює повноваження судового виконавця на проведення обшуку і застосування сили. Так, судовий виконавець має право на обшук житла та сховищ боржника, якщо цього вимагає ціль виконання; він має право відкривати зачинені домашні двері, двері кімнат та сховищ; він, якщо стикається з опором, має право на застосування сили і може з цією метою просити про підтримку виконавчих органів поліції [205, с. 21].

Таким чином, повноваження судових виконавців у Німеччині дещо ширше, ніж в Україні. Водночас, слід зауважити, що активна участь судів у процедурі виконання рішень характеризується детальністю регулювання їх участі у виконавчих діях.

Окремо варто звернути увагу на відповідальність осіб за невиконання судового рішення у Німеччині. Так, ст. 288 розділу XXV «Карана користь» Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини передбачає позбавлення волі на строк до двох років або грошовий штраф особам, які відчужують частину власного майна або виключають можливість доступу до нього з наміром перешкодити примусовому виконавчому провадженню [207, с. 156].

Таким чином, для України може бути корисним досвід Німеччини у таких питаннях виконання судового рішення в адміністративних справах, як запровадження кримінальної відповідальності боржника за надання неправдивої інформації про свій майновий стан та за умисне перешкоджання примусовому виконанню судового рішення.

Деякі особливості притаманні виконанню рішень адміністративних судів в Італії. Зокрема, судова система Італії поділяється на дві гілки: загальні суди

(цивільні та кримінальні справи) і спеціальні суди (адміністративна юстиція). Адміністративна юстиція утворює самостійну систему на чолі з Державною радою, яка є одночасно і консультативним, і судовим органом. Рада контролює законність актів уряду та міністерств і розглядає апеляційні скарги на рішення нижчих обласних адміністративних трибуналів [208, с. 28].

Примусове виконання не є відокремленим від судочинства. Істотними повноваженнями у виконавчому провадженні, крім судових виконавців, наділені судді. Фактично повноваження судових виконавців і порядок здійснення ними виконавчих дій визначено у відповідному розділі Цивільного процесуального кодексу Італії. Виконавчий суддя відіграє значну роль у стадії виконання. Так, він має право одноосібно вирішувати спірні питання, що виникають під час виконання або при створенні перешкод виконанню, розглядає клопотання про відстрочку або розстрочку виконання та вирішує низку інших питань [199].

Особливістю виконання судового рішення в адміністративних справах в Італії є те, що суддя компетентний призначити спеціального відповідального за виконання судового рішення комісара, в тому числі з числа приватно-практикуючих юристів або державних службовців (за його вибором) [202, с. 353].

На підставі зазначеного необхідно констатувати, що найбільш важливе значення для удосконалення вітчизняного законодавства, що регулює виконання судових рішень в адміністративних справах, має досвід Італії щодо посилення активної ролі суду у цьому процесі, зокрема, закріплення права суду призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення.

Практичну цікавість має досвід організації виконання рішень адміністративних судів в Латвійській Республіці. На момент відновлення державної незалежності у 1990 році в країні існував так званий змішаний тип системи організації судових виконавців, характерний для радянського ладу. Судові виконавці фактично знаходилися в подвійному підпорядкуванні, тобто призначалися на посаду і контролювалися Міністерством юстиції, проте

входили в судову систему та підпорядковувались судам. Контори судових виконавців були структурною одиницею нижчої судової ланки - районних (міських) судів [209, с. 73].

Як і в багатьох країнах ЄС згодом в Латвії була проведена реформа виконавчого провадження, пов'язана з переведенням державних виконавців в приватних. Біля витоків реформи інституту судових виконавців у Латвії стояла міністр юстиції Інґріда Лабуцька, яка підтримувала думку щодо сутності однієї з головних переваг реформи в тому, що держава звільниться від оплати праці судових виконавців [210, с. 7].

До позитивних наслідків реформи в Латвії відноситься і підвищення вимог, які висуваються до судових виконавців. Вони матеріально зацікавлені у здійсненні всіх встановлених законом засобів і методів з метою швидкого і якісного виконання постанов судів та інших структур. Важливим позитивним результатом реформи стало закріплення обов'язкового страхування ризику професійної діяльності присяжних судових виконавців [210, с. 7]. На нашу думку, зазначений досвід є позитивним, та може використовуватись і в національній виконавчій системі.

Виконання рішень суду у Латвії судові виконавці здійснюють в порядку, встановленому Цивільно-процесуальним законом. Особливий порядок виконання встановлений тільки для вироків про конфіскацію майна в кримінальних справах. Вказані вирoki судові виконавці виконують в порядку, встановленому Кодексом виконання покарань Латвії [211].

У порядку виконання судових рішень, встановленому Цивільно-процесуальним законом, виконанню підлягають такі судові постанови, рішення суддів або постанови інших органів:

- вирoki суду і рішення суду у цивільних справах, а також у справах, що виникли з адміністративно-правових відносин;
- адміністративні акти, спрямовані на грошові платежі, видані установами та посадовими особами, наділеними державною владою;

- рішення суду у справах про адміністративні порушення в частині майнового стягнення;
- рішення суду про затвердження мирової угоди;
- постанови постійного третейського суду;
- постанови іноземних судів або компетентних установ і зарубіжних третейських судів у передбачених законом випадках;
- рішення суду про застосування процесуальних санкцій - накладення грошових штрафів;
- рішення комісій по трудових спорах [210, с. 7].

Виконавчий документ може бути пред'явлений до примусового виконання протягом 10 років з дня набрання постановою суду або судді законної сили, якщо законом не встановлено інші строки давності. У разі стягнення за рішенням суду періодичних платежів виконавчий документ зберігає свою силу під час всього періоду, на який присуджені платежі, а обчислення 10-річного строку починається з дня припинення кожного чергового платежу.

В законодавстві Латвійської Республіки закріплено, що судовий виконавець має право у разі необхідності провести огляд приміщень боржника і його сховищ. Якщо боржник не бере участі в огляді приміщень і сховищ, огляд проводиться із залученням понятих. У разі відмови боржника впустити судового виконавця в приміщення, займане ним, чи до місцезнаходження майна або ж відмови відкрити сховище, судовий виконавець запрошує представника поліції, в присутності якого відкриває приміщення чи сховище і здійснює його огляд [199, с. 265].

Вимоги і розпорядження судового виконавця щодо виконання судових рішень та інших постанов обов'язкові для фізичних і юридичних осіб на всій території країни. У разі невиконання вказаних вимог або розпоряджень судовий виконавець складає про це акт і представляє його в суд для вирішення питання про відповідальність. Суд у свою чергу може накласти на винних осіб

грошовий штраф [212, с. 121].

Однією з показових особливостей механізму виконання судових рішень в адміністративному судочинстві Латвії є те, що тут, зокрема, унормовано право суду зобов'язати адміністративну установу прийняти впродовж строку, який не перевищує восьми тижнів, рішення з метою забезпечення задоволення вимог скарги на управлінську бездіяльність, а якщо вона не виконує приписаного – самому постановити рішення по справі, керуючись належним установі адміністративним розсудом. Таке положення міститься в ст. 254 Адміністративно-процесуального закону Латвії [202, с. 352].

Інакше кажучи, адміністративний суд, у визначених процесуальним законодавством випадках та з метою забезпечення якнайшвидшого виконання судових рішень, може перебрати на себе деякі дискреційні повноваження державного органу, надавши пряму вказівку про необхідність виконати певну дію.

Ще одним доречним для запровадження в Україні засобом забезпечення виконання постанов суду за адміністративними позовами про примус (зобов'язання) можна розглядати замісне виконання, застосування якого, зокрема, має місце в ст. 369 зазначеного закону Латвії. А саме, тут визначено, що якщо на адресата покладається обов'язок вчинити певну дію, яку у фактичному або правовому відношенні може здійснити й інший суб'єкт публічного права або приватна особа, то суд може прийняти рішення про покладання відповідного обов'язку на останніх, тобто змінити боржника [202, с. 353].

Отже, Латвійський досвід має важливу практичну цінність для удосконалення національного законодавства у сфері регулювання виконання судових рішень в адміністративних справах.

Зокрема, ґрунтуючись на такому досвіді в законодавстві України доцільно передбачити: підвищення вимог, які висуваються до державних виконавців; збільшення строку звернення виконавчого листа до виконання (від 5 до 10 років); наділення державного виконавця правом, у разі невиконання боржником

чи іншою особою законних вимог або розпоряджень виконавця, складати про це акт і передавати його на розгляд суду для вирішення питання про застосування до такої особи санкцій; запровадження замісного виконання, яке полягає у тому, що у разі, якщо на боржника покладається обов'язок вчинити певну дію, яку у фактичному або правовому відношенні може здійснити й інший суб'єкт, то виконавець може покласти такий обов'язок на цього суб'єкта.

Окремо слід зупинитись на дослідженні процесуального механізму виконання рішень адміністративних судів в Литовській Республіці, в якій до 1 січня 2003 р., як і в Україні, діяла система державних контор судових приставів. Після реформування 1 січня введено інститут приватних судових приставів.

Причинами реформування системи виконавчого провадження в Литві можна назвати неможливість забезпечити реалізацію багатьох положень законодавства, які відображали існуючий стан виконання судових рішень; застарілу регламентацію статусу особи, яка виконує рішення суду; низьку ефективність виконання судових рішень, бажання заощадити бюджетні кошти. На момент проведення реформування налічувалась багато проблем. Так, наприклад, хоча контори судових приставів фінансувалися з державного бюджету, виконання рішень не було безкоштовним. У Литві стягувач, за винятком держави і відомств, які представляли її інтереси, під час вручення приставу виконавчого документа повинен був заплатити певну суму на адміністративні витрати по справі, які пізніше стягувалися з боржника і поверталися стягувачу [213].

З боржника також стягувалися витрати щодо виконання виконавчого документа в розмірі 5% від реально стягненої суми. Частина цієї суми призначалася для матеріального заохочення пристава. Водночас, через недостатню кваліфікацію судових приставів і відсутність особистої відповідальності вони нерідко порушували вимоги закону. У 2001-2002 рр. держава щорічно виплачувала близько 1,5-2 млн літів на відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями судових приставів [214, с. 79].

Реформа в Литві була завершена з прийняттям Закону «Про приставів».

На сьогодні приставом може бути призначений громадянин Литовської Республіки з бездоганною репутацією, який має вищу університетську юридичну освіту, не менше 2 років виконував обов'язки помічника пристава і переміг на публічному конкурсі або має стаж юридичної служби від 5 років і який переміг на публічному конкурсі [215, с. 81].

Для отримання права займати посаду пристава особа, яка перемогла в публічному конкурсі, повинна не пізніше ніж протягом трьох місяців з дня затвердження результатів конкурсу заснувати контору приставів або укласти договір про спільну діяльність в конторі приставів і сплатити встановлений внесок обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності. Пристави призначаються наказом міністра юстиції. Професійна діяльність пристава, як і в Латвійській Республіці, підлягає обов'язковому страхуванню [214, с. 80].

На нашу думку, доречним для запровадження в Україні є досвід Литви у частині визначення запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності, що може бути дієвим засобом забезпечення виконання державними виконавцями власних обов'язків, а, відповідно, і виконання судових рішень, в тому числі і за адміністративними позовами.

Цікавим для України у сфері удосконалення механізму виконання судових рішень в адміністративних справах може виявитися досвід деяких пострадянських країн.

Так, у Грузії порядок виконання судових рішень, у тому числі в адміністративних справах визначається Законом Грузії «Про виконавчі провадження» [217]. Відповідно до цього закону органами, уповноваженими на виконання судових рішень, є Національне виконавче бюро, яке забезпечує виконання судових рішень за допомогою своїх структурних одиниць і територіальних органів; виконавча поліція та приватні виконавці, які діють на підставі ліцензії на виконавчу діяльність, виданої Національним виконавчим бюро. Як і в Україні, приватні виконавці неуповноважені здійснювати примусове виконання судових рішень, прийнятих щодо юридичних осіб

публічного права та державних органів.

З позитивної сторони необхідно відмітити урегулювання Законом Грузії «Про виконавчі провадження» процедур примусового виконання судових рішень: по фінансових зобов'язаннях, що підлягають періодичному виконання державними органами; по відношенню до юридичної особи публічного права; по відношенню до бюджетної організації в частині стягнення грошових коштів.

Зокрема, що стосується виконання рішення по фінансовим зобов'язанням, що підлягають періодичному виконанню державними органами, Законом визначено, що у процесі такого виконання кредитор на підставі письмової заяви правомочний вимагати виконання зобов'язання з випередженням, у вигляді одноразової компенсації. Рішення про виплату суми в вигляді одноразової компенсації приймає уряд Грузії, що служить підставою для примусового виконання. Розмір і порядок надання суми, що підлягає виплаті у вигляді одноразової компенсації, встановлюються урядом Грузії за поданням Міністерства юстиції Грузії [217].

У той же час, примусове виконання по відношенню до юридичної особи публічного права в частині стягнення суми починається після закінчення місяця після інформування Національним виконавчим бюро про добровільне виконання рішення, крім судових рішень, що підлягають негайному виконанню, передбачених частиною першою статті 268 Цивільного процесуального кодексу Грузії. Аналогічний порядок передбачений щодо примусового виконання по відношенню до бюджетної організації в частині стягнення суми, яке також починається після закінчення місяця після інформування Національним виконавчим бюро про добровільне виконання судового рішення [217].

Однією з особливостей виконання судових рішень в Грузії є існування інституту «констатації фактів», як способу виконання судового рішення. Фактично така процедура при виконанні судових рішень в адміністративному судочинстві може використовуватися з метою проголошення протиправними дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Закон Грузії «Про виконавчі провадження» констатацію фактів визначає як відображення існуючого положення щодо фактичних обставин в порядку, встановленому цим законом. Зокрема, у разі необхідності здійснення констатації фактів у публічних спорах, Національне виконавче бюро є правомочним без відповідної згоди здійснювати констатацію фактів на територіях, що перебувають у власності або законному володінні держави, автономної республіки або самоврядної одиниці, а також на територіях, що знаходяться в приватній власності або законному володінні та є об'єктами публічного користування [217].

Отже, використовуючи позитивний досвід Грузії, можна запропонувати з метою удосконалення національного законодавства у сфері регулювання виконання судових рішень в адміністративному судочинстві більш детально урегулювати процедуру примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права тощо.

Доцільно також звернутися до вивчення досвіду виконання судових рішень в адміністративному судочинстві у Республіці Казахстан, в якій наразі саме триває адміністративно-судова реформа. У результаті цієї реформи розроблено проект нового Адміністративного процедурно-процесуального кодексу Республіки Казахстан, який прийнято 29 червня 2020 року та передбачається, що він набуде чинності з 1 липня 2021 року [218].

Кодекс являє собою уніфікований правовий акт, в якому регламентовано усі адміністративні процедури, включаючи адміністративне судове провадження. Однією з новел цього кодексу є закріплення строку добровільного виконання судового рішення та наслідки його невиконання у визначений строк. Зокрема, відповідно до ст. 171 проекту кодексу рішення суду після набрання ним законної сили протягом трьох робочих днів надсилається судом для виконання до відповідача, який зобов'язаний виконати рішення суду в адміністративній справі в місячний строк з дня набрання ним законної сили, про що він повинен повідомити суд. У разі, якщо рішення суду не виконано

добровільно у встановлений у ньому строк, суд першої інстанції накладає грошове стягнення в розмірі, встановленому статтею 127 цього Кодексу [218].

Таким чином, новий Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан встановлює судовий контроль над виконанням усіма судовими рішеннями та автоматично запроваджує штрафні санкції у разі невиконання судового рішення добровільно протягом місяця.

Процедуру примусового виконання судових рішень в Республіці Казахстан урегульовано Законом «Про виконавче провадження та статус судових виконавців».

Застосування заходів примусового виконання по виконанню виконавчих документів, визначених у статті 9 цього Закону, покладається на судових виконавців. Згідно з положеннями цього закону примусове виконання судових рішень покладається, як на державних, так і на приватних виконавців. Крім того, передбачено, що у випадках, встановлених законами Республіки Казахстан, застосування заходів примусового виконання по виконанню виконавчих документів здійснюється за сприяння співробітників органів внутрішніх справ, помічників приватних судових виконавців та інших державних органів [219].

Однією з особливостей правового регулювання примусового виконання судових рішень в адміністративних справах є детальна регламентація процедури виконання немайнових зобов'язань. Зокрема, передбачено, що при виконанні виконавчого документа, що зобов'язує боржника вчинити дії, які можуть бути здійснені тільки ним самим, або утриматися від їх вчинення, судовий виконавець надсилає боржнику повідомлення про вчинення таких дій, в якому встановлює термін, або повідомлення про необхідність утриматися від їх вчинення. При цьому, встановлено, що у разі невиконання боржником вимог судового виконавця в установлений термін і якщо для виконання виконавчого документа, що зобов'язує боржника вчинити певні дії, участь боржника не обов'язкова і ці дії може зробити стягувач, судовий виконавець організовує виконання виконавчого документа стягувачем відповідно до прав, наданих

йому цим законом [219].

На нашу думку, за прикладом законодавства Казахстану в процесуальному законодавстві України доцільно: закріпити строк добровільного виконання судового рішення в процесуальному кодексі та встановити судовий контроль за виконанням всіх судових рішень з можливістю в подальшому накладення фінансових санкцій за невиконання такого в добровільному порядку у встановлений кодексом строк; закріпити право надання виконавцем стягувачу можливості самостійно виконати судові рішення немайнового характеру за умови, що його виконання не обов'язково може бути виконане суб'єктом владних повноважень.

Таким чином, підсумовуючи дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання процесу виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, слід зазначити, що у багатьох державах – членів ЄС функції щодо примусового виконання судових рішень виконують приватні виконавці – особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність (Румунія, Естонія, Латвія, Литва, Нідерланди та ін.). Досвід цих держав показує, що для успішного функціонування приватних виконавців важливе значення має чітке унормування їх системи, організація саморегулювального та державного контролю, висока відповідальність виконавців. Проте, в деяких державах надається перевага державним органам, які функціонують у складі судів (Франція та ін.) або являють окремі державні установи (Данії, Австрії, Італії, Німеччині, Хорватії, Фінляндії та ін.). У деяких пострадянських державах триває активний процес реформування виконавчого провадження, зокрема, запроваджено, наряду з традиційними державним виконавчими службами, приватних виконавців, повноваження яких, як правило, є більш обмеженими у порівнянні з державними.

З метою удосконалення національного механізму забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень адміністративних судів необхідне широкі використання зарубіжного досвіду законодавчого регулювання у судово-виконавчій системі України. Зокрема, корисним може виявитися такий

досвід деяких зарубіжних держав: 1) запровадження інституту колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган; розроблення механізму матеріального заохочення державних виконавців за виконання судових рішень, зокрема, у нематеріальних спорах з державою (Франція); 2) запровадження кримінальної відповідальності боржника за надання неправдивої інформації про свій майновий стан та за умисне перешкоджання примусовому виконанню судового рішення (Німеччина); 3) закріплення права судді призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення (Італія); 4) підвищення вимог, які висуваються до державних виконавців; збільшення строку звернення виконавчого листа до виконання (від 5 до 10 років); наділення державного виконавця правом, у разі невиконання боржником чи іншою особою законних вимог або розпоряджень виконавця, складати про це акт і передавати його на розгляд суду для вирішення питання про застосування до такої особи санкцій; запровадження замісного виконання, яке полягає у тому, що у разі, якщо на боржника покладається обов'язок вчинити певну дію, яку у фактичному або правовому відношенні може здійснити й інший суб'єкт, то виконавець може покласти такий обов'язок на цього суб'єкта (Латвія); 5) запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності за неналежне, несвоєчасне виконання судового рішення (Литва); 6) детальне регулювання процедур примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права та ін. (Грузія); 7) закріплення строку добровільного виконання судового рішення в процесуальному кодексі та встановлення судового контролю за виконанням всіх судових рішень з можливістю накладення санкції за невиконання такого в добровільному порядку у встановлений кодексом строк; закріплення права надання виконавцем стягувачу можливості самостійно виконати судові рішення немайнового характеру за умови, що його виконання не обов'язково може бути виконане суб'єктом владних повноважень (Казахстан).

3.2 Судовий контроль та інші процесуальні засоби забезпечення виконанням судових рішень в адміністративних справах

Внесенні Законом № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. зміни до Конституції України щодо правосуддя зумовили появу нових підходів до застосування принципу обов'язковості виконання судового рішення, зокрема, під час вирішення публічно-правових спорів [57]. Зокрема, однією з новел конституційної реформи у сфері правосуддя стало те, що повноваження щодо здійснення контролю за виконанням судового рішення тепер має суд. Відтак, забезпечення виконання судових рішень в публічно-правових спорах покладається, у тому числі на адміністративні суди, які, здійснюючи судовий контроль та застосовуючи інші процесуальні засоби, сприяють реалізації конституційної засади щодо обов'язковості судового рішення.

Активна участь адміністративного суду у забезпеченні належного виконання судового рішення у разі підвищує ефективність такого виконання, оскільки процесуальні засоби, які можуть застосовувати при цьому суд (судовий контроль, роз'яснення судового рішення, заміна сторони виконавчого провадження та ін.), спрямовані на прискорення виконання судового рішення, забезпечення такого виконання навіть у разі вибуття сторони виконавчого провадження або якщо резолютивна частина рішення є незрозумілою, що в подальшому ускладнює його виконання.

Як зазначив ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції», відповідно до усталеного прецедентного права, пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду або арбітражу з позовом стосовно будь-яких його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, ця стаття проголошує «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ, тобто право подати позов до суду. Однак це право було б ілюзорним, якби правова система Договірної держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній із сторін. Важко собі навіть уявити, щоб стаття 6 детально описувала процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, - а саме:

справедливий, публічний і швидкий розгляд, - і водночас не передбачала виконання судових рішень. Якщо вбачати у статті 6 тільки проголошення доступу до судового органу та права на судові провадження, то це могло б породжувати ситуації, що суперечать принципу верховенства права, який договірні держави зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію.

Отже, для цілей статті 6 Конвенції стадія виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду».

До такого висновку, зокрема, дійшов Окружний адміністративний суд м. Києва в ухвалі від 19 червня 2020 року у справі № 826/8348/17 під час розгляду клопотання фізичної особи про накладення штрафу на керівника державного органу за неналежне виконання судового рішення [218].

Суд також виходив з аналізу рішень ЄСПЛ (у справах «Алпатов та інші проти України», «Робота та інші проти України», «Варава та інші проти України», «ПМП «Фея» та інші проти України»), якими встановлено порушення пункту 1 статті 6, статті 13 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції, вбачається однозначна позиція про те, що правосуддя не може вважатися здійсненим доти, доки не виконане судові рішення, а також констатується, що виконання судового рішення, як завершальна стадія судового процесу, за своєю юридичною природою є головною стадією правосуддя, що повністю узгоджується зі змістом статті 129-1 Конституції України.

На цій підставі суд зробив висновок про те, що особа, якій належить виконати рішення суду, що набрало законної сили, повинна здійснити достатні дії для організації процесу його виконання у чіткій відповідності до висновків суду, незалежно від будь-яких умов, оскільки інше суперечитиме принципу верховенства права [218].

Так, одним із дієвих процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення є судовий контроль. Зі змісту ст. ст. 382, 383 КАС України вбачається, що способи здійснення судового контролю поділено на:

- обов'язки, що має суб'єкт, наділений владними повноваженнями, не на

користь якого ухвалено судове рішення, котрі полягають у поданні у термін, який визначив суд, звіту про виконання судового рішення (ст. 382 КАС України);

– накладання на керівника суб'єкта, що має владні повноваження та є відповідальним за те, щоб виконувались судове рішення, покарання у вигляді штрафу у розмірі від 20 до 40 розмірів сум, що дорівнюють прожитковому мінімуму для працездатних громадян (ст. 382 КАС України);

– визнання як протиправними рішення, дії чи бездіяльність, вчинені суб'єктом, наділеним владними повноваженнями, посадовою особою, що діє як відповідач, на виконання судового рішення, або порушені права суб'єкта, що є позивачем, підтверджені судовим рішенням (ст. 383 КАС України) [37].

Отже, одним із способів здійснення судового контролю є зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не на користь якого суд ухвалив рішення, до подання у встановлені строки звіту щодо втілення судового рішення. У цьому випадку суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, у тому ж кількісному і, якщо це можливо, персональному складі має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, на якого покладено певні обов'язки, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. Це може бути зроблено у тому ж самому судовому рішенні (у резолютивній частині) або в письмовій ухвалі [131].

Розглянемо деякі підходи судів у питанні застосування статті 382 КАС України:

- у рішенні від 25 травня 2018 р. у справі № 804/2026/18 Дніпропетровський окружний адміністративний суд дійшов до висновку, що: «зобов'язати надати такий звіт, це право суду, а не обов'язок, в тому числі доказів невиконання судового рішення у майбутньому не надано, а тому, суд не вбачає підстав для застосування ст. 382 Кодексу адміністративного судочинства України» [221];

- у рішенні від 24 квітня 2018 р. у справі № 805/1335/18-а Донецький

окружний адміністративний суд зазначив: «встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративних справах є правом суду, а не обов'язком. Особа – позивач же, на користь якого ухвалено постанову суду, в свою чергу може подати в суд першої інстанції заяву щодо того, аби визнати протизаконними рішення, дії чи бездіяльність, які вчинив суб'єкт, що має владні повноваження і є відповідачем на виконання подібної постанови суду» [222];

- у рішенні від 15 травня 2018 р. у справі № 815/1351/18 Одеський окружний адміністративний суд дійшов до висновку, що: «з огляду на з'ясовані у даній справі обставини та визначений судом спосіб захисту прав позивача, суд не вбачає підстав для встановлення судового контролю під час ухвалення судового рішення. Суд зауважив, що у разі ухилення відповідача від виконання у встановлений судом строк зобов'язання, покладеного на нього рішенням суду, це рішення підлягає примусовому виконанню у порядку, установленому Законом України «Про виконавче провадження». У разі можливих зловживань владою з боку відповідача при виконанні цього рішення, позивач вправі на підставі ст. 383 КАС України подати до суду заяву про визнання протиправними рішення, дії чи бездіяльність, які вчинив суб'єкт, що має владні повноваження, (відповідач) на виконання цього судового рішення або порушив права особи, що подала позов, підтверджені цим судовим рішенням [223].

Здійснюючи аналіз судової практики у справах щодо встановлення судового контролю, можна зробити висновок, що в основному суди при вирішенні спору не сходяться на тому, що суб'єкт владних повноважень, не на користь якого прийнято рішення, зобов'язаний подати у встановлені терміни звіт про його виконання, оскільки на момент винесення рішення відсутні підстави в суду вважати що його рішення не буде виконане.

Аналізуючи практику застосування судами ст. 382 КАС України, бачимо, що саме відсутність імперативної вимоги застосування зобов'язання подати звіт дає можливість судам відмовляти у задоволенні клопотання щодо зазначеного способу судового контролю при вирішенні спору..

Слід зазначити, що у КАС України у редакції, чинній до 15 грудня 2017 р. [37], питання судового контролю було урегульоване ст. 267, зі змісту якої вбачалось, що судовий контроль виконання рішення суб'єктом владних повноважень — відповідачем у справі суд першої чи апеляційної інстанції може встановити під час прийняття постанови у справі. Строк, необхідний для подання звіту, визначався у резолютивній частині постанови суду. У разі звернення позивача із заявою про зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення після прийняття постанови у справі суд ухвалою відмовляв у задоволенні такої заяви.

У зв'язку з цим, Верховним Судом під час касаційного перегляду справ, провадження в яких відкрито до 15 грудня 2017 р., вирішуючи питання про встановлення судового контролю за заявою зацікавленої особи, зазначають, що зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання постанови, є правовим наслідком судового рішення і саме в його резолютивній частині повинно бути визначено обов'язок подати звіт, оскільки встановити судовий контроль за невиконанням рішення суб'єктом владних повноважень - відповідачем у справі суд першої чи апеляційної інстанції може лише під час прийняття постанови у справі [224].

До аналогічного висновку дійшов Верховний Суд, здійснюючи у касаційному порядку перегляд ухвал судів першої та апеляційної інстанцій, якими було відмовлено у задоволенні заяви позивача про встановлення судового контролю, поданої після винесення рішення судом першої інстанції по суті, залишив оскаржувані ухвали без змін. При цьому, суд виходив з того, що питання про зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення не було предметом розгляду суду першої інстанції і постановою суду не вирішувалось, а тому визнаний правильним висновок судів першої та апеляційної інстанції про те, що підстави для розгляду наведеного після набрання судовим рішенням законної сили та для його

задоволення по суті ухвалою суду відсутні [225].

Разом з тим, у редакції КАС України, чинній після 15 грудня 2017 р., відповідно до ст. 382 якого передбачена можливість встановлення судового контролю після ухвалення судового рішення по справі, бо в ній вживається словосполучення «суд, який ухвалив». Наслідком зазначеного є те, що для встановлення судового контролю повинен видаватись окремий процесуальний документ (ухвала), вже після ухвалення судового рішення по суті у справі [226].

Відтак, у постановах Верховного Суду сформувалась нова практика, відповідно до якої відсутність у заявника можливості домогтись виконання судового рішення, винесеного на його користь, становить втручання у право на мирне володіння майном. Відповідно, необґрунтовано тривала затримка у виконанні обов'язкового для виконання судового рішення може становити порушення Конвенції. Обґрунтованість такої затримки має оцінюватися з урахуванням, зокрема, складності виконавчого провадження, поведінки самого заявника та компетентних органів, а також суми і характеру присудженого судом відшкодування.

Верховний Суд підкреслив, що саме на державу покладено обов'язок дбати про те, щоб остаточні рішення, винесені проти її органів, установ чи підприємств, виконувалися відповідно до зазначених вище вимог Конвенції. Держава несе відповідальність за виконання остаточних рішень, якщо чинники, які затримують чи перешкоджають їх повному й вчасному виконанню, перебувають у межах контролю органів влади [227].

Крім того, у справі № 800/320/17 Верховний Суд на підставі аналізу ст. ст. 382-383 КАС України дійшов до висновку, що КАС України регламентовано право суду застосовувати інститут судового контролю шляхом зобов'язання відповідача подати звіт про виконання рішення суду, визнання протиправними рішень, дій. Для застосування наведених процесуальних заходів мають бути наявні відповідні правові умови. Законодавець фактично наділив суд повноваженнями контролю за виконанням того, що для суб'єкта владних повноважень передбачив у своєму рішенні адміністративний суд.

При цьому судом касаційної інстанції зазначено, що правовою підставою для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. При цьому суд, встановлюючи строк для подання звіту, повинен враховувати особливості покладених обов'язків згідно із судовим рішенням та можливості суб'єкта владних повноважень їх виконати [228].

Слід також зазначити, що у разі, якщо для встановлення судового контролю звертається позивач, подана ним заява має відповідати встановлених КАС України вимогам. До такого висновку, зокрема, дійшов Верховний Суд у постанові від 21 червня 2018 р., розглянувши у касаційному порядку справу № 826/11347/14. У цій постанові суд дійшов до висновку, що у заяві про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення зазначаються: 1) найменування адміністративного суду, до якого подається заява; 2) ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі; 3) ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі; 4) ім'я (найменування) третіх осіб, які брали участь у розгляді справи, поштова адреса, номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі; 5) номер адміністративної справи; 6) відомості про набрання постановою законної сили та про наявність відкритого касаційного провадження; 7) інформація про день отримання виконавчого листа та пред'явлення його до виконання; 8) інформація про хід виконавчого провадження; 9) документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати за подання відповідної заяви; 10) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

До заяви також додаються докази її надсилання рекомендованим поштовим відправленням з повідомленням про вручення відповідачам і третім

особам не раніше семи робочих днів до дня подання заяви до суду. У разі невідповідності заяви вказаним вище вимогам вона ухвалою суду, постановленою в порядку письмового провадження, повертається заявнику. Така ухвала суду може бути оскаржена.

Оскільки у справі № 826/11347/14 судами було встановлено невідповідність поданої позивачами заяви вимогам, встановленим процесуальним законом, оскільки позивачами не було надано суду доказів її надсилання рекомендованим поштовим відправленням з повідомленням про вручення відповідачам і третім особам не раніше семи робочих днів до дня подання заяви до суду, суд касаційної інстанції повернув заяву без розгляду [225].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що судовий контроль у даному випадку повністю залежав від позивача, який повинен був розуміти вимоги КАС України та своєчасність подачі заяви, що можна вважати абсурдом. Вважаємо, що такі дії судової влади не правомірні, адже громадяни України, які звертаються до суду повинні бути повідомлені про можливі варіанти розвитку події та повинні бути попереджені про ймовірні наслідки недотримання вимог законодавства. Дотримання вимог КАС належить перш за все до компетенції державних органів, а не громадян, які виступають позивачами. В такому випадку заяву мали відразу повернути позивачу та вказати на потрібні виправлення. Тому тут доцільно запропонувати проведення консультацій відповідальними особами в день подання заяви, якщо вона подана у невідповідному вигляді.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у судовій практиці сформувалась позиція, відповідно до якої: 1) встановлення судового контролю шляхом зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення є правом, а не обов'язком адміністративного суду; 2) покладення зобов'язання на суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення може здійснюватися за ініціативою суду або за заявою позивача; 3) розглядаючи заяву позивача про встановлення судового

контролю за виконанням судового рішення, суди мають враховувати, що позбавлення особи права домогтися виконання судового рішення, винесеного на його користь, становить втручання у право на мирне володіння майном; 4) встановлюючи конкретний строк для подання звіту про виконання судового рішення, суди мають врахувати особливості покладених обов'язків згідно із судовим рішенням та можливості суб'єкта владних повноважень їх виконати.

У КАС України відсутні вимоги до того, яким має бути звіт щодо реалізації рішення на практиці. Вважаємо, що його треба викласти письмово із зазначенням: реквізитів рішення суду, необхідного до виконання, стан його виконання (повне, часткове, не виконане), повного переліку дій суб'єкта владних повноважень, до яких він вдавався, виконуючи це судове рішення, причин невиконання судового рішення, якщо воно реалізоване не цілком або не втілене зовсім. Такий звіт має йти з додаванням копій матеріалів, які б слугували підтвердженням інформації зі звіту. Звіт потрібно подавати до судової інстанції, яка його витребувала, у встановлений нею термін.

Іншим способом судового контролю, який пов'язаний з розглянутим вище, є накладення штрафу на суб'єкта владних повноважень за невиконання або неналежне виконання судового рішення.

За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення або в разі неподання такого звіту, суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання судового рішення, штраф у розмірі від двадцяти до сорока мінімальних заробітних плат. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України [37].

На підставі клопотання, поданого органом чи посадовою особою, відповідальними за реалізацію судового рішення, на основі відповідної доказової бази, суддя зменшує штраф на користь українського Держбюджету за те, що не було виконано або виконано неналежно судове рішення на суму штрафу, який за ці ж дії наклав державний виконавець згідно із законодавством

стосовно виконавчого провадження.

За результатами того, як розглянули звіт або якщо він не надійшов у належний термін, судом може бути постановлена ухвала. Її суд може направити як суб'єкту владних повноважень, яким не було виконане судове рішення, так і вищому суб'єкту владних повноважень, щоб були вжиті заходи і усунуті причини та умови, через які судове рішення не було виконане. Відповідна ухвала може містити і окреслення підстав, на основі яких можна притягнути до юридичної відповідальності посадових чи службових осіб, якими не було виконане або не було забезпечене реалізація судового рішення. Згідно з КАС України у осіб, чий інтереси зачеплено у відповідній ухвалі, є право її оскарження в апеляційній інстанції [229].

Рішення суду про зобов'язання виплатити штраф, що набрало законної чинності, адресується для втілення державній виконавчій службі. Від наступного дня по набранню судового рішення чинності, на суму боргу без допоміжного судового рішення начисляється пеня розміром 3% річних при врахуванні індексу інфляції. Якщо штраф сплачено, все одно не можливо звільнитися від зобов'язання втілити судове рішення і відзвітувати про те, що його було виконано, з відповідною документацією. Якщо повторно не виконати зобов'язання, це потягне за собою наслідки, які встановлюють частини 1 і 2 ст. 382 КАС України, але новий штраф зростає у розмірі на суму штрафу, що була або повинна бути сплачена відповідно до попередньої ухвали.

О.Р. Івасин стверджує, що суттєвим недоліком правового регулювання судового контролю є те, що без зобов'язання судом подати звіт неможливо накласти штраф за невиконання судового рішення [23, с. 87-88].

Однак, вважаємо, що у даному випадку законодавець був послідовним, встановлюючи, що тільки за результатом розгляду поданого звіту про виконання судового рішення адміністративним судом може бути накладено штраф на керівника суб'єкта владних повноважень, оскільки це надає змогу суду оцінити причини неналежного виконання судового рішення, встановити вину відповідного суб'єкта і тільки за наслідками такої оцінки виносити

рішення про накладення штрафу та про розмір такого штрафу.

Контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах також здійснюється шляхом розгляду адміністративних позовів щодо рішень, діяльності, що провадить державна виконавча служба, чи відсутності її дій відповідно до правил ст. 383 КАС України. Проте такий контроль реалізується через звернення до адміністративного суду з новим адміністративним позовом зацікавленої особи, і його предметом є протиправні дії або бездіяльність державної виконавчої служби в рамках виконавчого провадження, а також суб'єкта, який має владні повноваження і яким не виконується судове рішення в справі адміністративного напрямку.

Досліджуючи зазначений спосіб здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, Верховним Судом сформульовано правовий висновок, відповідно до якого правовий інститут контролю за виконанням рішення суду, механізм якого унормований у тому числі і приписами статті 383 КАС України, підлягає застосуванню виключно у разі наявності протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень щодо виконання рішення суду, що порушує права та законні інтереси позивача. Застосування судом до суб'єкта владних повноважень заходів процесуального впливу можливе виключно у випадку встановлення факту невиконання таким суб'єктом владних повноважень дій зобов'язального характеру, визначених рішенням суду на користь особи-позивача, що має бути підтверджено відповідними доказами.

Крім того, Верховним Судом наголошено, що ч. 4 ст. 383 КАС України передбачено, що заяву, зазначену у частині першій цієї статті, може бути подано протягом десяти днів з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідним рішенням суду [230].

Слід зазначити, що застосування судового контролю за виконанням судового рішення у порядку, визначеному ст. 383 КАС України, протиправна

бездіяльність або дії суб'єкта владних повноважень мають бути пов'язані саме з невиконанням судового рішення, яке набуло законної сили, а не містити нові позовні вимоги.

Приміром, у постанові від 13 лютого 2019 р. у справі № 643/11906/15-а Верховний Суд зазначив, що оскільки подана позивачем заява за змістом і характером вимог є новим адміністративним позовом до управління Пенсійного фонду України про визнання дій щодо розрахунку пенсії протиправними, стягнення недорахованої суми до пенсії, то такий позов може подаватися в загальному порядку, але не в порядку, передбаченому ст. 383 КАС України.

При цьому, суд зазначив, що суб'єкт владних повноважень не може бути зобов'язаний виконувати судові рішення шляхом ухвалення судом іншого рішення, оскільки примусове виконання постанови суду здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», в межах виконавчого провадження з виконання виконавчого листа. Зі сказаного випливає, що спосіб захисту, який обрала позивач, не усуває юридичного конфлікту і не відповідає об'єкту порушеного права. У такий спосіб неможливо захистити чи відновити право у разі, якщо суд визнав його порушеним. При розгляді вимоги позивача щодо виконання окремого судового рішення в іншій справі, суд не має права зобов'язати його виконати шляхом ухвалення нового судового рішення, бо це буде порушенням процесуальних норм КАС України, зокрема тих, що регулюють виконавче провадження як завершальної стадії судового провадження [231].

Отже, вирішення справи в суді, якщо не зволікати без вагової причини є запорукою ефективного захисту прав та свобод особи. Разом з тим, судовому захисту, як і судовій діяльності, можна приписати недієвість, якщо судові рішення не будуть виконуватися або виконуватимуться на недостатньому рівні і за відсутності контролю зі сторони суду за їх виконанням.

Таким чином, здійснення судового контролю за реалізацією судового рішення є вагомим важелем впливу на боржників – суб'єктів владних повноважень, які не виконують судові рішення, з тієї причини, що основний

державний пріоритет надається людині, її здоров'ю, честі та гідності, зважаючи на положення ст. 2 КАС України [37], що затверджує наступне: завдання, яке має адміністративне судочинство, - справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, повноваження суду не мають обмежуватися ухваленням судового рішення та видачі виконавчої документації.

Наразі судовий контроль застосовується вкрай рідко. На думку деяких науковців, причина цього криється в тому, що позивачі та їхні представники не знають про такий спосіб контролю за виконанням судового рішення, та й суд відверто не бажає брати на себе «зайву» роботу, пов'язану із постановленим рішенням. Очевидно, що судді уникатимуть застосовувати прописаний механізм через вкрай серйозні штрафні санкції стосовно реальних можливостей держслужбовців, що у майбутньому зробить неможливим реалізацію ухвал про стягнення штрафів [130].

На нашу думку, зазначена позиція не є правильною, адже такий вид судового контролю як зобов'язання подати звіт є превентивним засобом та виконує функцію первинного контролю за станом виконання судового рішення, а відповідно може й повинен застосовуватись навіть у разі відсутності ухиляння відповідача від виконання покладених на нього зобов'язань встановлених в резолютивній частині судового рішення.

З урахуванням викладеного, пропонуємо внести зміни до ст. 382 КАС України, зокрема закріпити на законодавчому рівні, що у разі встановлення судового контролю за клопотанням позивача суд має визначити реальні терміни для його виконання, виходячи із специфіки адміністративної справи.

Відтак, ч. 1 ст. 382 КАС України матиме наступний вигляд: «Суд, яким ухвалено судове рішення в адміністративній справі покладає зобов'язання на суб'єкта владних повноважень, стосовно якого прийняте судове рішення, щодо подання у визначений термін звіту. Суд може покласти зобов'язання на

суб'єкта владних повноважень стосовно подання звіту про те, як виконується судові рішення, за власною ініціативою, якщо це потрібно для того, щоб забезпечити своєчасне та повне виконання судового рішення з встановленням реальних термінів для такого виконання, виходячи із специфіки адміністративної справи».

Таким чином, ми вважаємо, що судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах, передбачений ст. 382 КАС України, не є досконалим та не спроможний забезпечити ефективний захист своєчасного виконання судового рішення. З метою запровадження дієвого контролю за виконанням судових рішень, недопущення нівелювання такого фундаментального принципу здійснення правосуддя, як принцип обов'язковості судового рішення, необхідне вжиття заходів, спрямованих на удосконалення цього інституту.

Тому, крім запропонованих вище заходів з удосконалення спеціальних способів судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві шляхом внесення змін до чинного КАС України, обґрунтованою видається пропозиція деяких науковців щодо визначення певної категорії справ або ж окремих критеріїв щодо виконання рішень в адміністративних справах, за наслідками розгляду яких такий судовий контроль варто зробити обов'язковим (у тому числі, справи щодо управління суб'єктами владних повноважень земельним фондом чи іншим цінним майном в частині поновлення прав осіб, проходження публічної служби тощо). Ефективність забезпечуватиметься не величезним розміром штрафних санкцій, а реальною можливістю їхнього застосування до порушників [232, с. 122].

Сьогодні наша країна переживає важкі часи. Крім виходу з економічної кризи, необхідним кроком на шляху до ЄС є приведення законодавчої бази до рівня, який би забезпечив Україні можливість повноправного членства в ЄСПЛ. Це складне завдання, оскільки внесення змін у законодавство та проведення правових реформ вимагають значних ресурсів і часу.

Тому під час внесення відповідних змін до КАС України та іншого

процесуального законодавства у сфері регулювання виконання судових рішень в адміністративних справах, необхідно враховувати практику ЄСПЛ. Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ висловлюється позиція відносно того, що застосовані державою заходи із забезпечення примусового виконання судових рішень мають відповідати принципу пропорційності із метою, на досягнення якої вони спрямовані.

Так, справа «Šeiko v. Lithuania» стосувалася виконання судового рішення шляхом стягнення заборгованості із заявниці у спосіб відрахування двадцяти відсотків її щомісячної пенсії за віком. У рішенні від 11 травня 2020 року (заява № 82968/17) у цій справі ЄСПЛ, вирішуючи питання про надмірність застосованого судом засобу забезпечення виконання судового рішення, констатував відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності) [233].

Разом з тим в іншій справі «Komolov v. Russia», яка стосувалася заборони, накладеної державною виконавчою службою, на виїзд заявника за межі території Російської Федерації у зв'язку з несплатою боргу за рішенням суду, ЄСПЛ у рішенні від 22 лютого 2020 року (заява № 32811/17) констатував порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування) [234].

Отже, адміністративним судам під час встановлення судового контролю за виконанням судових рішень, особливо під час застосування санкції у формі штрафу, мають враховуватись всі обставини справи, включаючи безпосередні дії суб'єкта владних повноважень, які вчиненні ним на виконання судового рішення, достатність таких дій, наявність в останнього можливості діяти іншим чином тощо.

Важливо зазначити, що крім заходів судового контролю за виконанням судових рішень, визначених ст. ст. 382-383 КАС України, адміністративні суди для забезпечення виконання прийнятих ними рішень можуть застосовувати інші процесуальні засоби.

Приміром, однією з причин неналежного виконання судового рішення може бути неякісність (незрозумілість) формулювання резолютивної частини

судових рішень в адміністративних справах.

Зокрема, згідно зі статтею 372 КАС України [37] за потреби способ, строки та порядок виконання можна визначити власне в рішенні суду. Таким же чином певних осіб, які мають владні повноваження, можна зобов'язати забезпечити реалізацію рішення. Рішення суду, що стало чинним відповідно до законодавства чи котре потрібно виконувати терміново, вважається підставою його виконання.

Усе ж, на практиці, більшість судових рішень констатують необхідність вчинення суб'єктом владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення, певних дій або прийняття певних рішень, однак не мають у собі опису стосовно способів та порядку їх виконання де-факто.

Разом з тим, зі змісту ст. 372 КАС України [37] слідує, що визначення способу, строків і порядку виконання у самому рішенні є не обов'язком, а правом суду. Водночас, враховуючи невизначеність граничних термінів виконання судового рішення, у тому числі у добровільному порядку, з метою забезпечення поновлення порушених прав позивача, а також збільшення проценту виконання виконавчих проваджень, вважаємо за доцільне закріпити на законодавчому рівні обов'язковість визначення у судовому рішенні конкретного строку вчинення відповідачем – суб'єктом владних повноважень належних дій для своєчасного його виконання.

Крім того, у силу статті 254 КАС України за заявою учасника справи, державного виконавця суд роз'яснює ухвалене ним судове рішення, яке набрало законної сили, не змінюючи змісту судового рішення, шляхом постановлення ухвали [37].

Верховним Судом з приводу застосування інституту роз'яснення судового рішення сформульовано висновок, відповідно до якого роз'яснення є за своєю суттю одним із способів усунення його недоліків, але без виправлення і постановлення додаткового рішення цим же судом. Роз'яснення судового рішення зумовлене його нечіткістю за змістом, коли воно є неясним та незрозумілим як для осіб, стосовно яких воно ухвалене, так і для тих, що будуть

здійснювати його виконання. Тобто, роз'яснено може бути рішення у разі, якщо без такого його виконання є ускладненим внаслідок неясності резолютивної частини. В ухвалі про роз'яснення судового рішення суд викладає більш повно та зрозуміло ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не змінюючи при цьому суть рішення і не торкаючись питань, які не були предметом судового розгляду [235].

Таким чином, роз'яснення полягає в тому, що суд не повинен давати відповідь на нові вимоги або на невіршені вимоги, він лише пояснює положення постановленого ним рішенням, які нечітко сформульовані, або є незрозумілими для заінтересованих осіб.

Як наслідок, суди у переважній більшості випадків відмовляють у задоволенні заяви про роз'яснення судового рішення, оскільки з відповідною заявою особи звертаються, як правило, не з мотивів незрозумілості порядку та способу виконання судового рішення, а з мотивів незгоди з таким рішенням, проханням надати додаткові пояснення з проводу підстав його прийняття [236; 237].

Досліджуючи проблему зрозумілості судового рішення, деякі дослідники пропонують сформувати усталену судову практику, наприклад, з використанням механізму зразкової справи, відповідно до чого роз'яснити нижчестоящим судам необхідність вказівки у соціальних спорах точних сум виплат у резолютивній частині судових рішень [104, с. 35]. До цього також можна додати зазначення судами алгоритму дій, які необхідно здійснити суб'єкту владних повноважень для виконання судового рішення. Приміром, колективний суб'єкт має призначити та провести засідання (таке зобов'язання може покладатися на голову цього органу), включити до порядку денного розгляд конкретного питання.

Ще одним процесуальним засобом забезпечення належного виконання судового рішення в адміністративній справі, який може застосовуватися адміністративними судами, є заміна сторони виконавчого провадження.

Відповідно до ст. 379 КАС України [37] у разі вибуття однієї із сторін

виконавчого провадження за поданням державного виконавця або за заявою заінтересованої особи суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, замінює сторону виконавчого провадження її правонаступником.

Стосовно наявності підстав для заміни сторони виконавчого провадження у судовій практиці сформувалася правова позиція, відповідно до якої визначальним фактором, необхідним для встановлення факту правонаступництва, є перехід функцій від відповідача, що є стороною виконавчого провадження, до іншого суб'єкта. Тобто правонаступництво в сфері управлінської діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування (публічне правонаступництво) передбачає повне або часткове передання (набуття) адміністративної компетенції одного суб'єкта владних повноважень (суб'єкта публічної адміністрації) до іншого або внаслідок припинення первісного суб'єкта, або внаслідок повного чи часткового припинення його адміністративної компетенції [238].

Своєчасна заміна сторони виконавчого провадження попереджає зволікання у виконанні судового рішення, оскільки відповідні повноваження перейшли до іншого органу. У такій ситуації саме державному виконавцю передусім має бути відомо про ліквідацію або реорганізацію суб'єкта владних повноважень – боржника у справі, та про перехід його функцій до іншого органу. Однак, відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець звертається до суду для заміни сторони виконавчого провадження лише за заявою сторони виконавчого провадження.

Такий підхід видається не досить ґрунтовним, оскільки не в усіх випадках орган або юридична особа публічного права, яка ліквідується, стане повідомляти державного виконавця про вибуття з учасників виконавчого провадження, а стягувач – фізична особа може бути не обізнаний зі змінами, як відбулися. Тому, доцільно державного виконавця зобов'язати самостійно звертатися до суду протягом десяти днів з моменту настання обставин, що зумовлюють необхідність заміни сторони виконавчого провадження, із заявою про таку заміну.

Цікавий приклад із судової практики щодо заміни сторони виконавчого провадження наводить Я.О. Берназюк [17]. Зокрема, у постанові від 27 грудня 2019 р. у справі № 757/42871/15-а Верховний Суд допустив заміну сторони виконавчого провадження у випадку, коли відповідний орган хоча й зберіг відповідні повноваження, але тимчасово їх не здійснював, що призвело до тривалого невиконання судового рішення.

У цій справі Верховний Суд сформулював правову позицію, відповідно до якої для встановлення можливості заміни сторони виконавчого провадження – суб'єкта владних повноважень, який тимчасово не здійснює своєї діяльності, з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень необхідно застосовувати положення ч. 6 ст. 7 КАС України (у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону – виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права)) [239].

Підсумовуючи проведене у даному підрозділі дослідження, зазначимо, що активна позиція адміністративного суду у процесі виконання судового рішення сприяє підвищенню оперативності та ефективності такого виконання. Одним із дієвих процесуальних засобів, які при цьому можуть застосовуватися судом – це здійснення судового контролю у спосіб зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати до суду звіт про виконання судового рішення, накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк, а також визнання протиправними дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених ним у зв'язку з виконанням (невиконанням) судового рішення. Іншими процесуальними засобами забезпечення виконання судового рішення, які можуть застосовуватися судом, є роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження.

З метою удосконалення правового регулювання процесуальних засобів

забезпечення виконання судових рішень, які можуть застосовуватися адміністративними судами, пропонуємо: 1) у ст. 372 КАС України зазначити, що там, де існує об'єктивна можливість, суди мають визначати конкретний строк та спосіб виконання судового рішення; 2) доповнити ст. 382 КАС України положеннями про те, що у разі встановлення судового контролю за клопотанням позивача суд має визначити реальні терміни для його виконання, виходячи із специфіки адміністративної справи; 3) у ч. 5 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження» закріпити обов'язок державного виконавця самостійно звертатися до суду протягом десяти днів з моменту настання обставин, що зумовлюють необхідність заміни сторони виконавчого провадження, із заявою про таку заміну.

3.3 Проблеми, що виникають у процесі виконання судових рішень в адміністративних справах та способи їх вирішення

Виконання судового рішення є однією із найважливіших складових правової практики, а повнота і своєчасність виконання судових рішень визначають не тільки ефективність правосуддя, авторитет усієї судової влади, а й престиж самої правової держави. Водночас, проблема належного виконання судових рішень в адміністративному судочинстві залишається актуальною для нашої держави на протязі всієї історії утворення та функціонування судів адміністративної юрисдикції. На цьому неодноразово наголошував у своїх рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» [51] констатовано існування системної проблеми національного законодавства України, а саме: невиконання рішень національних судів, винесених проти державних органів або підприємств, які перебувають в державній власності або контролюються державою, а також не запровадження у зв'язку з цим ефективного засобу юридичного захисту становить системну проблему.

І хоча, з метою усунення наведеної системної проблеми національного

законодавства було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45], однак, це не у повній мірі вирішило зазначену проблему.

На це, зокрема, звертає увагу І. Черногоренко – керівник проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» та спостерігач від Ради Європи у Комісії з питань правової реформи при Президентові України, який, з посиланням на Програму Кабінету Міністрів України, схвалену постановою Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. № 188-IX (ціль 12.4), зазначає, що однією зі своїх цілей уряд України визнав надання юридичного захисту людині, яка опинилась у складній життєвій ситуації. При цьому серед індикаторів досягнення вказаної цілі визначене розв'язання 80 проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ у справах щодо України, до найбільш поширених з яких належить саме невиконання рішень національних судів. Фактично, як підкреслює І. Черногоренко, наявність цієї проблеми свідчить про те, що держава не виконує рішення, які винесені нею її іменем, проти неї, тому невиконання рішень національних судів є однією з найбільш відомих негативних асоціацій з Україною в європейській спільноті [240].

Довгий період часу побудова дієвого порядку виконання судових рішень була одним із термінових заходів, спрямованих на збільшення рівня довіри до вітчизняної судової влади. Зараз, на жаль, наперекір зусиллям, які докладаються науковцями у сфері пошуку легальних і раціональних шляхів вирішення цього питання, необхідно визнати загострення означеної проблеми, що, навіть, набирає ознак недотримання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань та загрожує втратою державою свого статусу у міждержавних товариствах і організаціях.

Притім, необхідно погодитись з думкою тих науковців, які зазначають, що така ситуація не виникла в один момент, оскільки непоодинокими протягом останніх років є інциденти щодо неможливості виконати судові рішення, зокрема, проти суб'єктів владних повноважень. Однією зі складових частин згаданої проблеми називали відомчу солідарність, яка спричинила втілення в

життя ідей про створення незалежної служби в структурі судової гілки влади з виконання рішень (приватної служби судових приставів (розпорядників тощо) [131, с. 142].

На жаль, як свідчать реалії сьогодення, прийняття судового рішення, яке відповідає вимогам законності, об'єктивності та верховенства права, ще не є запорукою відновлення порушених прав, оскільки проблема невиконання судових рішень стоїть в Україні дуже гостро. Як слушно зазначив О.В. Константий, якщо постанову суду не виконують органи управління, його посадові особи, то вона набуває суто декларативного характеру, не забезпечуючи при цьому досягнення завдань, мети адміністративного судочинства, а саме захисту прав та інтересів постраждалої особи у публічно-владних відносинах [241, с. 41].

Слід визнати цілком обґрунтованою думку Л.М. Белкіна про те, що особливо гостро проблема невиконання судових рішень постає при виконанні рішень адміністративних судів, прийнятих не на користь суб'єкта владних повноважень. Це завдає непоправної шкоди правам осіб, оскільки найбільшим порушником таких прав завжди є саме суб'єкт владних повноважень [242, с. 262].

На підтвердження зазначених висновків, необхідно навести деякі статистичні дані. Так, у 2019 році за ініціативою Центру Разумкова було досліджено найбільш поширених причини невиконання судових рішень в адміністративних справах. У категорії «рішення щодо юридичних осіб, відповідальність за які несе держава, або безпосередньо щодо держави» експертному аналізу була піддана певна вибірка судових рішень, внаслідок чого виявлено неефективність діяльності державної виконавчої служби під час стягнення боргу, неналежне виконання державними виконавцями їх посадових обов'язків, неправомірне сприяння боржнику чи зволікання із виконанням судових рішень, перешкоджання позивачам у використанні права застосувати механізм, передбачений Законом «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [105, с. 2].

За результатом проведеного Центром Разумкова дослідження причин невиконання або неналежного виконання судових рішень в адміністративних справах, було виявлено, що найбільш поширеними з них є такі: відсутність належного фінансування з боку держави; неналежне виконання повноважень органами державної влади, державними підприємствами та установами; недоліки нормативного регулювання правовідносин у сфері виконання судових рішень [105, с. 17]. До цього переліку варто додати: неналежне виконання своїх обов'язків державними виконавцями.

Розглянемо більш детально окреслені причини невиконання або неналежного виконання судових рішень в адміністративних справах з метою розробки можливих пропозицій щодо їх усунення.

Зокрема, недостатність бюджетних коштів на виконання судових рішень, боржником в яких виступає держава, є основною причиною виникнення таких проблем, як несвоєчасне, неповне виконання рішень у соціальних спорах. Враховуючи, що громадяни, які є стороною у таких спорах, як правило, належать до соціально незахищених верств населення або потребують особливого захисту, питання своєчасного та повного виконання судових рішень у таких справах постає як життєво важливе.

Водночас, закладені у Державному бюджеті на відповідний рік кошти, не покривають фактичної заборгованості держави перед громадянами. Приміром, у 2019 та 2020 роки сума видатків на фінансування заходів щодо виконання рішень суду, гарантованих державою, залишалась незмінною та складала 600 000 тис. грн [243; 244]. Цієї суми коштів не вистачає на покриття поточної заборгованості держави перед громадянами та юридичними особами, враховуючи також те, що вказана заборгованість накопичується з кожним роком. Зокрема, на кінець 2019 року, за даними Центру Разумкова, по соціальним спорам держава мала заборгованість перед громадянами у розмірі 2 201 870 157 грн [105, с. 38].

Проблема ускладнюється ще й тим, що виділені на виконання судових рішень кошти у Державному бюджеті України, мають розподілятися не тільки

на фінансування заборгованості по соціальним спорам, але й абсолютно по всіх судовим рішенням, боржником в яких є держава. Тому, враховуючи, що Порядком № 440 [114] визначено черговість погашення заборгованості держави за судовими рішеннями, відповідно до якої у першу чергу погашається заборгованість за судовими рішеннями щодо пенсійних та соціальних виплат, черга по виконанню судових рішень по іншим категоріям адміністративних справ, якщо таке виконання передбачає фінансові витрати зі сторони держави, може не настати взагалі.

Попри неодноразове наголошення Верховним Судом [245; 246] на тому, що відсутність коштів за жодних обставин не може визнаватися поважною причиною невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, держава не тільки не вживає необхідних заходів, зокрема, щодо пошуку додаткових джерел (зокрема, за рахунок спеціального фонду) для фінансування заходів, пов'язаних з виконання рішень суду, боржником в яких виступає держава, але й всіляко намагається зменшити соціальні гарантії, що не допускається у силу положень Конституції України.

В Аналітичному звіті Центру Разумкова з цього приводу зазначається, що брак достатнього фінансування у цій сфері з часом призвів до неспроможності держави здійснювати відповідні соціальні виплати. Унаслідок цього неодноразово вживалися заходи, зокрема приймалися нові закони та підзаконні нормативно-правові акти, за допомогою яких зменшувалися розміри виплат або скасовувалися їх дії хоча б на певний проміжок часу [105, с. 9]. Однак, у подальшому такі законодавчі акти, як правило, визнавались неконституційними. У якості прикладу можна навести рішення Конституційного Суду України від 17 липня 2018 р. № 6-р/2018 [247], від 27 лютого 2020 р. № 3-р/2020 [248] та ін.

У зв'язку з вищезазначеним, необхідно погодитись з думкою про те, що наразі нагальною є потреба перегляду політики держави в частині категорій громадян, яким надаються різні види пільг, з точки зору економічної обґрунтованості останніх та спроможності держави на належному рівні

гарантувати відповідні зобов'язання [105, с. 34]. Це сприятиме фундаментальному вирішенню проблеми невиконання судових рішень в соціальних спорах.

Якщо ж ставити питання про локальне вирішення наведеної вище проблеми, то це можливо зробити лише завдяки збільшенню фінансування, пошуку додаткових джерел, з яких формуватиметься, наприклад, спеціальний фонд у Державному бюджеті, який спрямовуватиметься на покриття заборгованості держави перед громадянами за судовими рішеннями.

Крім того, в умовах реформи децентралізації, доцільно окремо урегулювати питання виконання рішень судів в адміністративних справах, боржником в яких є органи місцевого самоврядування. Зокрема, виходячи зі змісту Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [45], дія цього Закону не поширюється на випадки, в яких боржником виступає орган місцевого самоврядування. У свою чергу, відповідно до положень БК України [152], розпорядником коштів місцевого бюджету є місцевий фінансовий орган, а якщо такий не створений – сільський, селищний, міський (міста районного значення) голова. Відповідно, пропонуємо ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка визначає відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед юридичними і фізичними особами, доповнити частиною 3 такого змісту: «Виплата коштів з місцевого бюджету на виконання судових рішень у справах, боржником в яких є орган місцевого самоврядування або його посадова особа, здійснюється за розпорядженням уповноваженого місцевого фінансового органу, а якщо такий не створений – головою відповідної територіальної громади у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України. За своєчасне виконання судового рішення керівник місцевого фінансового органу, а якщо такий не створений – голова відповідної територіальної громади несуть персональну відповідальність». На виконання положень ст. 77 цього Закону та з урахуванням положень БК України також слід розробити Типовий Порядок виконання судових рішень, боржником в яких є органи місцевого

самоврядування, на основі якого відповідні місцеві ради можуть розробити власний порядок.

Наступною причиною невиконання або неналежного виконання судових рішень в адміністративних справах, є неефективність здійснення своїх повноважень органами державної влади, державними підприємствами та установами, на яких судовим рішенням покладено обов'язок щодо його виконання.

У даному випадку мова йде, передусім, про виконання судових рішень немайнового характеру, в яких на суб'єкта владних повноважень покладається зобов'язання здійснити певну дію, утриматись від її здійснення або прийняти рішення. Для виконання таких судових рішень, як правило, вимагається добровільна згода суб'єкта владних повноважень, оскільки примусове виконання таких рішень виключається у силу особливого характеру дій (рішень), які постановлено здійснити (прийняти) відповідно до судового рішення.

Неурегульованим також залишається питання щодо порядку примусового виконання судового рішення про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії немайнового характеру у Законі України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

У деяких європейських країнах (наприклад, у Литві) така проблема вирішується шляхом покладення на адміністративні суди права визначити іншого суб'єкта, уповноваженого виконати судове рішення за умови, якщо суб'єкт владних повноважень не виконує покладений на нього обов'язок [202, с. 353].

Як згадувалось раніше, спосіб вирішення зазначеної проблеми деякі науковці [140, с. 7] вбачають у можливості відновити (реалізувати) порушене право особи безпосередньо на підставі судового рішення без необхідності вчинення певних дій або прийняття рішень зі сторони суб'єкта владних повноважень.

Однак, у цьому випадку порушується основна конституційна засада

розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, та перебирання адміністративними судами невластивих їм повноважень. На це, зокрема, неодноразово звертав увагу Верховний Суд, оцінюючи міру можливого втручання адміністративних судів у дискреційні повноваження державних органів або органів місцевого самоврядування.

Зокрема, правова позиція Верховного Суду у цій сфері зводиться до того, що адміністративний суд не наділений повноваженнями втручатися у вільний розсуд (дискрецію) суб'єкта владних повноважень поза межами перевірки за критеріями визначеними статтею 2 КАС України; завдання правосуддя полягає не у забезпеченні ефективності державного управління, а в гарантуванні дотримання вимог права, інакше порушується принцип розподілу влади; принцип розподілу влади заперечує надання адміністративному суду адміністративно - дискреційних повноважень - єдиним критерієм здійснення правосуддя є право, тому завданням адміністративного судочинства завжди є контроль легальності; перевірка доцільності переступає компетенцію адміністративного суду і виходить за межі адміністративного судочинства; адміністративний суд не може підміняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу [249; 250; 251].

У зв'язку з цим, на наше переконання, більш прийнятний для національної правової системи є досвід Італії [202, с. 353], відповідно до якого суд може призначити відповідальну за виконання судового рішення особу (керівника відповідного органу, іншу службову або посадову особу). Відповідні доповнення слід внести до КАС України (ст. 382) та Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». Останній доцільно доповнити окремою статтею, в якій визначити порядок виконання судових рішень немайнового характеру, зазначивши, зокрема, що для здійснення судового контролю адміністративний суд може призначити відповідальну особу – керівника або іншого представника державного органу, який нестиме безпосередню відповідальність за стан виконання відповідного судового

рішення.

Як згадувалось у попередньому розділі, часто проблема виконання судового рішення в адміністративних справах виникає у разі, якщо суб'єктом виконання є колегіальний орган. Зокрема, як зазначають деякі науковці, основним питанням українського законодавства, що перебуває назовні не лише для нас, але й для компетентних міжнародних організацій та установ, в плані досліджуваної теми, є питання виконання судових рішень колегіальними органами місцевого самоврядування чи органами виконавчої влади. Колегіальний статус органу усуває відповідальність з будь-якого з його членів і робить безрезультативними дії з виконанням судових рішень [252, с. 80].

Практика ЄСПЛ свідчить про самоочевидні проблеми із виконанням рішень судів у межах дотримання прав особи, передбачених ст. ст. 6, 13 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини 1950 р. та ст. 1 Протоколу № 1 цієї ж Конвенції, які мусять вирішуватись за допомогою нових законодавчих механізмів, як-от в рамках становлення адміністративної юстиції [48]. В іншому випадку ставиться під небезпеку діяльності системи судового захисту прав людини в державі [253, с. 112].

Вирішити вказану проблему неможливо без удосконалення засобів, що допомагають забезпечити примусове виконання судових рішень в межах адміністративного судочинства.

Зокрема, деякі науковці наголошують на необхідності закріплення у КАС України [37] індивідуальної відповідальності певної особи у вигляді обов'язку відшкодування збитків або можливості кримінального переслідування у разі, коли адміністративний суд визнав дії органів влади протиправними. За результатами соціологічного опитування переважна більшість (80 %) респондентів відповіли, що КАС України не передбачає індивідуальної відповідальності окремого державного службовця у випадку встановлення судом протиправності його рішень, дій або бездіяльності. На жаль, із цього опитування неможливо зробити висновок про те, чи вважають респонденти необхідність впровадження такої відповідальності – було зазначено, що

відповідальність може бути на рівні дисциплінарної, – однак поглиблені інтерв'ю вказали на те, що до такого інституту потрібно ставитися з особливою увагою через ряд суттєвих ризиків, які він у собі містить [254].

У той же час, варто приділити увагу і нормам, які містить ч. 2 статті 382 КАС України, яка визначає можливість застосування відповідальності до керівника державного органу за результатами розгляд звіту, поданого суб'єктом владних повноважень про виконання судового рішення.

Вказане проблемне питання вже досліджувалось у вітчизняних дослідженнях, зокрема О.В. Константином [212], А.С. Зеленовим [22] та ін. Так, ми підтримуємо позицію стосовно необхідності внесення змін до ч. 2 ст. 382 КАС України щодо притягнення до відповідальності не тільки керівника суб'єкта владних повноважень, а й орган взагалі, у тому числі колегіальний.

Як приклад, положення статей Кодексу адміністративного правосуддя Франції передбачають право Державної ради у разі невиконання рішення органу адміністративної юстиції накладити беззастережно у виконавчому провадженні штраф на юридичну особу публічного або приватного права, яка здійснює управлінські повноваження (незалежно від покладання обов'язку відшкодувати завдані збитки). Водночас, §172 Положення про адміністративні суди ФРН містить норму, яка встановлює, що винну у невиконанні рішення суду установу орган правосуддя спочатку попереджає про можливість накладання на неї штрафу в розмірі до 10 000 євро, а у разі продовження протиправного ухилення - він його накладає та стягує [212, с. 122].

Таким чином, вважаємо, що ч. 2 ст. 382 КАС України потрібно оновити до наступної редакції: «За результатом, який матиме розгляд звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення або, якщо такий звіт не буде подано, суддя має право на встановлення своїм судовим рішенням нового строку подачі звіту, накладення на суб'єкта владних повноважень (одноособовий або колегіальний орган), особу, що є відповідальною за виконання рішення, штрафу від 20 до 40 розмірів сум, що дорівнюють прожитковому мінімуму для працездатних громадян. Якщо неподання звіту є

результатом спільних дій або бездіяльності кількох посадових осіб суб'єкта владних повноважень, такі посадові особи несуть солідарну відповідальність згідно із законом».

Водночас, ЄСПЛ висловив позицію, згідно з якою визначив певні критерії щодо того, якою має бути тривалість невиконання рішення, щоб це становило порушення Конвенції [255, с. 106] та відповідно було підставою для застосування до відповідальної особи або державного органу санкцій.

У рішенні «Хворостяной та інші проти України» від 25 липня 2013 р. було визначено неприйнятними скарги, в яких строк невиконання рішення національного суду складав 1 рік і 2 місяці. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що рішення, ухвалені національними судами на користь заявників, залишалися невиконаними деякий період часу, відповідальність за що несуть державні органи. Однак у кожній справі період невиконання рішення державними органами не перевищував одного року та двох місяців. Суд зазначив, що в кожній справі період невиконання не є таким надмірним, аби становити небезпідставну скаргу за Конвенцією [256].

У справі «Цибулько та інші проти України» рішенням від 20 червня 2013 р. ЄСПЛ визнавав неприйнятними справи, де невиконання рішення суду тривало 9 місяців, зазначивши, що, на думку суду, вказані періоди невиконання рішень не порушують права заявників на доступ до суду [257].

У вітчизняній судовій практиці сформулювалась правова позиція, відповідно до якої накладення штрафу за невиконання рішення, що зобов'язує боржника до вчинення певних дій, є видом юридичної відповідальності боржника за невиконання покладеного на нього зобов'язання (виконати судове рішення). Така відповідальність настає за умови, що судове рішення не виконано без поважних причин і в строк, встановлений державним виконавцем. Тобто, даючи оцінку тому, чи правомірно на боржника наклали штраф за невиконання/повторне невиконання судового рішення, потрібно з'ясувати часові рамки, в межах яких боржник мав вчинити певні дії (за виконавчим листом) і в чому причина невиконання судового рішення у відведений йому

строк. У цьому зв'язку Верховний Суд зауважив, що сам факт невиконання судового рішення у визначений строк без з'ясування і оцінки причин цього невиконання не може вважатися підставою для відповідальності боржника. При цьому, поважність причин невиконання судового рішення оцінюється у кожному конкретному випадку через призму того, наскільки це (об'єктивно) перешкодило виконати судові рішення [258].

Отже, запроваджуючи колективну відповідальність у КАС України, необхідно визначити чіткі критерії, які складатимуть підстави для застосування такої відповідальності. Зокрема, у відповідній частині ст. 382 КАС України слід зазначити, що адміністративний суд, застосовуючи до керівника державного органу або самого органу (після розроблення у національному законодавстві концепції колективної відповідальності, що потребує комплексного підходу), має врахувати всі обставини справи: тривалість невиконання судового рішення, причини та умови, що цьому сприяли, оцінити поважність таких причин та ступінь вини відповідної особи (органу).

Наступною причиною невиконання або неналежного виконання судових рішень в адміністративних справах є недоліки нормативного регулювання правовідносин у цій сфері.

Досліджуючи цю причину та визначаючи способи її усунення, слід зазначити, що, незважаючи на публічно-правовий характер адміністративних правовідносин, під час виконання судового рішення в адміністративній справі має гарантуватися рівність сторін. Це означає, що на рівні процесуального закону мають бути вжиті заходи, щоб забезпечать рівне становище сторін у виконавчому провадженні. Зазначені особливості вирізняють адміністративний процес серед інших видів судового процесу, дозволяють побачити специфіку адміністративного судочинства серед інших форм правосуддя і водночас зумовлюють необхідність особливого режиму виконання судових рішень [259, с. 253].

Виходячи з цього, процесуальне законодавство, особливо у сфері регулювання правовідносин, що виникають під час виконання судових рішень в

адміністративних справах, повинно бути ефективним. Разом з тим, на сьогодні така характеристика не у повній мірі відповідає процесуальному законодавству.

Так, одним із недоліків національного законодавства у досліджуваній сфері, є відсутність визначеності строків добровільного виконання судових рішень. Оскільки в Україні існує нагальна потреба запровадження стимулів добровільного виконання судових рішень, приміром, у формі відсутності штрафних санкцій за проведені виконавчі дії, оскільки таке виконання буде відповідати засадам ефективного поновлення у правах, у КАС України та Законі України «Про виконавче провадження» необхідно визначити чіткі строки добровільного виконання судових рішень.

Наразі у ст. 372 КАС України урегульовано, що у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення [37].

Отже, якщо строк виконання судового рішення не визначений у самому рішенні, то відповідно питання про строк добровільного виконання судового рішення може вирішуватися за домовленістю стягувача та боржника. Оскільки у ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» [35] встановлено трирічний строк (крім деяких винятків, у тому числі, у справах, в яких стягувачем виступає держава), протягом якого виконавчий документ може бути пред'явлений до виконання, то потенційно максимальний строк добровільного виконання судового рішення, до пред'явлення виконавчого документа до виконання та відкриття виконавчого провадження, може складати три роки.

Разом з тим, проблема добровільного виконання судових рішень, одним із стимулів якої є відсутність необхідності нести боржником додаткові витрати на сплату виконавчого збору та інших витрат виконавчого провадження, посилюється тим, що за Законом України «Про виконавче провадження» виконавець має можливість проконтролювати виконання судового рішення тільки після відкриття виконавчого провадження. А оскільки цим же Законом передбачено, що державний виконавець виносить одночасно з постановою про

відкриття виконавчого провадження постанову про стягнення виконавчого збору (крім виконавчих документів про стягнення аліментів), будь-які стимули добровільного виконання нівелюються (ч. 4 ст. 27 Закон України «Про виконавче провадження»).

Приміром, у справі № 440/3309/19 суб'єкт владних повноважень, якого судовим рішенням було зобов'язано повторно розглянути заяву особи та прийняти по ній обґрунтоване рішення з урахуванням висновків, викладених у судовому рішенні, звернувся із позовом до суду на дії державного виконавця щодо стягнення з нього виконавчого збору. Позов обґрунтовував тим, що судове рішення відповідним органом було виконано у добровільному порядку, а тому вважав, що стягнення з нього виконавчого збору є неправомірним.

Однак, розглянувши справу, суди дійшли до висновку, що з аналізу ч. 4 ст. 27 Закон України «Про виконавче провадження» слідує, що державний виконавець зобов'язаний винести постанову про стягнення виконавчого збору у разі відкриття виконавчого провадження за судовим рішенням, примусове виконання якого передбачає справляння виконавчого збору. Натомість, у випадку, коли примусове виконання судового рішення не передбачає справляння виконавчого збору, відсутні підстави для винесення постанови про стягнення з боржника виконавчого збору в розмірі, встановленому статтею 27 цього Закону. Суди також зауважили, що на стадії прийняття виконавчого документу до примусового виконання, відкриття виконавчого провадження та прийняття постанови про стягнення виконавчого збору державний виконавець не тільки не має можливості перевірити фактичне виконання в повному обсязі судового рішення згідно з виконавчим документом, а й не вправі це робити. Таким чином, за відсутності підстав для повернення виконавчого документа, державний виконавець зобов'язаний винести постанову про відкриття виконавчого провадження, а разом з нею і постанову про стягнення виконавчого збору.

При цьому, право на перевірку виконання боржником судового рішення у державного виконавця виникає лише під час здійснення виконавчого

провадження, на що прямо вказує ч. 1 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження», в якій зазначено, що за судовими рішеннями, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного ч. 6 ст. 26 цього Закону, перевіряє виконання судового рішення боржником. Якщо рішення підлягає негайному виконанню, виконавець перевіряє виконання рішення не пізніше як на третій робочий день після відкриття виконавчого провадження [260].

Отже, з наведеної практичної ситуації слідує, що чинним Законом України «Про виконавче провадження» не передбачено стимулів у виді звільнення особи, яка добровільно виконала судове рішення, від сплати виконавчого збору. Відповідно, виникає ситуація, за якої виконавець не має можливості перевірити факт виконання судового рішення, у тому числі в добровільному порядку, до відкриття виконавчого провадження, але разом з тим, під час винесення постанови про відкриття виконавчого провадження виконавець зобов'язаний одночасно прийняти постанову про стягнення виконавчого збору (крім виконавчих документів про стягнення аліментів).

Вважаємо, що з метою усунення цієї суперечності доцільно запровадити строк, який надається виконавцем для добровільного виконання судового рішення. У цьому разі витрати на виконавче провадження не виникають і боржник не буде нести тягаря сплати виконавчого збору за умови добровільного виконання судового рішення. Подібний підхід було застосовано у Законі України «Про виконавче провадження» 1999 р. (ч. 2 ст. 25), який втратив чинність із прийняттям нового Закону 5 січня 2017 р. [261].

Ще однією причиною невиконання або неналежного виконання судового рішення є неналежне виконання своїх обов'язків державними виконавцями.

Насамперед, одним із найбільш важливих та складних завдань держави нині є налагодження роботи ДВС України. Фактично сам етап реформування служби вже завершився. На сьогодні здійснюється низка заходів нормотворчого та організаційного характеру. Виконавче провадження – це

процесуальна форма, яка гарантує примусову реалізацію рішень суду й інших юрисдикційних органів, реалізацію підтвердження ними прав та обов'язків суб'єктів матеріальних правовідносин. Якість примусового виконання рішень висвітлює рівень дієвості механізму правового регулювання в країні, оскільки від неї безпосередньо залежить виховання громадян у дусі поваги до закону та юридична цінність самих державних рішень [262, с. 624].

Аналіз поточної ситуації з примусовим виконанням судових рішень ДВС України наводить на невтішні висновки. Так, в органах ДВС України залишаються невиконаними значна кількість виконавчих документів. Рівень виконання судових рішень упродовж останніх років не перевищує третини [262, с. 624].

Стаття 8 Закону України «Про державну службу» передбачає, що державний службовець повинен забезпечувати в межах наданих повноважень ефективне виконання завдань і функцій державних органів, сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки та умови контракту про проходження державної служби (у разі укладення) [263].

З огляду на зазначене, можемо дійти одного висновку: виконувати судові рішення це пряме зобов'язання держслужбовця. Тому, якщо судові рішення, яке силою не поступається закону, не виконується, це призводить до дискредитації владної державної структури в очах громадськості, а, отже, і до порушення законодавчо - охоронюваного інтересу, за що має бути встановлена юридична відповідальність.

З порушеною проблемою тісно пов'язане питання про розумність строків виконання судових рішень в адміністративних справах. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» [35] до засад виконавчого провадження віднесено, зокрема, розумність строків виконавчого провадження.

В чинному Законі не закріплений конкретний строк, протягом якого виконавець зобов'язаний провести процесуальні дії із примусового виконання рішення, тобто строк здійснення виконавчого провадження. На це звертають увагу деякі науковці, зазначаючи, що ст. 13 Закону України «Про виконавче

провадження» присвячена строкам прийняття рішень виконавцями та окреслює строки вчинення окремих виконавчих дій, проте з її змісту не вбачається вимог щодо обмеження строку виконавчого провадження в цілому, тобто такого, протягом якого мають бути вчинені всі необхідні виконавчі дії [103, с. 43].

Отже, зупинимось детальніше на понятті розумного строку як однієї із засад виконавчого провадження. Поняття розумного строку стало новелою в національному законодавстві після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вперше поняття «розумний строк» як вид строків в українському законодавстві було застосовано у ЦК України в 2003 р., а потім цей термін став використовуватися і в процесуальних кодексах - Цивільному процесуальному кодексі України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України тощо [101, с. 208].

Так, п. 11 ч. 1 ст. 4 КАС України визначає, що розумний строк як найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах. Відповідно до ст. 119 КАС України строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню адміністративного судочинства [37].

Відповідно, можна зробити висновок, що розумний строк виконання судового рішення – це найкоротший з можливих строків проведення виконавчих дій до повного виконання судового рішення. Зважаючи на те, що способи виконання судових рішень різняться між собою, тому виразити у конкретному темпоральному вираженні поняття «розумний строк», однак, вважаємо за доцільне визначити в Законі України «Про виконавче провадження» граничні строки, протягом яких має бути завершено примусове виконання судового рішення та по завершенню якого виникають підстави для притягнення виконавця до відповідальності за неналежне виконання своїх

обов'язків.

Крім того, як зазначають деякі науковці, одним із недоліків правового регулювання, які позначаються на ефективності виконання державними виконавцями своїх повноважень, є відсутність системи координації взаємодії органів, причетних до процесу виконання судових рішень, а відтак відсутність механізмів швидкого реагування на недоліки і складнощі, які виникають під час виконання судових рішень [105, с. 20].

Також до головних чинників, які впливають на вкрай негативну ситуацію з виконання судових рішень, можна віднести: перевантаженість державних виконавців; недостатній рівень матеріально – технічного забезпечення; корупційна складова, обумовлена не достатнім рівнем середньої заробітної плати державного виконавця [264, с. 138-139].

На цій підставі можна запропонувати наділити приватних виконавців повноваженнями щодо здійснення примусового виконання судових рішень в деяких адміністративних справах, зокрема, в яких боржник – державний орган, орган місцевого самоврядування або інший суб'єкт владних повноважень зобов'язаний вчинити дії немайнового характеру.

В обґрунтування цієї пропозиції доцільно зауважити, що в усіх країнах, де судові рішення виконуються приватними особами застосовуються приблизно однакові принципи: держава проводить конкурсні відбори, регулює компетенцію приватних виконавців, встановлює розміри оплати праці приватних виконавців, здійснює перевірки діяльності приватних виконавців. Приватний виконавець отримує повноваження від держави та діє від її імені. Приватний виконавець є вільним професіоналом, що здійснює незалежну професійну діяльність. Вони самостійно організовують свою діяльність і несуть повну майнову відповідальність за результати своєї діяльності. Наразі більше 60 держав вдаються до запровадження недержавних форм виконання судових рішень. До них належать більша частина країн-членів ЄС і деякі країни СНД (Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Грузія, Казахстан, Люксембург, Словенія та інші) [265, с. 26-27].

Окремо необхідно звернути увагу на роль новітніх технологій у забезпеченні належного виконання судових рішень. Так, Закон України «Про виконавче провадження» [35] містить окрему статтю 8, присвячену Автоматизованій системі виконавчого провадження, та статтю 9, в якій визначені засади функціонування Єдиного державного реєстру боржників.

Зокрема, відповідно до Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 5 серпня 2016 р. № 2432/5 [266], автоматизована система виконавчого провадження – це комп’ютерна програма, що забезпечує збирання, зберігання, облік, пошук, узагальнення, надання відомостей про виконавче провадження, формування Єдиного реєстру боржників та захист від несанкціонованого доступу. Тобто завдяки функціонуванню цієї системи забезпечується автоматизована обробка окремих видів інформації, а також доступ до неї зацікавлених осіб, включаючи стягувачів. У цій системі можна відстежувати хід виконання судового рішення, вчинені виконавцем дії, прийняті на кожному етапі рішення.

Складовою частиною системи є Єдиний реєстр боржників – систематизована база даних про боржників, яка ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов’язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна [266].

Важливо, що ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що державні органи, органи місцевого самоврядування, нотаріуси, інші суб’єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій відповідно до законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, у разі звернення особи за вчиненням певної дії щодо майна, що належить боржнику, який внесений до Єдиного реєстру боржників, зобов’язані не пізніше наступного робочого дня повідомити про це зазначений у Єдиному реєстрі боржників орган державної виконавчої служби або приватного виконавця із зазначенням відомостей про майно, щодо якого звернулася така особа [35].

Разом з тим, оцінюючи значення зазначеної правової норми для

підвищення ефективності виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, можна зробити висновок, що для виконання рішень, в яких боржником виступає держава, вказане положення Закону не має значення, оскільки, як було з'ясовано раніше, державний виконавець не має права накладати арешт на майно та грошові кошти, які належать державним органам, органам місцевого самоврядування, або безпосередньо вчиняти будь-які дії з такими коштами.

Позитивним, на нашу думку, кроком, стало прийняття 15 липня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо запровадження електронної форми виконавчого документу» [267], яким ч. 3 ст. 4 цього Закону було доповнено положенням про можливість пред'явлення виконавчого документа в електронній формі відповідно до законів України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги». Однак, для того, щоб цей Закон фактично міг виконуватися Міністерство юстиції України має розробити Порядок пред'явлення до виконання виконавчих документів виданих у формі електронного документа.

Запровадження електронної форми виконавчого документа, як зазначено самими розробникам, дозволить скоротити строки для направлення виконавчого документа на примусове виконання, пришвидшить проведення виконавчого провадження, знизить витрати на друк виконавчих документів та послуги поштового зв'язку, дозволить зменшити частку ручної роботи, зробить процес проведення виконавчого провадження більш ефективним, технологічним та сучасним [268].

В цілому необхідно надати позитивну оцінку запровадженню та широкому використанню цифрових технологій у сфері виконавчого провадження, однак для того, щоб такі технології підвищували ефективність виконання судових рішень саме в адміністративних справах, важливо створити рівні умови доступу до таких технологій учасників виконавчого провадження.

Таким чином, з метою удосконалення інституту виконання судових

рішень в адміністративному судочинстві необхідно:

1) збільшити обсяг фінансування видатків держави на виконання судових рішень, боржником в яких є держава, зокрема, шляхом пошуку додаткових джерел, з яких формуватиметься спеціальний фонд у Державному бюджеті України, який спрямовуватиметься на покриття заборгованості держави перед громадянами, яка виникла на підставі судових рішень;

2) визначити порядок виконання судових рішень органами місцевого самоврядування та їх посадових осіб шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та розробки з урахуванням положень БК України «Типового Порядку виконання судових рішень, боржником в яких є органи місцевого самоврядування України», на основі якого відповідні місцеві ради розроблятимуть власний порядок;

3) визначити порядок виконання судових рішень немайнового характеру, визначивши у ст. 382 КАС України та Законі України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» право суду з метою здійснення судового контролю на призначення відповідальної особи – керівника або іншого представника державного органу, який нестиме безпосередню відповідальність за стан виконання відповідного судового рішення;

4) внести доповнення до ч. 2 ст. 382 КАС України, зокрема, зазначивши, що адміністративний суд, застосовуючи до керівника державного органу або самого органу (після розроблення у національному законодавстві концепції колективної відповідальності) санкції, має врахувати всі обставини справи: тривалість невиконання судового рішення, причини та умови, що цьому сприяли, оцінити поважність таких причин та ступінь вини відповідної особи (органу);

5) визначити в Законі України «Про виконавче провадження» граничні строки, протягом яких має бути завершено примусове виконання судового рішення та по завершенню якого виникають підстави для притягнення виконавця до юридичної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків; запровадити строк, який надається виконавцем для добровільного

виконання боржником судового рішення;

б) наділити приватних виконавців повноваженнями щодо здійснення примусового виконання судових рішень в деяких категоріях адміністративних справах, в яких боржник – державний орган, орган місцевого самоврядування або інший суб'єкт владних повноважень зобов'язаний вчинити дії немайнового характеру шляхом внесення відповідних доповнень до Закону України «Про виконавче провадження».

Висновки до розділу 3

1. З метою удосконалення національного механізму забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень адміністративних судів доцільно застосувати такий досвід деяких зарубіжних держав: 1) запровадження інституту колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган; розроблення механізму матеріального заохочення державних виконавців за виконання судових рішень, зокрема, у нематеріальних спорах з державою (Франція); 2) запровадження кримінальної відповідальності боржника за надання неправдивої інформації про свій майновий стан та за умисне перешкоджання примусовому виконанню судового рішення (Німеччина); 3) закріплення права судді призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення (Італія); 4) підвищення вимог, які висуваються до державних виконавців; збільшення строку звернення виконавчого листа до виконання (від 5 до 10 років); наділення державного виконавця правом, у разі невиконання боржником чи іншою особою законних вимог або розпоряджень виконавця, скласти про це акт і передавати його на розгляд суду для вирішення питання про застосування до такої особи санкцій; запровадження замісного виконання, яке полягає у тому, що у разі, якщо на боржника покладається обов'язок вчинити певну дію, яку у фактичному або правовому відношенні може здійснити й інший суб'єкт, то виконавець може покласти такий обов'язок на цього суб'єкта (Латвія);

5) запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності за неналежне, несвоєчасне виконання судового рішення (Литва); 6) детальне регулювання процедур примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права та ін. (Грузія); 7) закріплення строку добровільного виконання судового рішення в процесуальному кодексі та встановлення судового контролю за виконанням всіх судових рішень з можливістю накладення санкції за невиконання такого в добровільному порядку у встановлений кодексом строк; закріплення права надання виконавцем стягувачу можливості самостійно виконати судові рішення немайнового характеру за умови, що його виконання не обов'язково може бути виконане суб'єктом владних повноважень (Казахстан).

2. Активна позиція адміністративного суду у процесі виконання судового рішення сприяє підвищенню оперативності та ефективності такого виконання. Одним із дієвих процесуальних засобів, які при цьому можуть застосовуватися судом – це здійснення судового контролю у спосіб зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати до суду звіт про виконання судового рішення, накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк, а також визнання протиправними дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених ним у зв'язку з виконанням (невиконанням) судового рішення. Судовий контроль спрямований на те, щоб особа, якій належить виконати рішення суду, що набрало законної сили, здійснила достатні дії для організації процесу його виконання у чіткій відповідності до висновків суду, незалежно від будь-яких умов, оскільки інше суперечитиме принципу верховенства права.

Іншими процесуальними засобами забезпечення виконання судового рішення, які можуть застосовуватися судом, є роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого судового рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження та ін.

3. У судовій практиці сформувалась позиція щодо порядку встановлення судового контролю за виконанням судових рішень, відповідно до якої: 1) встановлення судового контролю шляхом зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення є правом, а не обов'язком адміністративного суду; 2) покладення зобов'язання на суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення може здійснюватися за ініціативою суду або за заявою позивача; 3) розглядаючи заяву позивача про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення, суди мають враховувати, що позбавлення особи права домогтися виконання судового рішення, винесеного на його користь, становить втручання у право на мирне володіння майном; 4) встановлюючи конкретний строк для подання звіту про виконання судового рішення, суди мають врахувати особливості покладених обов'язків згідно із судовим рішенням та можливості суб'єкта владних повноважень їх виконати.

4. Основною проблемою виконання судових рішень в адміністративних справах є їх неповне або несвоєчасне виконання, причиною чого стає: незбалансованість державної соціальної та бюджетної політики, неналежне виконання державним виконавцем своїх зобов'язань, зволікання суб'єктом владних повноважень щодо виконання покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

З метою удосконалення інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві необхідно: 1) збільшити обсяг фінансування видатків держави на виконання судових рішень, боржником в яких є держава, зокрема, шляхом пошуку додаткових джерел, з яких формуватиметься спеціальний фонд у Державному бюджеті України, який спрямовуватиметься на покриття заборгованості держави перед громадянами, котра виникла на підставі судових рішень; 2) визначити порядок виконання судових рішень органами місцевого самоврядування та їх посадових осіб шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та розробки з урахуванням положень БК України «Типового

Порядку виконання судових рішень, боржником в яких є органи місцевого самоврядування», на основі якого відповідні місцеві ради розроблятимуть власний порядок; 3) визначити порядок виконання судових рішень немайнового характеру, визначивши у ст. 382 КАС України та Законі України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» право суду з метою здійснення судового контролю на призначення відповідальної особи – керівника або іншого представника державного органу, який нестиме безпосередню відповідальність за стан виконання відповідного судового рішення; 4) внести доповнення до ч. 2 ст. 382 КАС України, зокрема, зазначивши, що адміністративний суд, застосовуючи до керівника державного органу або самого органу (після розроблення у національному законодавстві концепції колективної відповідальності) санкцію, має врахувати всі обставини справи: тривалість невиконання судового рішення, причини та умови, що цьому сприяли, оцінити поважність таких причин та ступінь вини відповідної особи (органу); 5) визначити в Законі України «Про виконавче провадження» граничні строки, протягом яких має бути завершено примусове виконання судового рішення та по завершенню якого виникають підстави для притягнення виконавця до юридичної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків; запровадити строк, який надається виконавцем для добровільного виконання судового рішення; тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації визначено особливості процесу виконання судових рішень в адміністративних справах, розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері регулювання правовідносин, що виникають з приводу виконання судових рішень в адміністративних справах. У роботі було обґрунтовано та визначено наступні наукові положення та висновки.

1. Поняття «виконання судового рішення в адміністративних справах» розглядається у двох аспектах – у матеріально-правовому та процесуальному.

У матеріально-правовому аспекті виконання судового рішення в адміністративному судочинстві – це невід’ємна складова права особи, яка звернулася до адміністративного суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів у публічно-правих відносинах, на судовий захист та на справедливий суд, яке виражається у тому, що остаточне судове рішення, яким закінчено розгляд адміністративної справи або вирішено процесуальні питання та яке набуло законної сили, буде реалізоване своєчасно, у повному обсязі та у спосіб, визначений у резолютивній частині такого рішення.

У процесуальному аспекті під виконанням судових рішень слід розуміти реалізацію суб’єктом, на якого судовим рішенням покладено відповідні зобов’язання, приписів резолютивної частини судового рішення, яке може виражатися у вчиненні таким суб’єктом певних дій, утриманні від їх вчинення або прийнятті певного рішення.

2. Визначено, що процесуально-правові гарантії забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві – це система визначених нормами адміністративного процесуального законодавства засобів, за допомогою яких забезпечується належне та ефективне виконання суб’єктом владних повноважень або суб’єктом приватного права своїх обов’язків, визначених у судовому рішенні, яке набуло законної сили.

До процесуальних гарантій забезпечення належного виконання судового

рішення в адміністративному судочинстві відносяться: 1) закріплення обов'язковості виконання судового рішення, яке набуло законної сили; 2) публічний порядок винесення судового рішення; його оприлюднення у встановленому законом порядку; 3) встановлення особливого порядку звернення судового рішення до примусового виконання, якщо рішення винесено не на користь відповідача – суб'єкта владних повноважень; 4) встановлення юридичної відповідальності за невиконання судового рішення; 5) здійснення судового контролю та застосування адміністративним судом інших процесуальних засобів забезпечення виконання судового рішення.

3. Спосіб виконання судового рішення – це сукупність дій, які реалізуються у добровільній чи примусовій формі (порядку), спрямовані на виконання зобов'язань, встановлених у резолютивній частині судового рішення.

Запропоновано такий критерій класифікації способів виконання судового рішення, як характер діяльності (активної чи пасивної), що становить зміст виконання судового рішення, за яким способи виконання поділяються на: 1) здійснення активних дій (нарахування, перерахування, донарахування та сплата коштів на користь суб'єкта приватного права, сплата відшкодування шкоди, заподіяної протиправним рішенням, дією або бездіяльністю, здійснення реєстраційних дій, прийняття до розгляду, розгляд та надання вичерпної, мотивованої відповіді по заяві, прийняття рішення); 2) пасивне виконання судових рішень (утримання суб'єктом владних повноважень від: вчинення дій, які визнані неправомірними, виконання певних повноважень, якщо судом визнано відсутність компетенції (повноваження) суб'єкта владних повноважень, реалізації акта індивідуальної дії або нормативно-правового акта, який визнаний протиправним та нечинним судовим рішенням тощо); 3) пасивно-активне виконання судового рішення (наприклад, виконання рішення про визнання нечинним нормативно-правового акта).

4. Визначено, що порядок виконання судового рішення – це послідовна, здійснювана у визначеному законом порядку, зміна пов'язаних між собою

етапів, на кожному з яких судом, сторонами, державним виконавцем, іншими особами – учасниками виконавчого провадження реалізується певна сукупність дій, спрямованих на виконання боржником в адміністративній справі покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

Виявлені такі особливості порядку виконання судових рішень в деяких категоріях адміністративних справ: 1) у справах, в яких боржником є колегіальний суб'єкт публічного управління: способом виконання таких рішень є, як правило, прийняття конкретного рішення або вчинення певної дії на користь позивача, позаяк, виконання такого рішення у примусовому порядку можливо лише шляхом спонукання виконавцем або судом за допомогою процесуальних засобів та засобів примусу (штрафу) відповідного суб'єкта виконати рішення суду; 2) у справах про стягнення коштів з бюджетів: державний виконавець позбавлений можливості самостійно здійснювати списання коштів за виконавчими документами, оскільки стягнення коштів з державного бюджету покладається безпосередньо на державний орган, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, відповідно до того, в якому порядку надходять виконавчі документи.

5. Запропоновано суб'єктів виконання судового рішення в адміністративному судочинстві поділити на чотири групи: 1) суд, що постановив рішення, від активної позиції якого залежить своєчасність та належність виконання судового рішення; 2) учасники справи – боржник та стягувач, які є найбільш зацікавленими у виконанні судового рішення; 3) державні виконавці, які стають головними суб'єктами виконання судового рішення у разі звернення його до примусового виконання, а також інші учасники виконавчого провадження, які можуть залучатися виконавцем до проведення виконавчих дій; 4) інші органи, які залучаються виконавцем до проведення виконавчих дій, або які у силу закону наділенні повноваженнями, необхідними для виконання судового рішення.

6. З метою удосконалення національного механізму забезпечення повного та своєчасного виконання судових рішень адміністративних судів необхідно

застосувати такий досвід деяких зарубіжних держав: 1) запровадження інституту колективної відповідальності за невиконання судового рішення, якщо таке виконання покладено на колегіальний орган (Франція); 2) запровадження кримінальної відповідальності боржника за надання неправдивої інформації про свій майновий стан та за умисне перешкоджання примусовому виконанню судового рішення (Німеччина); 3) закріплення права судді призначити спеціального відповідального суб'єкта за виконання судового рішення (Італія); 4) наділення державного виконавця правом, у разі невиконання боржником чи іншою особою законних вимог або розпоряджень виконавця, скласти про це акт і передавати його на розгляд суду для вирішення питання про застосування до такої особи санкцій; запровадження замісного виконання (Латвія); 5) запровадження інституту притягнення виконавців до відповідальності за неналежне, несвоєчасне виконання судового рішення (Литва); 6) детальне регулювання процедур примусового виконання судових рішень в адміністративних справах, прийнятих щодо бюджетних установ, юридичних осіб публічного права та ін. (Грузія); 7) закріплення строку добровільного виконання судового рішення в процесуальному кодексі та встановлення судового контролю за виконанням всіх судових рішень з можливістю накладення санкції за невиконання такого в добровільному порядку у встановлений кодексом строк (Казахстан).

7. Доведено, що активна позиція адміністративного суду у процесі виконання судового рішення сприяє підвищенню оперативності та ефективності такого виконання. Одним із дієвих процесуальних засобів, які при цьому можуть застосовуватися судом – це здійснення судового контролю у спосіб зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати до суду звіт про виконання судового рішення, накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк, а також визнання протиправними дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених ним у зв'язку з виконанням (невиконанням) судового рішення.

Судовий контроль спрямований на те, щоб особа, якій належить виконати рішення суду, що набрало законної сили, здійснила достатні дії для організації процесу його виконання у чіткій відповідності до висновків суду, незалежно від будь-яких умов, оскільки інше суперечитиме принципу верховенства права. Іншими процесуальними засобами забезпечення виконання судового рішення, які можуть застосовуватися судом, є роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження.

8. Основною проблемою виконання судових рішень в адміністративних справах є їх неповне або несвоєчасне виконання, причиною чого стає: незбалансованість державної соціальної та бюджетної політики, неналежне виконання державним виконавцем своїх зобов'язань, зволікання суб'єктом владних повноважень щодо виконання покладених на нього судовим рішенням обов'язків.

Встановлено необхідність з метою удосконалення інституту виконання судових рішень в адміністративному судочинстві: 1) доповнити положення Закону України «Про виконавче провадження» статтею, в якій закріпити повноваження суду (судді) у виконавчому провадженні, а саме: здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця тощо; 2) збільшити обсяг фінансування видатків держави на виконання судових рішень, боржником в яких є держава, зокрема, шляхом пошуку додаткових джерел, з яких формуватиметься спеціальний фонд у Державному бюджеті України, який спрямовуватиметься на покриття заборгованості держави перед громадянами, яка виникла на підставі судових рішень; 3) у ст. 264 КАС України встановити конкретний строк опублікування резолютивної частини рішення та закріпити обов'язкове залучення органів Міністерства юстиції України (якщо відповідний акт підлягає державній реєстрації), а також профільних міністерств та відомств, які є головними розробниками акта, який оскаржується, до розгляду адміністративної справи; 4)

визначити порядок виконання судових рішень органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та розробки з урахуванням положень БК України «Типового Порядку виконання судових рішень, боржником в яких є органи місцевого самоврядування», на основі якого відповідні місцеві ради розроблятимуть власний порядок; 5) визначити порядок виконання судових рішень немайнового характеру, визначивши у ст. 382 КАС України та Законі України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» право суду з метою здійснення судового контролю на призначення відповідальної особи – керівника або іншого представника державного органу, який нестиме безпосередню відповідальність за стан виконання відповідного судового рішення; 6) внести доповнення до ч. 2 ст. 382 КАС України, зокрема, зазначивши, що адміністративний суд, застосовуючи до керівника державного органу або самого органу (після розроблення у національному законодавстві концепції колективної відповідальності) санкції, має врахувати всі обставини справи: тривалість невиконання судового рішення, причини та умови, що цьому сприяли, оцінити поважність таких причин та ступінь вини відповідної особи (органу); 7) визначити в Законі України «Про виконавче провадження» граничні строки, протягом яких має бути завершено примусове виконання судового рішення та по завершенню якого виникають підстави для притягнення виконавця до юридичної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків; запровадити строк, який надається виконавцем для добровільного виконання судового рішення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес : підручник для вищих навч. закл. К., 2002. 288с.
3. Брайченко С.М., Фоменко В.М. Теоретичні аспекти процедури виконання судових рішень в Україні. Фінансовий простір. 2019. № 2 (34). С. 20-26.
4. Букач М.О. Історія запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 6(3). С. 15-19.
5. Бушан А.О. Системи примусового виконання судових рішень: застосування зарубіжного досвіду. Право і суспільство. 2018. № 3 Ч. 2. С. 109-114.
6. Гетманцев О.В. Звернення судових рішень до виконання в системі цивільного судочинства. Науковий вісник Чернівецького університету. 2013. Вип. 660. Правознавство. С. 75-80.
7. Козелецька М.О. Визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах в Європейському Союзі: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2015. 20 с.
8. Крупнова Л.В. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. Юридична Україна. 2013. № 7. С. 8-13.
9. Лагода К.О. Характеристика соціально-економічних факторів невиконання судових рішень (ст. 382 КК України). Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 2. С. 88-92.
10. Лимарь І.В. Реформа системи виконання судових рішень: передумови та перспективи розвитку. Проблеми законності. 2018. Вип. 143.

С. 90-98.

11. Макушев П.В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження: автореф. дис. доктора юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 38 с.

12. Пасенюк О.М. Адміністративне судочинство як системоутворюючий інститут адміністративного права України. Актуальні проблеми держави і права. 2007. с. 25-31.

13. Притуляк В.М. Повноваження суду при примусовому виконанні судових рішень у цивільних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 24 с.

14. Француз І.Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2018. 205 с.

15. Чепкаленко Д.О. Розвиток інституту виконання судових рішень у XV – першій половині XIX ст. Право і суспільство. 2017. № 1(2). С. 56-63.

16. Чорна О.С. Невиконання судового рішення: зміст предмета злочину. Наука і правоохорона. 2016. № 1. С. 189-196.

17. Берназюк Я.О. Процесуальні засоби забезпечення реалізації конституційної гарантії обов'язковості судового рішення в адміністративному судочинстві. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/924855/>.

18. Галус О.О. Особливості виконання судових рішень у справах, пов'язаних з виборчим процесом. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.

19. Гришко Є.М. Державне управління у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01. К., 2016. 224 с.

20. Гришко О.М. Адміністративно-правовий статус органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2018. 270 с.

21. Гришко О.М. Гармонізація законодавства України у сфері примусового виконання судових рішень та рішень інших органів із законодавством Європейського Союзу. *Науко і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 30-36.

22. Зеленов А.С. Виконання судових рішень в адміністративних справах: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2018. 23 с.

23. Івасин О.Р. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: спеціальні способи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2017. № 4. С. 83-90.

24. Ільницький О.В. Виконання судових рішень у справах адміністративної юрисдикції: окремі питання загальних положень. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2011. Вип. 54. С. 166–172.

25. Капля О.М. Обов'язковість судових рішень як принцип адміністративного судочинства України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 4. С. 56-59.

26. Ковалів М.В., Єсімов С.С. Проблеми виконання постанови суду про адміністративний арешт. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.

27. П'ятницький А.В. Механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 284–290.

28. Решота В.В. Виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія “Право”. 2015. № 34. Т. 2. С. 128–131.

29. Розум І.О. Судове рішення у справах адміністративної юрисдикції: спектральний аналіз дискусійних теоретичних аспектів сутності та правової природи. *Юридичний вісник*. 2017. № 3 (44). С. 54-60.

30. Сасевич О.М. Становлення та розвиток інституту судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному процесі України. Право і суспільство. 2014. № 4. С. 180-186.

31. Труш М.І. Судове рішення в адміністративному процесі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2017. 219 с.

32. Якимчук С.О. Історико-правовий нарис виконання судових рішень. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.

33. Яковенко А.В. Нормативно-правове забезпечення виконання судових рішень в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 6(2). С. 157-161.

34. Ігонін Р.В. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів виконавчого провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь., 2007. 22 с.

35. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

36. Новий тлумачний словник сучасної української мови: 25 000 слів та словосполучень з дод. та доп.; уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

37. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

38. Педан А.І. Правова природа виконавчого провадження в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 130-134.

39. Берназюк Я.О. Правові підстави звернення суб'єкта владних повноважень з позовом до суб'єкта приватного права. Судово-юридична газета. 2020. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/919443/>.

40. Тарануха В.П., Довгань В.М. Мета, завдання та зміст адміністративного судочинства // Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Випуск 597. Правознавство. С. 84-89.

41. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник. За заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.
42. Постанова Верховного Суду від 09 листопада 2018 року у справі № 823/217/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77804816>.
43. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 26/8837/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78528209>.
44. Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 року у справі № 826/17885/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86459469>.
45. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>.
46. Боровська І.А. Виконання судових рішень як завершальна стадія судового захисту права на безпечне життя і здоров'я довкілля. Митна справа. 2014. № 1(2.2). С. 120-125.
47. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141.
48. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
49. Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2012 від 13 грудня 2012 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12>.
50. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2013 від 26 червня 2013 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13>.
51. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Юрій Миколайович Іванов проти України від 15.01.2010, заява № 40450/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479.
52. The decision of European Court of Human Rights in case of Hornsby v. Greece. 19 March 1997. № 18357/91. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22Hornsby%20v.%20Greece%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Hornsby%20v.%20Greece%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

22],%22itemid%22:[%22001-58020%22]}).

53. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Матківська проти України від 12.03.2009, заява № 38683/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_470.

54. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Воротнікова проти України від 14.02.2008, заява № 1225/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_353.

55. Циліорик І.І. Про процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2016. № 837. С. 511-515

56. Пабат О.В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2008. 21 с.

57. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

58. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

59. Постанова Верховного Суду від 29 листопада 2019 року у справі № 805/5043/15-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86000072>.

60. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 року у справі № 825/705/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73634627>.

61. Постанова Верховного Суду від 3 квітня 2018 року у справі № 233/6021/14-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73194299>.

62. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2018 року у справі № 826/13685/14. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73287389>.

63. Мамонтова О.М. Зміст та сутність застосування преюдиції в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 41. Т. 4. С. 222-227.

64. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2020 року у справі № 161/4497/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87421810>.

65. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини. Форум права. 2010. № 1. С. 358–363.
66. Маляренко А.О. Поняття і сутність прилюдного проголошення судового рішення в світлі практики Європейського суду з прав людини. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Вип. 1 (17). С. 47-54.
67. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.
68. Нікітін О. Спонування державних органів до виконання судових рішень. Legalgroup. 2016. URL : <https://id-legalgroup.com/ua/blog/pobyjdenie-gosydarstvennih-organov-k-ispolneniu-sydebnih-reshenii>.
69. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 року у справі № 560/523/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88886054>.
70. Ухвала Верховного суду України від 19 травня 2015 року у справі № 21-1044a15. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44268664>.
71. Постанова Верховного Суду від 24 січня 2018 року у справі № 405/3663/13-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71834551>.
72. Постанова Верховного Суду від 13 вересня 2018 року у справі № 636/3448/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76474025>.
73. Кропивна К.О. Судовий контроль як засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. Вісник НТУУ. Політологія. Соціологія. Право. 2016. Вип. 3/4 (31-32). С. 177-182.
74. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2020 року у справі № 800/320/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89564064>.
75. Постанова Верховного Суду від 10 червня 2019 року у справі № 350/426/16-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82315963>.
76. Постанова Верховного Суду від 15 квітня 2020 року у справі № 367/1240/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88810584>.
77. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 2-а-2733/11. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89433370>.
78. Постанова Верховного Суду від 21 лютого 2019 року у справі

№ 826/21411/15. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80035655>.

79. Постанова Верховного Суду від 31 липня 2018 року у справі № 825/659/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75631417>.

80. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2019 року у справі № 2а-1957/12/2670. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81431667>.

81. Постанова Верховного Суду від 30 січня 2020 року у справі № 819/150/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87297351>.

82. Стрельцова Е.Г. Добровольное исполнение. Вестник Университета им. О.Е. Кутафина. 2017. № 3. С. 88-93.

83. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

84. Юридичний аналіз Частина 1 “Виконання рішення адміністративного суду та порядок притягнення до відповідальності за невиконання рішення адміністративного суду”. Інтернет-ресурс. 2018. URL : http://www.donbasssos.org/ur_analiz/.

85. Постанова Верховного Суду від 1 жовтня 2018 року у справі № 826/23816/15. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76889442>.

86. Постанова Верховного Суду від 6 березня 2019 року у справі № 200/11311/18-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80269180>.

87. Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2019 року у справі № 826/15869/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84195854>.

88. Бойко І.В. До питання про виконання судових рішень в адміністративних справах. Проблеми законності. 2019. Вип. 144. С. 109–119.

89. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.

90. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.

91. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

92. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.
93. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.
94. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 22-28.
95. Джафарова М.В. Принципи адміністративного процесуального права у новітніх умовах сьогодення: науково-правовий аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки. 2019. Вип. 1. С. 54-57.
96. Кобизев В.Є. Принципи виконання судових рішень в адміністративному судочинстві. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 4. С. 133-137.
97. Гришко Є.М. Примусове виконання рішень юрисдикційних органів як складова правоохоронної функції держави. Державне будівництво. 2009. № 1. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/4/06.pdf>.
98. Хаустова М.Г. Верховенство права – як основоположний принцип правової системи України в умовах модернізації. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2013. № 1062, вип. 14. С. 22-26.
99. Петришин О.В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. Право України. 2010. № 3. С.24–34.
100. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
101. Гришко О.М. Розумність строків виконавчого провадження. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 207–210.
102. Сорока М.О. Сутність терміну «розумний строк» у судовому адміністративному процесі. Форум права. 2011. № 1. С. 962-967.
103. Лужанський О.С. Принцип розумності строків виконавчого провадження. Цивілістична процесуальна думка. 2016. № 4. С. 42-45.

104. The decision of European Court of Human Rights in case of Brogan and others v. the United Kingdom. 29.11.1988. №№ 11209/84;11234/84;11266/84; 11386/85. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22Case%20of%20Brogan%20and%20others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-183652%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Case%20of%20Brogan%20and%20others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-183652%22]}).

105. Першопричини невиконання рішень національних судів України: аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. Національна безпека і оборона. 2019. № 3-4 (179-180). 92 с.

106. Ізарова І. Етапи судового розгляду цивільної справи у суді першої інстанції: теоретико-прикладний аналіз. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. № 4 (98). С. 55-57.

107. Феннич В.П. Судове засідання як процесуальна форма стадії розгляду справи по суті в цивільному процесі. Закарпатські правові читання. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11-31 квітня 2019 р., м. Ужгород). Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>.

108. Качур І.А. Порядок розгляду адміністративних справ: у контексті стадійності адміністративного судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 3. С. 152-156.

109. Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С. Адміністративний процес України: навч. посібник. 2007, К.: Прецедент. 531 с.

110. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2 : Г – Ж / ред. П.Й. Горещкий, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, Н.І. Швидка. 1971. 671 с.

111. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9 : С – Т / ред. І.С. Назарова, О.П. Петровська, Л.Г. Скрипник, Л.А. Юрчук. 1978. 786 с.

112. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

113. Питання прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 461. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/461-2011-%D0%BF>.

114. Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою: постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2014-%D0%BF>.

115. Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників: постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 № 845. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF>.

116. Про затвердження Порядку ведення обліку рішень суду у реєстрі рішень, виконання яких здійснюється за окремою бюджетною програмою: постанова Правління Пенсійного фонду України від 26.09.2018 № 20-1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1189-18>.

117. Постанова Верховного Суду від 6 травня 2020 року у справі № 370/2050/16-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89087756>.

118. Постанова Верховного Суду від 28 серпня 2019 року у справі № 826/2491/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83908557>.

119. Постанова Верховного Суду від 13 травня 2020 року у справі № 821/2248/15-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89191157>.

120. Про інформаційну взаємодію між Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань і Єдиним державним реєстром судових рішень: спільний наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 29.01.2019 № 270/5/94. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0118-19>.

121. Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 357. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2018-%D0%BF>.

122. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2019 року у справі № 809/424/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79974078>.

123. Постанова Верховного Суду від 26 квітня 2018 року у справі № 826/2959/15. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73700389>.

124. Ухвала Верховного Суду від 19 травня 2020 року у справі № 310/6300/16-а(2-а/310/12/17). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89325756>.

125. Ухвала Округового адміністративного суду міста Києва від 26 квітня 2018 року у справі № 2а-8550/12/2670.

126. Ухвала Округового адміністративного суду м. Києва від 26 квітня 2019 року у справі № 826/382/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81476329>.

127. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 7 березня 2019 року у справі № 826/13094/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80315118>.

128. П'ятницький А.В. Особливості початку здійснення виконавчого провадження щодо примусового виконання судового рішення. Право і безпека. 2017. № 4 (67). С. 122-127.

129. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 816/463/15-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79266041>.

130. Петров В. С. Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення господарського суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 20 с.

131. Тацишин І.Б. Адміністративне право України : нав. посіб. Львів: Новий Світ-2000, 2012. 308 с.

132. Огаренко В.М., Монаєно А.О. Адміністративний процес: сучасний

стан та шляхи вдосконалення: матеріали круглого столу, 10 грудня 2013 р. Запоріжжя : КПУ, 2013. 215 с.

133. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2011 № 13-рп/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-11>.

134. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2018 року у справі № 6а-24/2010. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72289065>.

135. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 2а-1165/11. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80606992>.

136. Постанова Верховного Суду від 7 лютого 2019 року у справі № 673/373/14-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79700710>.

137. Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2019 року у справі № 826/10943/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83800066>.

138. Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2019 року у справі № 826/1882/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85087796>.

139. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

140. Стефанюк В.С. Запровадження адміністративної юстиції в Україні. Право України. 1999. № 7. С. 6-9.

141. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

142. Постанова Верховного Суду від 22 лютого 2019 року у справі № 813/1631/14. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80037091>.

143. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією / Офіційний веб-сайт Верховного Суду. 2018. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018.

144. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 листопада 2019 року у справі № 509/1350/17. URL :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85679209>.

145. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2019 року у справі № 522/6069/14-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82885492>.

146. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2019 року у справі № 826/2177/15. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79349981>.

147. Снідевич О.С. Процесуальна форма виконання рішень немайнового характеру, які не можуть бути виконані без участі боржника. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 52-56.

148. Цвіркун Ю.І. Щодо питання відповідальності представницьких органів місцевого самоврядування за невиконання судових рішень в адміністративних справах. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Т. 2. С. 144-149.

149. Ільницький О.В. Адміністративно-правові засади вирішення земельних спорів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Львів, 2010. 18 с.

150. Безпалько С.В. Правові засади вирішення адміністративними судами спорів, які виникають у зв'язку з виконанням рішень суду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 241 с.

151. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

152. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n458>.

153. Рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 26 квітня 2019 у справі № 822/1080/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81474935>.

154. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

155. Про затвердження Порядку погашення заборгованості з пенсійних

виплат за рішеннями суду: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 649. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2018-%D0%BF>.

156. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 12 листопада 2019 року у справі № 640/5248/19. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5248805-19#n2>.

157. Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 2 березня 2020 року у справі № 640/5248/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87923502>.

158. Ухвала Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 640/5248/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87559861>.

159. Показники роботи Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/vregulyuvannya-podatkovih/informatsiya-schodo-oskarjen-rishen/363619.html>.

160. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 20 червня 2017 року у справі № 826/7011/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67306537>.

161. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 1 вересня 2015 року у справі № 826/17587/14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1758805-15#n2>.

162. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 13 березня 2018 року у справі № 826/17410/16. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7410805-18#n2>.

163. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2019 року у справі № 826/14366/15. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86551732>.

164. Постанова Верховного Суду від 15 квітня 2020 року у справі № 702/1384/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88814577>.

165. Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2019 року у справі № 520/14995/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86504236>.

166. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 750/11932/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89434157>.

167. Георгієвський Ю.В. Адміністративна юстиція : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Х., 2004. 19 с.
168. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 826/17586/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85058422>.
169. Постанова Верховного Суду від 18 жовтня 2019 року у справі № 826/17410/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85058422>.
170. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента України від 03.10.1992 № 493/92. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/92>.
171. Про Єдиний державний реєстр нормативних актів: Указ Президента України від 27.06.1996 № 468/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/96>.
172. Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF>.
173. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним: постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF>.
174. Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів в органах юстиції та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів: наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 року № 34/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 березня 2020 року № 1207/5). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0313-20#n18>.
175. Гуржій, Т. О. Адміністративне право : навч. посіб. К. : КНТ, 2011. 680 с.
176. Постанова Верховного Суду від 3 березня 2020 року у справі № №826/7011/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88245653>.

177. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 1 березня 2017 року у справі № 826/7011/16. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65436643#>.

178. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1181. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1181-2015-%D0%BF>.

179. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 929. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2018-%D0%BF>.

180. Висновок № 13 (2010) щодо ролі суддів у виконанні судових рішень Консультативної Ради Європейських Суддів від 19 листопада 2010 року. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU10276>.

181. Ростомян В.В. Особливості правового статусу стягувача у виконавчому провадженні. Виконавчий процес. 2017. Вип. 18. С. 69-74.

182. Крупнова Л.В. Деякі аспекти адміністративної процесуальної дієздатності суб'єктів виконавчого провадження. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 3. С. 71-76.

183. Рішення Конституційного Суду України від 15.05.2019 № 2-р(П)/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19>.

184. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 №1403-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

185. Сергієнко Н.А. До проблематики правового статусу органів державної виконавчої служби та виконавців. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 65-69.

186. Зеленов А.С. Виконання судових рішень в адміністративних справах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2018. 217 с.

187. Уварова С.В. Поняття й види учасників виконавчого провадження. Підприємництво, господарство і право. 2018. Вип. 10. С. 155-159.

188. Мальський М.М. Правовий статус окремих учасників виконавчого провадження: перекладач, експерт, спеціаліст, суб'єкт оціночної діяльності. Судова апеляція. 2017. № 4 (49). С. 86-96.

189. Білоусов Ю.В. Виконавець як державний чиновник та суб'єкт незалежної професійної діяльності. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.

190. Про затвердження Положенням про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>.

191. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 215. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF>.

192. Теремецький В.І., Крупнова Л.В. Застосування зарубіжного досвіду в сфері виконання юрисдикційних рішень в Україні. Судова апеляція. 2016. № 4. С. 38-45.

193. Про виконання адміністративних рішень і судових рішень в області адміністративного права: Рекомендація № Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 9 вересня 2003 року. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_692.

194. Про міжнародні договори: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

195. Шандрук С. Системи примусового виконання рішень суду. Світовий досвід. Науковий вісник. 2010. Вип. 5. URL : http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik5/fail/+Shandruk.pdf.

196. Мальцева Є.В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних країнах. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 44-48.

197. Шардон М. Принудительное исполнение во Франции: обзора

законодательства и практики. Исполнительное производство: традиции и реформы / под ред. Р. Ван Рее и др. М. : Инфотропик Медиа, 2011. С. 173–182.

198. Про статус судових виконавців: наказ № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. URL: http://commerciallaw.com.ua/attachments/article/615/Франція_Наказ_про_статус_судових_виконавців.pdf.

199. Шелевер Н.В. Особливості виконавчого провадження в країнах Європейського Союзу. Форум права. 2016. № 1. С. 262–266.

200. Сіверін Д.В. Зарубіжний досвід діяльності органів, що здійснюють повноваження, пов'язані із виконанням судових рішень, та його адаптація до вітчизняної правової системи. Європейські перспективи. 2014. № 3. С. 81-87.

201. Гетьман Є.А., Гетьман К.О. Адміністративна юстиція Франції та України: порівняльно-правовий аналіз. Теорія і практика правознавства. 2019. Вип. 1 (15). С. 1-12.

202. Константи́й О.В. Захист прав фізичних та юридичних осіб в адміністративному судочинстві: проблеми теорії і практики: дис. ... доктора юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2015. 415 с.

203. Цивільно-процесуальний Кодекс Німеччини. Неофіційний переклад. URL : https://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=462514.

204. Неугодніков А.М. Адміністративне судочинство Німеччини. Актуальні проблеми держави і права. 2003. № 12. С. 255-258.

205. Шрекенбауер Г. Виконання судових рішень в Німеччині. Вісник центру суддів. студій. 2006. № 7–8. С. 20–22.

206. Hufen, F. Verwaltungsprozessrecht. 6., neubearb. Aufl. Verlag C.H. Beck München, 2005. 667 s.

207. Налуцишин В.В. Об'єкт невиконання судового рішення за законодавством України та держав європейського союзу. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 1(8). С. 140-162.

208. Порівняльне судове право: Навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, Н. В. Сібільова, В. С. Бабкова, Ю. І. Крючко; за ред. І. Є. Марочкіна

та Л. М. Москвич. Х. : Право, 2008. 112 с.

209. Святогор О. Зарубіжний досвід організації виконання судових рішень у господарських справах. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 71-76.

210. Боже І. Практика виконання судових рішень у Латвії. Вісник центру комерційного права. 2009. № 4. С. 6-8.

211. Кременовська І. Реформа виконавчої служби України: як це працює у Європі. Електронне видання Аргумент. 2016. URL : <http://argumentua.com/stati/reforma-vikonavcho-sluzhbi-ukra-ni-yak-tse-pratsyu-u-vgor>.

212. Константи́й О.В. До питання удосконалення виконання рішень судів в адміністративних справах. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 1. С. 119-122.

213. Олійник О. Досвід Литви у сфері виконання судових рішень є корисним для України. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. 2018. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-dosvid-litvi-u-sferi-vikonannya-sudovih-rishen-e-korisnim-dlya-ukraini>.

214. Балсиене Я., Мейлюс К., Тамошюниене Э., Вишинскис В. Реформа системы исполнительного производства в Литве. Веснік БДУ. Серія 3, Гісторыя. Эканоміка. Права. Мінск : БДУ. 2013. № 1. С. 79-83.

215. Налуцишин В.В., Налуцишин В.В. Організація та здійснення виконання рішень судів в окремих державах Європейського Союзу. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. 296 с.

216. Митронюк Р.В. Окремі питання реформування системи органів виконання рішень суду та органів публічної адміністрації. Журнал східноєвропейського права. 2015. № 13. С. 24- 30.

217. Об исполнительных производствах: Закон Грузии от 16.04.1999 № 1908. Законодательный Вестник Грузии-ЗВГ, 13(20), 01.05.1999.

218. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики

Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI. URL : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>.

219. Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей: Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.). URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30617206#pos=1;-8.

220. Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 19 червня 2020 року у справі № 826/8348/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89969240>.

221. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 25 травня 2018 р. у справі № 804/2026/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74318333>.

222. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 24 квітня 2018 р. у справі № 805/1335/18-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73703146>.

223. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 15 травня 2018 р. у справі № 815/1351/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74167442>.

224. Постанова Верховного Суду від 3 жовтня 2018 р. у справі № 826/18826/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76884200>.

225. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2018 р. у справі № 826/11347/14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74870703>.

226. Кравець Р.Ю. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах передбачений ст.382 КАС України. Юридичний Інтернет-ресурс Протокол. 2020. URL : https://protocol.ua/ua/sudoviy_kontrol_za_vikonanniyam_sudovih_rishen_v_administrativnih_spravah_peredbacheniuy_st_382_kas_ukraini/.

227. Постанова Верховного Суду від 27 травня 2020 року у справі № 813/1676/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89459758>.

228. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 травня 2020 року

у справі № 800/320/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89564064>.

229. Аналіз практики застосування судового контролю за виконанням рішень в адміністративних справах. Судово-юридична особа. 2018. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/117477-analiz-praktiki-zastosuvannya-sudovogo-kontrolyu-za-vikonanniam-rishen-v-administrativnikh-spravakh>.

230. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2020 р. у справі № 640/10843/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87389935>.

231. Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2019 р. у справі № 643/11906/15-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79846790>.

232. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : [монографія] / Кузьменко О. В. – К. : Атіка, 2005. – С.213

233. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Šeiko v. Lithuania» від 11 травня 2020 року, заява № 82968/17. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/spa?i=001-200868>.

234. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Komolov v. Russia» від 22 лютого 2020 року, заява № 32811/17. URL : <http://european-court-help.ru/delo-32811-17-komolov-protiv-rossii/>.

235. Постанова Верховного Суду від 26 березня 2020 року у справі № 127/3006/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88431030>.

236. Постанова Верховного Суду від 9 грудня 2019 року у справі № 522/7239/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86239052>.

237. Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2019 року у справі № 2а-2061/11. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83632481>.

238. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2019 року у справі № 2а-8478/12/1370. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81479192>.

239. Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 р. у справі № 757/42871/15-а URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86717745>.

240. Суддя ВС взяла участь у засіданні Керівного комітету Проекту РС «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Офіційний веб-сайт Верховного Суду. 2019. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres->

centr/news/793278/.

241. Константи́й О.В. До питання про повноваження адміністративних судів при перевірці рішень, дій, бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб. Вісник Верховного Суду України. 2015. № 4. С. 35-41.

242. Белкін Л.М. Проблеми виконання рішень адміністративних судів органами державної влади України в контексті правових позицій Європейського суду з прав людини. Університетські наукові записки. 2011. № 1. С. 260-264.

243. Про Державний бюджет України на 2019 р.: Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>.

244. Про Державний бюджет України на 2020 р.: Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>.

245. Постанова Верховного Суду від 27 лютого 2018 р. у справі № 305/1672/16-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72505935>.

246. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2018 р. у справі № 281/3439/14-а. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72364426>.

247. Рішення Конституційного суду України від 17.07.2018 № 6-р/2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-18#Text>.

248. Рішення Конституційного суду України від 27.02.2020 № 3-р/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#Text>.

249. Постанова Верховного Суду від 3 квітня 2018 р. у справі № 569/16681/16-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73195173>.

250. Постанова Верховного Суду від 12 квітня 2018 р. у справі № 826/8803/15. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73335310>.

251. Постанова Верховного Суду від 6 березня 2019 р. у справі № 826/8483/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80320959>.

252. Бортник Н.П. Адміністративне судочинство України : навч. посіб. / Н.П. Бортник та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Остапенка ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 233 с.

253. Шевчук І. Огляд українських “земельних” справ Європейського суду з прав людини. Юридичний журнал. 2008. № 2 (68). С. 112–114.
254. Ліньова І., Цимбрівська О., Кравцов С. Моніторинг адміністративного судочинства: у Львові підсумували результати опитування. Юридична газета. 2020. URL : <https://yur-gazeta.com/golovna/monitoring-administrativnogo-sudochinstva-u-lvovi-pidsumovali-rezultati-opituvannya.html>.
255. Горбачова І.М. Деякі аспекти кваліфікації невиконання судового рішення. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 104-107.
256. Хворостяной та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 25.07.2013, заява № 54552/09 та 249 інших заяв. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_948.
257. Цибулько та інші проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 20.06.2013, заява № 65656/11 та 249 інших заяв. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_944.
258. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 821/1568/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78528648>.
259. Зеленов А.С. Виконання судового рішення як завершальна стадія розгляду адміністративної справи. Економічна теорія та право. 2016. № 3. С. 248-260.
260. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 18 листопада 2019 року у справі № 440/3309/19. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85709733#>.
261. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-14#Text>.
262. Марченко М.Г., Шматко Є.В. Новації виконавчого провадження в Україні. «Молодий вчений». № 4 (31). 2016. С. 624-628.
263. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
264. Ткач І. Приватні судові виконавці в Україні: примарні ілюзії чи реальні перспективи. Правовий тиждень. 2009. № 12-13. С. 138-139.

265. Марченко М. Становлення приватного виконавця в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 25-29.

266. Про затвердження Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження: наказ Міністерства юстиції України від 5 серпня 2016 р. № 2432/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16#Text>.

267. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо запровадження електронної форми виконавчого документу: Закон України від 15.07.2020 № 797-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-IX#Text>.

268. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо запровадження електронної форми виконавчого документу» від 19.06.2020 реєстр № 3707. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69224.

269. Цвіркун Ю.І. Щодо втручання адміністративного суду у розсуд колегіальних суб'єктів публічної адміністрації. Актуальні проблеми держави і права. 2019. №. 82. С. 261-272.

270. Постанова Верховного Суду від 09 грудня 2020 року у справі №813/746/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93404544>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смотрич Д. В. Правове забезпечення виконання судових рішень в адміністративних справах і рішень європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 115–118.

2. Smotrych D. Історичне дослідження проблематики щодо примусового виконання судових рішень в адміністративних справах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 185–190.

3. Smotrych D. Features of judicial control of the judicial decision execution in administrative process. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 5. С. 93–98.

4. Smotrich D. Європейський досвід у сфері виконання судових рішень в адміністративних справах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2. С. 193–198.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Смотрич Д. В. Поняття, види та ознаки виконання судових рішень у адміністративних справах. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (м. Львів, 16 грудня 2016 року); упор. В. К. Гришук. Львів: ЛДУВС, 2016. С. 417–424.*

6. Смотрич Д. В. Процесуальні вимоги до виконання судових рішень у адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ХХІІІ звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 97–102.*

7. Смотрич Д.В. Особливості виконання судових рішень щодо боржників

– колегіальних суб'єктів публічного управління. *Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1–2 вересня 2017 р.): Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 64–69.

8. Смотрич Д.В. Основні форми судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративному спорі. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 листопада 2017 р.): ЛДУВС, 2017. С. 227–229.

9. Смотрич Д. В. Основні стадії примусового виконання судового рішення в адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 85–87.

10. Смотрич Д. В. Особливості виконання судових рішень приватними виконавцями в адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2019 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 67–70.

11. Смотрич Д. В. Виконавчі системи Європейських країн. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XVIII міжнар. студентсько-аспірантська наук. конф. (м. Львів, 18–19 квітня 2019 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 158–159.

12. Смотрич Д. В. Європейський досвід у сфері виконання судових рішень у адміністративних справах. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–7 лютого 2020 р.): ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 90–93.

Рис. 2.1 *Схема процесу виконання судового рішення в адміністративній справі*

Джерело: узагальнено автором на основі [35].